

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA
YABANCILAŞMA**

Emreca KILIÇ

Zonguldak 2025

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA
YABANCILAŞMA**

**Hazırlayan
Emreca KILIÇ**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ASLAN**

Zonguldak 2025

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Emrecañ KILIÇ
27.05.2025

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 226282121002 numaralı Emrehan Kılıç'ın hazırladığı “**İhsan Oktay Anar’ın Romanlarında Yabancılaşma**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 27/05/2025 günü saat 11.00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına ~~OY ÇOKLUĞUYLA~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Can ŞEN
Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ASLAN
(**Tez Danışmanı**)
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Rovshan MAMMADOV
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27/05/2025

Prof. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Yabancılaşma
Tez Yazarı	: Emreca KILIÇ
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ASLAN
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2025
Sayfa Adedi	: 121

Bu çalışmada Türk edebiyatına roman ve hikayeleriyle önemli bir yere sahip olan İhsan Oktay Anar'ın romanlarındaki karakterlerde görülen yabancılaşma eğilimleri farklı ve benzer yönleriyle ele alınmıştır. Roman kahramanları kendine, topluma, mekâna, zamana, ölüm arzusu ya da öldürme isteği gibi yabancılaşma yönleriyle incelenmiştir. Tezin giriş bölümünde İhsan Oktay Anar'ın romancılığı, romanlarında görülen yabancılaşma çeşitleri ve yazarın bu konuyu hangi şekilde işlediği hakkında bilgi verilmiştir. Tezin birinci bölümünde yabancılaşma kuramları, çeşitleri, sebepleri bu kuramlar üzerindeki çalışmalar üzerinden başlıklar halinde aktararak bilgi verilmiştir. İkinci bölümde yazarın postmodern romancılığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ana bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise İhsan Oktay Anar'ın romanlarında görülen yabancılaşma türleri dört başlık altında sınıflandırılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Roman karakterleri romanda anlatılan davranışlarına göre uygun başlık altında analiz edilmiştir. Romanlarda benliklerine ulaşamamış, kendi potansiyellerinin farkına varamamış, hayata karşı duyarsızlaşmış, toplumun kuralları kendilerine anlamsız gelen ve sergilemesi gereken davranışları sergileyemeyen neticesinde yabancılaşan karakterler incelenmiştir. Roman karakterleri kimi zaman kendilerine anlamsız gelen durumlardan kurtulmaya çalışırken kimi zaman yabancılaştığı şeyin farkında değillerdir bunun sonucunda benliklerinden soyutlanarak boşluk duygusuna düşerler. Bu tezde yabancılaşmanın romanlarda görülme şekillerinden yola çıkılarak karakterler üzerinde psikolojik tahliller yapılmıştır. Anar'ın romanlarındaki karakterlerin yaşadıkları yabancılaşma hali üzerinde durulmuştur. Karakterlerin yaşadıkları sorunlar, benlik algıları, karanlıkta kalmış yönleri incelenerek hangi türde ve yabancılaşmaya neden olan durumlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, İhsan Oktay Anar, roman, psikanaliz

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of
Turkish Language and Literature

Thesis Title : Alienation in İhsan Oktay Anar's novels

Thesis Author : Emreca KILIÇ

Thesis Adviser : Assist. Prof. Dr. Mehmet Fatih ASLAN

Type, Year : MSc Thesis, 2025

Number of Pages : 121

In this study, the alienation tendencies seen in the characters in the published novels of İhsan Oktay Anar, who has found an important place in Turkish literature with his novels and stories, are discussed with different and similar aspects. The protagonists of the novel are examined in terms of alienation from themselves, society, space, time, such as the desire to die or the desire to kill. In the introductory part of the thesis, information is given about İhsan Oktay Anar's novelism, the types of alienation seen in his novels and the way in which the author deals with this subject. In the first part of the thesis, theories, types and causes of alienation are given by conveying them under headings through the studies on these theories. In the second part, the postmodern novelism of the author is emphasized.

In the third part, which constitutes the main part of the study, the types of alienation seen in İhsan Oktay Anar's novels are classified under four headings and tried to be analyzed. The characters of the novel are analyzed under the appropriate title according to their behaviors described in the novel. In the novels, characters who have not been able to reach their selves, who have not realized their own potential, who have become desensitized to life, who have become alienated as a result of the rules of the society that seem meaningless to them and who cannot exhibit the behaviors they should exhibit are examined. While the characters of the novel sometimes try to get rid of situations that seem meaningless to them, sometimes they are not aware of what they are alienated from, as a result, they are isolated from their selves and fall into a sense of emptiness. In this thesis, psychological analyzes were made on the characters based on the ways in which alienation is seen in the novels. The alienation of the characters in Anar's novels is emphasized. By examining the problems experienced by the characters, their self-perceptions, and their dark aspects, what kind of situations and situations that cause alienation were reached

Keywords: Alienation, İhsan Oktay Anar, novel, psychoanalysis

ÖN SÖZ

Yabancılaşma insanın derin şekilde yaşadığı anlamsızlık duygusunu sembolize eder. Bu anlamsızlık bireyin sürekli içsel çatışma yaşamasına, kendi bütünlüğünü sağlayamamasına ve çevresiyle pozitif ilişkiler kuramamasına neden olur. İnsan iç dünyasında; yaşamı, ölümü, ölüm sonrasını, içinde yaşadığı zamanı, mekânı ve toplumu anlamlandırmaya dair varoluşsal bir kaygı taşır. Bu varoluşsal kaygının gereği olarak pek çok sorunla yüzleşmek zorunda kalır. Bu çalışmada amaç yabancılaşma olgusunun İhsan Oktay Anar'ın romanlarında görülme şekilleri üzerinedir. İhsan Oktay Anar Türk edebiyatına postmodern nitelikte ve yeni tarihselciliği ön plana çıkaran kendine has üslubuyla eserler kaleme alan ve bu sayede geniş kitlelere ulaşmış bir yazardır.

İhsan Oktay Anar'ın romanları üzerine yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde yabancılaşma düşüncesi ve önemli yabancılaşma kuramları başlıklar halinde verilmiştir. İkinci bölümde İhsan Oktay Anar'ın postmodern romandaki yeri röportajları ve kitaplarından tespit edilen görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın ana izleğinin ve tespitlerinin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde yabancılaşma kavramının özne oluşumu ve bu oluşum sürecinde bireyin yaşadığı yabancılaşma duygusu tespit edilmiştir. Bu bölümdeki tespitler; kendine yabancılaşma, topluma yabancılaşma, zamana ve mekâna yabancılaşma, ölüm ve yabancılaşma başlıkları altında verilmiştir. Söz konusu başlıklar roman anlatı kişileriyle analiz edilerek yabancılaşma durumuna neden olan noktalar örneklendirilmiştir. Anar'ın romanlarında görülen yabancılaşma kavramı; psikanaliz, imgesel, simgesel, gerçek, dil gibi kavramlar üzerinden açıklanmıştır. Bu açıklamalar ışığında yazarın yabancılaşma konusunda nasıl bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Nitekim Anar anlam arayışında olan yabancılaşmış bireylerin hayatlarına sıkça yer vermiştir.

Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışma sürecinde benden desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, hata ve eksiklerime rağmen beni sabırla yönlendiren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ASLAN'a emeklerinden dolayı sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hayatımın her döneminde maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen anne ve babama teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. YABANCILAŞMA KAVRAMI.....	8
1.1. Yabancılaşma Düşüncesi ve Yabancılaşma Kuramları	8
1.1.1. George Wilhelm Friedrich Hegel’e Göre Yabancılaşma.....	11
1.1.2. Karl Marx’a Göre Yabancılaşma	15
1.1.3. Martin Heidegger’e Göre Yabancılaşma	19
1.1.4. Erich Fromm’a Göre Yabancılaşma	21
1.1.5. Melvin Seeman’a Göre Yabancılaşma	24
1.1.6. Jacques Lacan’a Göre Yabancılaşma.....	28
1.1.7. Jean Paul Sartre’ye Göre Yabancılaşma	30
1.1.8. Albert Camus’a Göre Yabancılaşma	33
1.2. Türk Romanında Yabancılaşma.....	36
2. İHSAN OKTAY ANAR’IN POSTMODERN ROMANDAKİ YERİ.....	45
3. İHSAN OKTAY ANAR’IN ROMANLARINDA YABANCILAŞMA	56
3.1. Kendine Yabancılaşma	56
3.2. Toplumsal Yabancılaşma.....	74
3.3. Zamansal ve Mekânsal Yabancılaşma	87
3.4. Ölüm ve Yabancılaşma	97
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	122
ÖZ GEÇMİŞ.....	129

GİRİŞ

İhsan Oktay Anar 1960 doğumludur. Felsefe bölümünü bitirip öğretim üyeliği yapmıştır; *Puslu Kıtalar Atlası* (1995), *Kitab-ül Hiyele* (1996), *Efrasiyab'ın Hikayeleri* (1998), *Amat* (2005), *Suskunlar* (2007), *Yedinci Gün* (2012), *Galiz Kahraman* (2014), *Tiamat* (2022); yayımlanmış kitaplarıdır (Anar, 2022, s. 2). İhsan Oktay Anar, günümüzün önemli yazarlarından biridir. Eserlerinde bilim kurgu, fantastik, felsefe ve tarih unsurlarını bir araya getirerek geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Pastiş tekniğini kullanarak tarihi olayları ve dönemin karakterlerini kurgusal unsurlarla birleştirerek özgün bir anlatım tarzı oluşturur. Eserlerinde görülen felsefi unsurlar ve tarihe yeni yaklaşım modeliyle hem edebiyat eleştirmenlerinin hem de akademisyenlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Anar'ın tüm romanlarında anlatı kişileri daha yaşanabilir bir dünyayı arzulayan ve bunu ararken yabancılaşan kişilerdir. Yazar kurguladığı dünyaya hâkim olma çabasıyla sonsuzluğu arayan kötülerin sahip olduğu tutkuları ve bu amaçla bulundukları girişimlerin anlamsızlığını vurgular. Aynı zamanda insanların bu anlamsızlık mücadelelerine eleştiri yapar. Anar'ın romanlarında iyi ile kötünün mücadelesi sıkça görülür. Bu mücadeleyi anlatırken sıklıkla tarihten, mitolojiden ve dinden yararlanır. Bundan dolayı anlattığı olaylarda tarihi dönemin atmosferinin derinliğine inmek hem de özgün bir anlatım oluşturmak için Osmanlı Türkçesine ait kelimeleri günümüz Türkçesi içinde kullanır.

İhsan Oktay Anar; yaşadığı topluma ayak uyduramayan bireylerin iç dünyasına yönelerek yabancılaşmayı gözler önüne seren yazarlardan biridir. Eserlerinde dünyada kendine yer edinmeye çalışan bunu yaparken sıkışan, dünyaya sığamayan dolayısıyla mekâna, zamana, topluma ve en sonunda kendine de yabancılaşan karakterler görülür. Bu tezde ortaya konulmak istenen konu kişilik bunalımıyla beraber zamandan ve mekândan rahatsız olan, vicdani duyguları körelen ve yabancılaşan bireyleri tespit etmektir. İhsan Oktay Anar'ın romanlarında gerek topluma gerek kendine yabancılaşma durumları vicdani olandan uzaklaşma şeklinde yoğun olarak görülür. Yazarın romanları incelendiğinde postmodern çizgide tarihselciliğe yeni bir söylem getirdiği görülür. Romanlarının temaları ise birbiriyle tutarlıdır. Bu temalar genellikle insanın varoluş amacı, dış dünyanın

gerçek anlamı, din ve iktidar çevresinde şekillenir. İnsanın varoluş süreci boyunca gerek vaatlere kanması gerek buna karşı çıkması yabancılaşmanın tezahürünün bir göstergesi olarak anlatı kişilerinde ortaya çıkar. Romanda gerçek ve gerçekdışı arasındaki sınır ortadan kalkar ve gerçeklik önemini kaybeder. Örneğin *Puslu Kıtalar Atlası*’nda Uzun İhsan kör ve sağırdır fakat buna rağmen bir sürü yere gidererek hikâyeyi kurgular. Uzun İhsan efendiyle görülen kişi aslında yazarın kendisidir. Yani yazar romana anlatıcı olarak dahil olur.

Yazar yer yer hikâyede yer almasıyla homodiegetik hem de almamasıyla heterodiegetik seviyededir, sıfır odaklanmayla yazar eserlerindeki her şeyi bilir (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 123). Olayı düşüncesinde yeniden şekillendirir. Üstkurmaca; metnin kendi kurmaca yapısını fark ettirerek anlatımın oyunlu hale getirilmesidir. Postmodern yazar anlatı öğeleri arasında oyunlar kurarak romanın gerçeklik ve kurmaca arasında varsayılan bağlarını sorgular. Bu anlamda postmodern romanlarda oyun bilinçli bir şekil alır ve yazar kurgulama eylemini okura bir oyun gibi seyrettirir (Moran, 2001, s.265). Eğer anlatıcı hikâyenin içinde yer alıyor ve bu hikâyeyi yazmakta ya da anlatmakta olduğunu belirtiyorsa bu tip anlatıcı homodiegetik seviyededir ve eser üstkurmacadır. Fakat yazar olaylara dışarıdan bakarak anlatıcı konumunda romana dahil oluyorsa heterodiegetik seviyede üstkurmaca bir metin olduğunu fark ettirir (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 123). Pastiş ise anlatı türlerinin, üslupların ya da dönemlerin bir araya getirilmesidir. İçinde yaşadığı gerçekliğe yabancılaşan postmodern yazar bütünleşmekte zorlandığı gerçekliği yansıtmayı bırakıp ikinci elden yeni bir kurmaca gerçeklik yaratır (Ecevit, 2001, s.110). Bu bağlamda homodiegetik ve heterodiegetik anlatıcı olarak romana dahil olan yazar her şeyi bilen biri gibi davranır. Hatta bazen romana müdahale eder ya da romanı neden ve nasıl yazdığı üzerinde açıklama yaparak kurmaca olduğunu hissettirebilir. İhsan Oktay Anar, romanlarında neyin yazıldığından çok nasıl yazılması gerektiği meselesine odaklanır. Bu nedenle yazar için dil son derece merkezi bir konumdadır.

Anar özel bir dil kullanmasıyla özgün bir anlatım üslubuna sahiptir. Kendine has üslup oluşturur fakat bunu yaparken varoluş düşüncesinin etkisinde de kalır. Üslubunu sorguladığı düzen içerisindeki anlamlara göre şekillendirir. Yani yazar özgün dil kullanımı ve anlatım tarzı geliştirirken kendi anlam arayışıyla bağlı

koparmaz. Yazarın bu tutumu arayış içerisinde olan anlatı kişilerinin varmaya çalıştıkları noktalar ile bağlantılıdır. Eser kahramanları genellikle varoluşsal anlamlandırma çabalarının sonucunda ortaya çıkar. Özetle yazar varoluşsal temaları üslubunda barındırır. Bu durum hem karakterlerin içsel arayışlarını hem de eserlerinin genel atmosferini etkileyen bir unsur olarak görülür. Yazarın kendi üslubunu yaratma uğraşı varoluşçu düşüncesinin etkisiyle şekillenir.

Anar; karakter tasvirlerini varoluş düşüncesiyle bütünleştirir. Bu sayede felsefi temelleri olan psikolojik tasvirli eserler ortaya koyar. Eserleri felsefi anlamlar taşıdığı kadar tarihi içeriklerle de doludur. Fakat yazar tarihi anlatırken onu kendi muhayyilesinde yeniden kurgular. Bu anlamda okuyucuya geçmiş üzerinden kendini yakalama imkânı sunar. Eserlerinde yer verdiği karakterleri varoluş duygusu ile kurgulayan yazar, yabancılaşma yaşayan bireylerin tasvirlerini de ortaya koyar. Gerçekliği yeniden kurgularken kendisinin idealist olduğunu savunur. İdealizm; *“zihnin yegâne gerçeklik olduğunu, fiziki dünyanın bağımsız bir gerçekliği olmayıp, zihinsel veya manevi olanın bir görünüşü olduğunu savunan varlık görüşüdür.”* (Cevizci, 2019, s. 227). Bu düşünceye göre varlığı oluşturan şey insan düşüncesidir. Yani idealizm varlıklar bireyin kendi zihninde anlam bulur ve düşünsel olarak algılanır. Benmerkezci düşünce *“bildiğimiz veya varlığından emin olduğumuz tek şeyin kendi deneyimimiz ile bu deneyimin kendisinde gerçekleştiği zihin olduğunu ileri sürer.”* (Cevizci, 2019, s. 417) İdealist birey her şeyin kendi düşüncesinde var olduğuna inanır. Var olan her şey onun düşüncesinde anlam bulur. Yazar bir karakteri kurgularken o karakter yazarın düşüncesinde vücut bulur. Yazarın kurguladığı dünya; yazara yani yazarın düşünce dünyasına aittir. Bu durum, karakterlerini ve evrenini kendi düşünce dünyasında kurma olanağı sağlar. Dolayısıyla yazarın yaratım süreci yalnızca onun zihninde anlam bulur. O gerçek bilgidan yola çıkar ama gerçekliği zihninde yeniden şekillendirmek suretiyle aktarır.

Okur, onun eserlerinde tarihi dönemlerde gezerken aynı zamanda oradaki anlatı kişilerinin günümüz sorunlarını da görür. Bu bağlamda, yazarın anakronizmi bilinçli bir anlatı stratejisi olarak kullandığı ve günümüzü geçmiş üzerinden yansıttığı görülür. Anakronizm *“bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanılma, tarih ve çağları birbirine karıştırma”* (Ayverdi & Topaloğlu, 2008, s.139) şeklinde

tanımlanır. Anar, tarihsel olayları ve dönemleri kendi gerçekliğinden uzaklaştırarak modern bireyin varoluşsal sorunlarını yansıtacak şekilde yeniden kurgular. Öztürk anakronizmin edebi eserlerde kullanılmasını “*Bugüne ait bakış açılarının geçmişe yansıtılmasının en yaygın şekillerinden birisi, tarihi olguları bugüne ait terminoloji ile açıklamak*” (Öztürk, 2011, s.48) şeklinde ifade eder. Bu teknikle Anar, tarihsel dönemlerdeki anlatı kişilerini günümüz meseleleri bağlamında yeniden şekillendirir. Dolayısıyla Anar’ın eserlerinde kullanılan anakronizm modern insanın yabancılaşmasını ve varoluşunu sorgulayan bir anlatı aracıdır. Yazar geçmiş zamanlarda geçen anlatılarına günümüz insanının ruhsal kopukluğunu ve aidiyet krizini yerleştirerek modern insanı tarihin diliyle anlatır. 20. Yüzyılla belirginleşen aidiyet krizi ve yalnızlık duygusu gibi etmenler onun romanlarının başlıca konularını oluşturur.

20. yüzyılda toplumlar sosyal ve ekonomik açıdan yaşam standartlarında iyileşme yaşamış olsa da çağdaş insanın yalnızlığı, iletişimin bozukluğu, insani ilişkilerin zayıflaması gibi nedenlerden dolayı insanın yabancılaşması giderek artmıştır. İdealist düşünceden yola çıkarak bireylerin içinde yaşadıkları toplumdan kopuşları hem içsel bir boşluğa düşmelerine hem de kimlik arayışına yol açar. Çağdaş insanın bilim ve teknolojiye olan ilgisi, çevresiyle olan ilişkilerini sanal bir aleme taşımıştır. Saygı, sevgi, onur, erdem, cesaret, vicdan gibi değerleri kendi anlam çerçevesinde yeniden şekillendiren çağımız insanın yabancılaşmasının arkasında birçok şeye sahip olmasına rağmen eksikliğini duyduğu şeyin ne olduğu bilmemesi yatmaktadır. Postmodern yazar ise bu sorunları fark edip tıpkı Anar’ın romanlarında görüldüğü gibi çağlar öncesinden bugünün psikolojisine dair izlenimleri yansıtır. Romanlarında ölüm temasını işleyen yazar, insanın kaygı ve varoluşsal boşlukla mücadelesini vurgular.

Anar romanında ölümü uykunun kardeşi olarak betimlemiştir. Ölüm yaşamın daralmasıdır. İnsan ölümden kaçmanın yollarını arar. Birey yaşamının anlamsız olduğunu fark ettiğinde kaygı duygusu ortaya çıkıyor ve bu sebeple birey hayatın anlamını sorgulamaya başlar. Bu durum ise romanda yabancılaşma olarak karakterlere yansır. Bu duyguyu hissedenden karakterler varoluş sebeplerini sorgular. Anar’ın hem şahsi hayatında hem de yazdığı eserlerinde varoluş meselesi olarak gördüğü yazma eylemi, onun dünya hayatı içinde var olduğunun kanıtı

niteliğindedir. Bu anlamda yazar sürekli bir arayış ve hesaplaşma halindedir ve varoluşunu yazarak gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Roman kahramanları olarak karşımıza sıklıkla toplum tarafından dışlanmış, toplumda kendisine yer bulamamış ya da toplumdan kendisini soyutlamış kişilere rastlanır. Dolayısıyla yabancılaşmış roman karakterleri sıkça görülür. Romanlarda görülen bireylerin benlik arayışları bazen içsel bazen reel yolculuklar ve eylemler olarak karşımıza çıkar. Kahramanların varmak istedikleri hedef her ne kadar gerçeklik algısı üzerinden verilmek istense de bu arayışlar belirsizlikler içindedir. *Puslu Kıtalar Atlası*'nda ölümsüzlüğü arayan Ebrehe'nin siyah bir madeni demire ulaşmak istemesi ya da *Yedinci Gün* romanında İhsan Sait'in zaman yolculuğuyla beraber Ali İhsan'ı var etmesi şeklinde görülen kurgu belirsizliğe örnek olarak gösterilebilir. Roman kahramanları ikilemlerin, yalnızlığın, belirsizliklerin arasında kalır. Bu yabancılaşmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kahramanların yabancılaşma temayülleri yaşamı anlamlı kılmak için gösterdikleri arayışları beraberinde getirir. Bu ise varoluşun sorgulanmasına neden olur.

Yazarın eserlerinde işlenen konular genel olarak varoluş mücadelesi üzerine kuruludur. Varoluşu arayan karakterlerde yabancılaşma duygusu görülür. Yazar, hayatının her anında kendi hür seçimleriyle yaşayabilmeyi ister. Bu anlamda sınırları olmayan bir yazı evreni yaratır. Roman karakterleri de bu doğrultuda düşünen bir kişiliktir, yazar onların düşündüğünü düşler. Anlatı kişileri başkalarının ona sunduğu kalıplar çerçevesinde yaşamaktan ziyade kendi tercihleri doğrultusunda yaşamak ister. Bunun için düşüncenin gerçekten daha gerçek olduğunu vurgular. Bu kısım tezin ikinci bölümünde detaylandırılmıştır. Anlatı kişileri yaşadıkları hayatı değiştirmeye çalışır örnek olarak ölümsüzlüğün peşine düşer fakat ölümün mutlak olduğu sonucuna ulaşır. Bu arayış bireysel değişimlere öncülük eder. Ölümsüzlüğün olmadığını kabullenen birey ölümle barışarak hayatını yeniden anlamlandırır. Yazar da kurguda bu durumu detaylarıyla ve anlam macerasına çıkmış anlatı kişinin başından geçen olaylarla aktarır. Bunun içindir ki yazar eserlerinde sorulara, sorgulamalara, imkansızlıklara, çaresizliklere, yalnızlıklara sıkça yer vermiştir, dolayısıyla yabancılaşmalara da sıkça rastlanır.

Romanlarında görülen kurguda gerçek ve düş iç içe geçmiştir. Dolayısıyla gerçeğin anlamı parçalara bölünmüş bir haldedir. Anlatı kişileri bu parçalı anlamı

büyük çerçevede göremedikleri için kimlik bunalımı yaşar. Kimlik bunalımı yaşayan kişi ise yaşamın anlamını sorgular. Bu arayışı beraberinde getirir. Arayış sürecinde edinilebilecek en önemli bilgi aramak değil arayışın kendisi olduğudur. İnsanın gayesinin belirlediği hedeflere ulaşmak olduğu düşünülür ama insanın gerçek mutlu olduğu zamanlar hedefe ulaşmak için verdiği mücadele zamanlarıdır. Bu mücadele zamanları bireyin kimliğini bulmasında önemli bir yere sahiptir. Yazarın romanlarında varoluşa dair sorgulamaları ve soruları olduğu görülür. Bu anlamda yazar kendi kimliğinin romanlara yansımaları hakkındaki görüşlerini *Puslu Kıtalar Atlası*'nda şu cümleler ile ifade etmiştir.

“Ne var ki ben, kendimle ilgili bazı meseleleri hala çözebilmiş değilim. Rende kar düşünüyorum, dolayısıyla varım, ama kimim? Galata’da, Yelkenci Hanı bitişğinde ikamet eden Uzun İhsan Efendi mi, yoksa bugünden tam üç yüz sekiz yıl sonra, sözgelimi İzmir’de oturan mahzun ve şaşkın adam mı? Hangimiz düş ve hangimiz gerçek? Düşünüyorum, o halde ben varım.” (Anar, 2020a, s. 237)

Anar’ın bu ifadelerinden idealist bir düşünceye sahip olduğunu anlarız. Bu satırlar yazarın benliği ve gerçeklik algısı üzerine derin bir sorgulama içerir. Descartes’in meşhur “*Düşünüyorum, öyleyse varım*” yaklaşımını benimser ve bu düşünceyi kurguladığı karakterlere yansıtır. Dolayısıyla roman kahramanları üzerinden dolaylı olarak kendi varlığını sorgular. Diğer kısımda “*Hangimiz düş ve hangimiz gerçek?*” sorusunu yöneltir. Burada rüya ve gerçeklik, hayal ile hakikat arasındaki sınırın bulanıklaştığını görürüz. Bu postmodern bir yaklaşımdır. Postmodern romanlarda tek bir gerçeklik yoktur. Gerçeklik bireyin algısı ve bilinciyle şekillenir. “*Düşünüyorum, o halde ben varım*” diyerek kendi içsel yolculuğuna değinmiştir. Bu içsel yolculuğu düşlediği Uzun İhsan Efendi mi? Yoksa o günden üç asır sonra yaşamış olan kendisi mi? yapmıştı. Tabi ki burada yazar kendisini yarattığı karakterde gizlemiştir. Burada zaman, mekân, kimlik ve gerçeklik iç içe geçmiş bir haldedir. O yazılarını geniş kitlelerin beğenisini kazanmak için tasarlamaz fakat yazdıklarını beğenirse okurunda beğeneceğini düşünür. İhsan Oktay Anar bu durumu “*yazarken önce bir tam sayfa bitirir sonra başa dönerek tekrar okurum ve kendime ne kadar zevk aldığımı sorarım. Eğer ben zevk almış isem okuyucu da zevk alır diye düşünürüm*” (Demirci, 2000, s.57) şeklinde açıklamıştır.

Yazar kendi yaşama amacını, hayat hakkındaki sorgulamalarını ve varoluşunu anlamlandırmayı yazı hayatı üzerinden ve zevk olarak tamamlamayı

tercih etmiştir. Bu doğrultuda eserlerinde sanatın sorgulatma gücünden sıkça yararlanmışır. Kendi varlığını yansıtmak imkânı bulduğu eserleriyle yabancılaşma süreçlerini ortaya koymuştur. Düşle gerçeğin birbirine karıştığı anlatımlardaki gizem ona has bir gerçeklikle anlatılmışır.

Anar'ın eserlerinin birçoğu gizemi çözülmeyi bekleyen metinler gibi her okuyanın tekrar okuduğunda farklı anlam katmanları yakalayabileceği özellikler taşır. Yazıları kaleme alırken dilin ve anlatımın gücüne inanır. Fakat akıcı bir dil ve anlatım kaygısı taşımaz. O sevdiği işi en sevdiği şekilde yapar. Zevk için üzerinde çalışılan bu eserler yazarın ulaşmak istediği noktaya son derece özgür bir şekilde ulaşmasından kaynaklanır. Yazar özellikle yabancılaşma çerçevesinde; eksik kalmış, toplum içerisinde tutunamamış, tamamlanamamış ve yalnız kalmayı tercih etmiş kahramanlarla varoluş gayesini tamamlamaya çalışır.

Yabancılaşmanın diğer bir nedeni bireyin arzu ve isteklerinin gerçek yaşamla birbirinden çok farklı olmasıdır. Yabancılaşma duygusu hisseden birey yalnızlık sevgi, mutluluk gibi duygular üzerine yoğunlaşır. Sevgisizliğin, yalnızlığın nedenleri üzerine düşünür ve içinde bulunduğu durumun nedenlerini anlamlandırmaya çalışır. Kimi zaman bu duruma çözümler üretir. İçine düştüğü anlamsızlık durumuna bir anlam yükleyebilirse bu durumu aşar. Birey ürettiği çözümlerde bazen sonuca varabilir bazense anlamsızlık içinde daha çok düşünmeye boğulabilir. Anlamı bulamayan kişi dış gerçeklikten kopuk ve yalnızdır. İhsan Oktay Anar bu durumu kaleme alarak düşünceleriyle mücadele eder. Söz gelimi Uzun İhsan adıyla kurgularına dahil olur, bu anlamda homodiegetik seviyededir (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 123). Bir başkası üzerinden kendi öznel varlığını ifade eder dolayısıyla kendisini bir başkası olarak yeniden var eder.

Roman kişilerinin iç dünyalarını derin bir şekilde tasvir eder. Onları gizli ruhsal duyguları ve sorunlarıyla birlikte ele alır. Bireyin kendisini yaratma mücadelesi ve bu çerçevede gelişen arzusu, bilinç ve bilinçdışı veya ölüm ve özgürlük arasında yaşanan gelgitler onların yabancılaşmış hayatlarını yansıtır. Kısaca yazar varoluşçu yönüyle beraber sorgulayan yabancılaşmış karakterler kurgulamıştır.

1. YABANCILAŞMA KAVRAMI

1.1.Yabancılaşma Düşüncesi ve Yabancılaşma Kuramları

Yabancılaşma, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde, farklı disiplinler tarafından ele alınmış bir kavramdır. Bu kavram önce felsefi düşüncede kullanılmaya başlanmış, zamanla kültürel ve psikolojik olarak incelenmiştir. Yabancılaşma genel bir ifadeyle bireyin kendisine, çevresine ve topluma karşı duyduğu bir yabancılık hissi olarak açıklanır. Bu duygunun varoluşsal arayış, kimlik bunalımı, toplumsal uyumsuzluk, yalnızlık gibi sebeplerle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ancak yabancılaşmanın daha derin anlamlarını keşfetmek için tarihsel süreç içerisinde incelemek gereklidir.

Felsefe tarihinde bu düşüncüyü ilk kez Hegel sistemleştirmiş, ardından Marx, Heidegger, Fromm, Lacan ve Seeman gibi bilim insanları daha geniş bir perspektifle bu konuyu çalışmışlardır. Yabancılaşmaya sosyal ve psikolojik olarak yeni yorumlar getiren bilim insanları, modern insanın toplumla ve içsel dünyasıyla olan ilişkisini değerlendirmişlerdir. Çalışmanın bu kısmında, kavramın tarihsel ve teorik temelleriyle birlikte, bu konuyu çalışan bilim insanları ve kuramcılarının çalışmaları incelenmiştir. Yabancılaşmanın toplumsal, psikolojik ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiği açıklanmıştır.

Yabancılaşma kavramının tarihsel ve toplumsal boyutları kadar bireyin içsel dünyasındaki yansımaları da önemlidir. Bu noktada psikanaliz hem bireyin ruhsal çözümlemelerine hem de toplumsal yabancılaşma süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir disiplin olarak öne çıkar. Psikanaliz, bireyin kendisiyle, diğer bireylerle ve toplumun değerleriyle olan yabancılaşma nedenlerini anlamada derin araştırma yöntemleri sunar. Dolayısıyla yabancılaşmanın nedeninin anlaşılması için derinde yatan psikolojik temellerin araştırılmasını mümkün kılmıştır.

Psikanaliz insan ruhunun derinlerinde yatan duyguları araştırarak insan davranışlarının sebeplerini belirlemeyi hedefleyen bir bilim dalıdır. 19. Yüzyılda Freud'un sistemleştirerek temellerini attığı psikanaliz daha sonra Fromm, Lacan, Marx, Hegel gibi psikanalistler tarafından geliştirilmeye devam etmiş ve günümüzde pek çok bilim dalının da çalışmalarına öncülük etmiş önemli bir disiplin haline gelmiştir. Psikanaliz, sadece klinik bir tedavi yöntemi olarak sınırlı kalmamış

aynı zamanda insanların tüm davranışlarının sebeplerini ve bu davranışların kökenlerini anlamayı da hedeflemiştir. Bu derinlemesine çözümleme ve tespitler sadece psikolojik bağlam ile sınırlı kalmamış diğer bilim dallarında da kendisine yer bulmuştur. Sosyoloji, edebiyat, sanat ve tarih gibi farklı alanlara da katkı sağlamıştır. İnsan ruhunun karmaşıklığını çözmeye çalışan psikanaliz, insan davranışlarını anlamada geniş bir çalışma imkânı sunar. Çalışmanın bu kısmında psikanaliz, edebiyat ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bilindiği üzere edebiyat insanın duygularını kelimelere ve cümlelere yansıtması sanatıdır. Bu anlamda psikanaliz ile bağlantılıdır.

Psikanaliz ve edebiyat; insanın derinlerinde yatan duyguları anlamak isteyen iki alandır. Edebiyat; bireylerin duygu, düşünce ve hayata karşı bakış açılarını yansıttığı bir sanat olarak tanımlanır. Psikanaliz ise bilinçdışını çözümleyerek; gizli arzuları, dile getirilemeyen korkuları ve travmaları açığa çıkarmayı amaçlar. Bu durum göz önüne alınırsa edebiyat araştırmaları için psikanaliz önemli bir yer teşkil eder. Her iki alan da insanı merkeze alır ve insanın iç dünyasına yönelir. Edebiyat, insanın iç dünyasındaki olaylara bakar fakat bu davranışların bilinçdışı alanındaki sebeplerini belirtmez. Psikanaliz o davranışları anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Yani edebiyat, duygu ve düşüncelerin sözcüklerle ifade bulduğu bir sanat anlayışını oluştururken, psikanaliz ise bu duygu ve düşüncelerin kökenine inerek nedenlerini bulmayı hedefler. Psikanaliz, bireylerin içsel çatışmalarını ve bastırılmış duygularını çözümleyerek roman veya hikâye karakterlerini ve onların başından geçen olayları daha derin bir şekilde yorumlanmasına olanak sağlar. Aynı zamanda roman kişilerinin bilinçdışına ışık tutarak anlamsız olarak sergiledikleri düşünülen davranışların sebebine de açıklık getirir. Onların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur.

İnsan hayatını anlamlandırabilmek ve varoluştan bugüne kadar dünyanın hatta evrenin işleyişine ilişkin sorulara cevap bulabilmek için çeşitli arayışlara girişmiştir. İnsanlığın etkileşime geçtiği ilk zamanlarda bile insanlar hayatı anlamlandırmaya çalışmışlardır. İnsanların hayatı anlamlandırma çabalarının sonucunda mitler ortaya çıkmıştır (Gürel & Muter, 2007, s. 538). İnsan kendini tanımaya başladıkça yaşamı da sorgulamaya başlar. Varoluş amacını sorgulayan insan psikolojik ya da sosyolojik olarak yabancılaşma duygusu yaşar. Çünkü

insanın kendi varoluşunu sorgulamaya başlaması içsel dünyasında bir çatışma yaşamasına sebep olur. Birey bir yandan kim olduğunu ve ne amaçla dünyada olduğunu anlamaya çalışır, bir yandan da bu sorgulama onu çevresinden, toplumdan hatta dünyadan kopmuş hissettirir. Bu his yabancılaşmayı getiren şeydir. Yabancılaşma bireyin kendisini kendinden, insanlardan ve toplumdan bile uzak hissetmesine neden olur.

Yabancılaşma kavramının kökeni insanlık tarihinin ve düşüncesinin en temel anlatılarına kadar uzanır. Platon'un düşüncesinde bu durum insanın formel dünyadan koparak gölgelerin hâkim olduğu görüngüler dünyasında yaşamaya başlamasıyla ilişkilendirilir (Yalçın & Dönmez, 2017, s.151). İlk insanın cennetten kovularak dünyaya gelişi bu anlamda varoluşsal kopuşu yani yabancılaşmayı simgeler. Otto Rank ise bu kopuşu bireyin anne rahminden ayrılış anına kadar götürerek, yabancılaşmanın doğumla başladığını öne sürer (Yalçın & Dönmez, 2017, s.151). Bu bağlamda gnostik düşünce sistemi içinde yer alan evren tasavvuru, yabancılaşma olgusu bağlamında incelenebilir.

Gnostik kozmoloji, maddi evreni karanlık güçlerin yönettiği bir hapishane olarak tanımlayan bir görüştür (Gündüz, 2003, s.3). Bu kozmolojik düzenin bireyde yarattığı metafizik yabancılaşma hem ontolojik hem de psikolojik düzeyde görülür. İnsan yalnızca karanlık güçlerle yönetilen bir dünyada yaşamaz. Aynı zamanda karanlık ve ışık mücadelesini kendi içinde taşır. İnsanın bedeni karanlık alandadır. Fakat ruhu ışığa aittir. Bu ikili yapı varoluşçu anlamda bir yabancılaşma biçimidir. Gnostik insan, özgürlük arayışında kendi hakikatine ulaşma çabasıyla sürekli bir mücadele içindedir (Gündüz, 2003, s.3). Dolayısıyla gnostisizm varoluşun özüne dair köklü bir kopuşu, yani insanın hem kendine hem de içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşmasını mitolojik bir dilde ele almıştır. Bu yabancılaşma durumundan kurtuluş ise yalnızca gizli bilgi, yani gnosis yoluyla mümkündür (Kuşçu, 2010, s.171-173).

Yabancılaşma kavramı, insanın varoluş amacını sorgulamaya başlamasıyla derinleşen bir süreci içinde barındırır. Bu kavram ise felsefe tarihinde ilk kez Plotinos tarafından ele alınmıştır. Plotinos'a göre ruhun maddeye düşmesi, yabancılaşmanın kendisiyken aynı zamanda insan bu yabancılaşma durumundan çıkıp aydınlığa ulaşabilecek güce de sahiptir (Aydoğan, 2015, s.274). Fichte ise

yabancılaşmayı bir adım daha ileri taşıyarak, bireyin kendisini dışsal bir gerçeklikten yabancılaşmış hissetmesiyle ilişkilendirmiştir ve bazı araştırmacılara göre Fichte, yabancılaşma kavramını felsefi literatüre sistematik olarak kazandıran ilk düşünürdür (Ateşoğlu, 2013, s.215).

1.1.1. George Wilhelm Friedrich Hegel’e Göre Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı araştırıldığı zaman ilk hatırlanacak isimlerden biri Hegel’dir. Bu bölümde, Hegel’in yabancılaşma kavramı detaylı bir şekilde ele alınmış ve bu kavramın insanın bilinç ve bilinçdışı arasındaki ayrım ile şekillenmesi, toplum ve birey açısından anlamı tartışılmıştır. Hegel’e göre yabancılaşma insan bilincinin kendi dışına çıkarak nesneleşmesi yani bireyin gerek kendisiyle gerek başkalarıyla ve gerek doğayla olan ilişkilerinde yaşadığı kopukluk ve uyumsuzluk durumudur (Ateşoğlu, 2013, s. 217). Hegel bu durumdan dışsallaşma olarak bahsedecektir.

“Hegelci ‘dışsallaşma’ kavramında esas olarak üç aşamayı ayırt edebiliriz: ilk olarak, bu kavram, iktisadi ya da toplumsal bir türde her çalışmaya ve her insan etkinliğine ayrılmaz bir biçimde bağlı olan kompleks özne-nesne ilişkisine göndermede bulunur... Nesnel açıdan emeğin ürünü, insana hükmeden yabancı bir şey olarak görünür; öznel açıdan ise emek süreci, kişinin yabancılaşmasına tekabül eden bir kendine yabancılaşmadır.” (Ateşoğlu, 2013, s. 217-230)

Dışsallaşma süreci insanın özünü gerçek dünyada görünebilecek bir şekilde anlamlandırması sürecidir. İnsan dış dünyayı düşüncesinde içselleştirerek anlamlandırır. Bu kültürel değerleri, toplumsal kuralları kendi zihninde şekillendirmesidir. Birey kendisini dış dünyada ifade ederken aynı zamanda nesne olarak görünür kılar. Bireyin nesne ile arasında olan ilişkisinde öznesi; düşünce, duygu ve arzularını dışarıdaki gerçekliğe bağlı olarak ortaya koyar. Bu süreç aynı zamanda bireyin gerçekleştirebileceği eylemleri fark ederek kimliğinin şekillenmesi anlamına gelmektedir (Tolan, 1983, s.285).

Melanie Klein, çalışmasında dışsallaşma sürecini, bebeğin kendini tanımaya başladığı ilk yer olarak annesiyle kurduğu bağ üzerinden açıklar. Ona göre bebeğin annesiyle kurduğu ilişki sadece fiziksel bir beslenme süreci değil aynı zamanda bebeğin dünyayı anlamaya, güven duymaya ve kendini hissetmeye başladığı ilk temas noktasıdır. Annenin ruh hali, çevresel koşullar ve doğum süreci gibi dışsal pek çok etken, çocuğun duygusal gelişimi açısından büyük önem taşır. (Klein, 2011, s.21).

Birey dışarıyı ilk fark ettiği dönemde nesneleri tanımaya ve dışarıyı anlamlandırmaya başlar. Bebek annenin yokluğunda emzik, biberon, oyuncak vb. nesnelerle ilgilenir. Dolayısıyla bireyin anne memesiyle başlayıp sonrasında diğer nesnelerle girdiği ilişki biçimi ilerleyen zamanlarda yaşamını şekillendirecek duygular kazanmasını sağlar. Melanie Klein'e göre bebeğin erken dönemde yaşadığı duygular zihninde iz bırakır. Bu izler zamanla silinmez. Her ne kadar bilinç düzeyinde hatırlanmasa da bilinçdışı alanda saklanır, birikir ve bireyin duygusal yaşamı üzerinde kalıcı etki bırakır (Klein, 2012, s.219). Böylece çocuk hem içsel gerçekliğini dışsallaştırır hem de dış dünyayı nesneleştirir. Bu bağlamda dışsallaşma benliğin kendini tanımasının ve kurmasının yoludur. Birey, dış dünyadaki nesnelere anlam yükleyerek bunları öznel bilgi olarak içselleştirir.

Yabancılaşma bireyin dış gerçekliği kavrarken yaşamın amaçsızlığı noktasında olumsuz bir duygu kazanması sonucu ortaya çıkar. Birey özünü dış dünyada somut bir hale getirirken kendisini yabancı bir nesne olarak algılar. Yani dışarıda bir dünya var ve kendisi de insan şekliyle bu dünyanın içindedir. Fakat neden dünyanın içinde olduğunu anlamlandıramazsa, genel çerçevedeki kurallara neden herkesin uyması gerektiğini sorgularsa devamında kendine ve topluma duyarsızlaşır. Bu durum marjinalleşme olarak tanımlanır. Marjinalleşme “*merkezin dışında, çevresinde kalma, hâkim değerlerin uzağında bulunma, toplumdaki veya egemen bakış açısından dışlanmış olma*” (Cevizci, 2019, s. 293) şeklinde açıklanır. Dolayısıyla marjinalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplum ve çevreden dışlanmış ve yalnız hissettiği durumdur. Bu ise kişinin sosyal bağlarını zayıflatır ve onu duyarsızlaştırır. Bu duyarsızlaşma yabancılaşmayı da beraberinde getirir. Diğer bireylerle, toplumla, kültürle ve ahlaki değerlerle olan etkileşimi bazen onu kısıtlar. Bu kısıtlamanın sonucunda bireyin öznel bilinci evrensel bilgiye doğru dışsallaşırken bireyde kendine yabancılaşma gözlemlenir (Tolan, 1983, s.285). İnsan yalnızca özünü dışsallaştırdığında varlığının farkına varabilir. Özünü dışsallaştıran insan, dış dünyadaki evrensel bilgi ve zihninde şekillendirip dışsallaştırdığı kendi bilinci arasında ikiye bölünür. Dolayısıyla dış dünyanın içinde birey vardır ve onun varlığı ile dış dünya anlam kazanır. Dış gerçekliği yani doğanın işleyişine yönelik olan anlamı kavrayamazsa buraya yabancılaşma eğilimleri sergiler. Doğa sınırsız bir zaman dilimini kapsar fakat insanın ömrü belirli bir yaşam süresi ile sınırlıdır. Hegel'in mutlak ruh ile bahsettiği kavram zaman ve

mekân sınırlarının dışındadır ve insanlığın evrensel özünü oluşturan her şeyin birliğini ve anlamını içinde barındırır (Tolan, 1983, s.285). Birey yaşamın anlamını kaybettiğinde etkinliklerin merkezine kendisini uzak hisseder.

Yabancılaşma “*kişinin kendisini kaybetmesi ve artık kendisini etkinliklerinin merkezi olarak algılamaz olması anlamına gelir. Kişi pek çok şeye sahiptir ve pek çok şey kullanır ama kendisi azdır.*” (Fromm, 2020, s. 23) şeklindeki Fromm’un aktardığı Hegel tanımından hareketle birey kendisinde eksik olan duygunun yerini doldurmak için kimi zaman maddi değerleri kullanır. Kendisindeki yabancılığı her ne kadar maddiyat ile kapatmaya çalışsa bile Hegel’e göre insan hep eksiktir. Kişi kendi potansiyelini sonuna kadar kullanamaz yeteneklerine ve yapabileceklerine olan potansiyeline yabancılaşır ve bazen kendi yabancı olduğu şeyin farkında değildir. Hegel bu şekilde görülen yabancılaşma sorununu şu şekilde açıklamıştır.

“varolanın belirlenmesinin ancak onun hareketi ile mümkün olduğunu düşünür. Bu hareketinde var olan bir “başka olana” rastlar, buna yönelerek ve ondan kendini ayırarak “olumsuzluğu” aracılığıyla kendini oluşu içinde kavrar. Böylece, var olan kendi hakikatine ya da aynı anlama gelen kavramına ancak şu şekilde ulaşır: a) kendi soyut genelliği demek olan “kendinde” varlıktan çıkar, b) başkasında, c) Bu ikililiği aşarak “kendinde ve kendisi için” varlık olarak somutluğunu elde eder. Yabancılaşma Hegel’de, düşüncenin olduğu kadar, varlığın da dinamik ilkesi olan hareketin ikinci adımında ortaya çıkan bir durumdur.” (Kızıltan, 1986, s. 18-19)

Yani Hegel yabancılaşmayı hem bütünleşme hem ayrılma durumlarını içerecek bir şekilde ele alır. Hegel için yabancılaşmanın birinci temeli başlangıçta sahip olduğu şeyin değerini anlayamama ve onu kaybetme şeklinde ortaya çıkar ki bu durum ayrılmadır. İkincisi ise bireyin başlangıçta sahip olduğu şeyden vazgeçişidir. İnsanın fiziki ve düşünce dünyası arasındaki ayrım sonucu yabancılaşma durumu ortaya çıkar. İnsan başlangıçta bir duyguya sahiptir. Bu duygu yaşamı yaşanılabilir kılan bir duygudur. Bu duygu çocukların dünyayı oyun olarak görmesi ve dünyadaki travmatik acılardan uzak olmasını içeren duyguyla aynı doğrultudadır. İnsan içindeki değerli olma hissini kaybedince kendisine ve çevresine yabancılaşmaya başlar. Hegel’e göre bu durum ruhun yabancılaşması anlamına gelir. Yabancılaşma ruhun kendi yarattığı reel dünyadan uzaklaşması ve farklılaşması sonucunda ortaya çıkar (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s.115). Ruhun kendini yarattığı reel dünya bireyin dış gerçeklerin acısıyla karşılaşmadığı zamanlarda belirgindir. Ve zamanla bu duygunun kaybedilmesiyle beraber yabancılaşma duygusu ortaya çıkar.

Hegel yabancılaşmayı sonsuz bir zaman kavramı olan mutlak ruh kavramıyla açıklar. İnsan sonsuz zamana dahil olmak isterken doğasına aykırı bir dizi eylemde bulunur. İnsanın bilinçdışı bu yönde faaliyet gösterirken istek ve arzuları gerçek hedefin önüne geçer ve böylece birey kendine karşı yabancılaşır. Ölümsüzlüğün peşine düşer ama ölümün baki olduğu sonucuna ulaşır. Bu anlamda Hegel’de yabancılaşma kavramının hareket noktasını mutlaklık oluşturur ve bireyin iradesi doğada kendine yabancılaşır. Ona göre doğa, ezelden beri devam etmekte olduğundan belirli bir tarihi yoktur. Bu sebeple yabancılaşmaya tabi olma sürecinin büyük oranda tamamlandığını düşünür. Hegel, *“Doğa olaylarında değişimler, sonsuz bir döngü içinde olsalar bile sadece her zaman kendini yineleyen bir döngü içindedirler; doğada güneşin altında yeni hiçbir şey olmaz”* (Lukacs, 2008, s. 47) şeklinde ifade eder. Süreç içinde mutlak ruhun hareketi bir yabancılaşma olarak görüldüğü kadar aynı zamanda bu yabancılaşma sürecinden kurtulma hareketi de olmaktadır (Tolan, 1983, s.284). Bu yabancılaşma bir son değil insanın gelişim sürecinin bir parçasıdır. Ruh yabancılaştığı noktada kendini yeniden arar. Ruhun kendisini anlaması ve özüne dönmesi ancak yabancılaşma sürecini aşmak ile mümkün olur (Tolan, 1983, s.284).

Yabancılaşma sürecinde kişi çevresine yabancılaşarak kendisini düşünen bir varlık olarak görmekten uzaklaşır. Bunun sebebi ise endüstri devriminde üretimin üst safhalara çıkmasıdır. Çünkü üretim yapan insan, doğaya ve kendi ruhuna yabancılaşmıştır. İnsanlar, varlığını ürettiği ürünler aracılığıyla kanıtlayabileceğine inanır. Böylece insan yaşamı mutsuz, umutsuz ve korkuların bir ürünü haline gelir (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 119). Hegel’e göre doğaya yabancılaşma, ruhun genel bir özelliğidir. Ruh gelişimini tamamladığında, insanın benliği bu yabancılaşma sürecinin üstesinden gelebilecek bir düzeye ulaşır (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 120). Hegel’e göre bu durum insanın gelişimi için gerekli bir evredir.

Hegel yabancılaşma düşüncesini insanın hayatı anlama çabasının sonucu olarak toplumsal bağlamda ele alır. Yabancılaşma insanın özünü kaybetmesi sonucunda çevresi ve kendisiyle uyumsuz hale gelmesidir. Hegel bu süreci insan için hem bir ayrılma hem bir bütünleşme süreci olarak tanımlar. Bundan dolayı yabancılaşma insanın kendini anlama ve yaşam amacını sorgulama yolculuğudur.

Bu aynı zamanda onun kendisine yaşam alanı oluşturarak yaşama gayesini anlamlandırabileceği bir gelişime evresidir. Yabancılaşma insan ruhunun amacına ulaşabilmesi için gerekli bir aşamadır çünkü insan ancak yabancılaştığı şeyleri aşarak gerçek benliğine ulaşabilir. Bu bağlamda Hegel, yabancılaşmayı hem bireyin hem toplumun gelişimi için kaçınılmaz olduğunu söyler ve bu sürecin sonunda insanın bireyselleşerek kendini tam anlamıyla bulması gerektiğini vurgular.

1.1.2. Karl Marx’a Göre Yabancılaşma

Marx, yabancılaşma kavramını kapitalist üretim sistemine bağlı olarak ele alır. Toplumun ekonomik ve sınıf farklarının birey üzerindeki etkilerini inceleyerek insanın kendi emeğine, ürettiği ürünlere ve benliğine yabancılaşmasına dair tespitler yapar. Bu başlık altında Marx’ın kapitalist dönem olarak adlandırdığı sanayi döneminde modern insanın yabancılaşma süreçleri incelenmiştir.

Marx, yabancılaşma kavramını ekonomik ve sınıfsal farklar üzerine yapar. Ona göre kapitalist üretim bireyi kendi emeğine ve üretimine yabancılaştıran bir süreçtir. Birey kendi emeğini ticaret malına dönüştürür ve bu ürettiği ürünü satın alabilmesi için aylarca çalışması gerekir dolayısıyla hem kendisine hem de toplum ve kültürüne yabancılaşır. Bu süreçte Marx, Hegel’in felsefesini benimseyip geliştirir. Yabancılaşmayı iktisadi temeller üzerine dayandıran Marx’a göre, birey her gün devam eden bir rutinin içindedir. Yaptığı işte kendini gerçekleştirme imkânı bulamaz. Devamında ise üretim sürecine, emeğine ve ortaya çıkan ürüne de yabancılaşır. İnsan ve iş ilişkisinden doğan bu yabancılaşma duygusu bireyin hayatını yaşamak için gerekli olan bütün faaliyetleri etkisi altına alır. (Kızılcılık, 1994, s. 30) Marx yabancılaşmış emek kavramından sıkça bahseder. İşçi olarak bireyin ortaya koyduğu ürünle arasındaki ilişkiyi inceler. Yabancılaşmayı makineleşmeyle ve sanayi devrimiyle yoğunlaşan bir hastalık olarak tanımlar. Sanayi devriminin kapitalist düzeni, bireylerin bir başkası üzerinde yabancı bir otorite kurmasına neden olur. Bu bakımdan Marx’ın yabancılaşma kuramı, işin doğasıyla ilgilidir. İnsanın işiyle olan ilişkisi, onun bütün yaşamını şekillendirir (Kızıltan, 1986, s. 22-23). İş veren sınıf ise ulaşamadığı değer hissine artı ürünle ulaşmak ister.

Birey kendisinde görülmeyen bir değeri, duyguyu veya hissi para ile kendisine kazandırır. Sahte ve geçici bir mutluluk veren bu düşüncüyü Marx “*arti-*

değer yabancılaşması” (Marx, 1998, s. 47) olarak açıklamıştır. Kişi topluma, diğer insanlara, kültüre, doğaya, kendine veya kendinde yabancılaşabilir. Yabancılaşmayı terim olarak Marx kendi felsefesinde şu şekilde yorumlar.

“...artı-değer, yalnızca göreceli artı-değer değil mutlak artı-değer de verili bir emek üretkenliğine bağlıdır. Eğer emeğin üretkenliği, bir insanın emek-zamanının yalnızca kendi geçim nesnelerini üretmesine ve yeniden-üretmesine, yalnızca kendini yaşatmasına yetecek bir aşamaya ancak eriştiyse, o zaman ne artı-emek ne artı-değer vardır, emek gücünün değeri ile onun yarattığı değer arasında bir fark bulunmaz. Bu nedenle artı-emek ve artı-değer olasılığı, ancak verili bir emek üretkenliğinden, emek-gücünün kendi değerinden fazlasını üretmeye, kendi yaşam sürecinin gereksindiğinden fazlasını üretmeye elverişli bir üretkenlikten kaynaklanır.” (Marx, 1998, s.41)

Alıntıdan hareketle eğer işçilerin ürettiği ürünler yalnızca kendi geçimlerini sağlayacak düzeyde kalırsa kapitalist sınıfın artı-değer elde etme şansı kalmaz. Ancak işçilerin üretkenliği artarsa iş veren sınıf daha fazla artı-değer elde edebilir. Eğer bir toplumda üretilen ürün çalışan kesimin kendi geçimini sağlayacak seviyeyi aşmamışsa artı-değer ortaya çıkmaz. Ancak üretimin artması iş veren sınıfın daha fazla artı-değer elde etmesini sağlar. Bu durumu Marx, “*Yabancılaşmış nesne bilinçten başka bir şey olmadığından, kendine yabancılaşmış öz (Hiçlik), Oluş tarafından yadsınır.*” (Marx, 2013, s. 11-12) şeklinde yorumlar. Marx, yabancılaşmanın çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceğini vurgulamakta ve bunu dört başlık altında kategorize etmektedir.

Birinci kategoride emeğe yabancılaşma vardır. Emeğe yabancılaşma durumu işi yapan bireyin kendi emeğine yabancılaşması şeklinde ortaya çıkar. Marx’a göre kapitalist dönemdeki işçi hem emeği üzerinde hem emeğiyle ürettiği ürün üzerinde kontrol sağlayamamaktadır. İşçinin emeğiyle ürettiği ürün, işçi için farklı bir durum göstermektedir. Örneğin; işçi kendi ürettiği ürüne ulaşabilmek için bir yıl yemeden içmeden çalışmak zorunda kalırsa kendi emeğine yabancılaşır. Emek ürünü üreten çalışana aittir. Ürettiği ürün ise iş veren sınıfa aittir ve işçi ürettiği ürünü asla satın alamaz. Dolayısıyla ürünü ortaya koymak için harcanan zaman işçinin karşısında yabancı bir nesne olarak durur (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 123-127).

İkinci kategoride ise üretim eylemine yabancılaşma durumu vardır. Bu kategori, işçinin iş süresi boyunca yapacaklarının ve yeteneklerinin kendi kontrolünün dışında gerçekleşmesi nedeniyle ortaya çıkar. Marx, iş süresince yapılan işin maliyetini ve bu maliyete göre işçiye yeterli ücretin ödenip

ödenmemesi konusunu geniş bir perspektifle ele alır. İş süresini, işçinin yaratıcılığını ve aklını kullandığı etkinlikler olarak değerlendirir. Modern toplumlarda üretim kolektif tüketim üzerine gerçekleştirilir. Fakat birey emeğinin karşılığını, ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak şekilde alamaz (Uluç, 2020, s. 27). İşçi, kendisine verilen görevleri ve bu görevlerin süresini belirleyemez, ne üreteceğine karar veremez. Dolayısıyla bütün süreç işçinin kontrolü dışında gerçekleşir. Böylece işçi, yaptığı işi anlamlandıramamakla beraber yerine getirmekle yükümlüdür (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 127).

Üçüncü kategoride ise doğaya yabancılaşma yer alır. Doğaya yabancılaşma, doğadan kopuş anlamındaki yabancılaşmadır. İnsan, doğaya yabancılaşarak toplumsal ve kültürel alanda kendine yeni bir doğa yaratmayı amaçlar. Marx'ın düşüncesine göre kapitalizm sonrasında ortaya çıkan yabancılaşmış emek, diğer canlılardan insanı ayıran özelliğini yani vicdan duygusunu ortadan kaldırarak kendi doğasına da yabancılaşmasına sebep olur (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 128). Marx'a göre işçi emek gücüyle doğadaki bir nesneyi eşyaya dönüştürürken doğa ondan koparılmış olur. Bunun sonucunda birey doğa üzerinde hakimiyet kurar. Örnek olarak bir hayvanın derisinden ceket üretir. Bu anlamda bu işlemi yapan kişiler insani olandan uzaklaşır (Şeker, 2021, s. 129). İnsanın doğa ile arasındaki ilişkide, kendisini diğer canlılardan ayıran yönü yabancılaşma şeklinde vücut bulur. İnsanın vicdana sahip olması, doğaya egemen olabilmesi, doğayı dönüştürebilmesi ve ihtiyaçları doğrultusunda doğayı kullanabilmesi onu doğadan ayırır. Doğa ile barışık yaşayamayan insan doğaya yabancılaşmıştır.

Dördüncü kategoride ise insanın kendine yabancılaşması vardır. Kendi üretimine ve ürünlerine, iş sürecinde geçirdiği zamana ve doğaya yabancılaşan birey bu sürecin devamında kendi benliğine de yabancılaşmaktadır. Birey, kapitalist sistem içinde kendi yaratıcılığını ve yeteneklerini gereği gibi kullanamamakta ve bir rutine kapılıp hep aynı şeylerin tekrarını yaşamaktadır. Bu durum ise bireyin kendi varlığına yabancılaşması anlamına gelir. Marx, kendine yabancılaşan bireyin diğer bireylere de yabancılaşacağını altını çizerek, diğer bireylere yabancılaşan birey ise aynı zamanda topluma yabancılaşmıştır. İnsan, kendine yabancılaştığı için diğer insanlarla olan ilişkilerinde de hür hareket edemez (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 128). Bireyin bilgisi nesnel gerçeklikten uzaklaşarak öznel bir anlam

kazanır. Birey bu bilgileri nesnel anlam dışında kendi yüklediği anlam çerçevesinde anlamlandırır. Toplum tarafından genel kabul edilen görüş dış dünyanın yalnızca yansıma olarak görülen kısmı yani nesnel gerçekliği olan kısmıdır. Bireyin kendi anlam çerçevesindeki bilgi ve gerçeklik arasındaki ilişkinin çelişkileri kendine yabancılaşmayı beraberinde getirir (Marx, 2013, s.68). Kendine yabancılaşmış insan; topluma, özüne, ruhuna, yaratılış doğasına da uzaklaşır. Kendi potansiyellerini kullanamaz ve toplum içinde kendisini yalnız hisseder.

Marx'a göre, yabancılaşma sadece kapitalist dönemde görülen bir duygu değildir. Fakat kapitalizm, bireyin yabancılaşma sürecini en üst noktalara çıkaran koşulları içeren nesnel bir süreçtir (Ergil, 1980, s. 36). Kapitalizm, reklamlar aracılığıyla insanlara sözde yeni ihtiyaç gereksinimleri ve bağımlılıklar oluştururken (Fromm, 1981, s. 39) diğer taraftan modern insanın kendine, doğaya, zamana, mekâna ve topluma yabancılaşmasının farkına varmasını önleyecek ya da geciktirecek tuzaklarda oluşturur (Ergil, 1980, s. 39). Yabancılaşma bireyin anlam ve değer yargılarının saflığını bozar. Onu doğallığından uzaklaştırır. İnsanlara yapay ihtiyaç oluşturan sanayi dönemi; çalışma, kazanç, statü ve tasarruf ile insanı kısıtlar. İnsan doğal olan dünyaya uzak olarak yapay bir gerçekliğin içinde yaşar. Yaşamını ekonomik koşullara bağlı olarak sadece yaşamak için yaşar ve gerçek yaşamın tadına varamaz. Yani söylenebilir ki, Marx'ın düşüncesinde para, insana geçici ve sahte bir özgürlük ortamı sağlar. Bireylerin eğlence alanlarını ve kültürünü değiştirerek, yapamadıklarını para aracılığıyla yapma imkânı sunar. Dolayısıyla para, insanlığın yabancılaşmış gücüdür.

Marx'ın yabancılaşma kuramı, kapitalizmin işleyişini anlamak açısından oldukça önemli bir noktadadır. Yabancılaşma bireyin emeğine bağlı olarak ortaya çıkar aynı zamanda üretim sürecinde üstlendiği görevi, doğayla ilişkisi ve kendi benliğiyle olan bağları açısından da ciddi bir etki yaratır. Marx kapitalizmin bireyi kendi özünden ve çevresinden uzaklaştırarak onu nasıl nesneleştirdiğini ortaya koyar. Yabancılaşmayı dört temel kategoriyle açıklar. Emeğe yabancılaşma, üretim eylemine yabancılaşma, doğaya yabancılaşma, kendine yabancılaşma ve bu süreçlerin hepsini kapitalist sistemin birey üzerindeki baskılarını ve bu baskıların insan yaşamı üzerindeki etkileriyle tartışır. Kapitalizm, bireyi özünden

uzaklaştırırken aynı zamanda ona sahte özgürlük ve bağımlılık duygusu sunar. Bu durum ise insanın gerçek anlamda kendini bulmasını engeller.

1.1.3. Martin Heidegger’e Göre Yabancılaşma

Heidegger, yabancılaşmayı modern toplumun birey üzerindeki etkisi ve insanın varlık ile ilişkisiyle birlikte inceler. Ona göre modern yaşamın monoton yapısı insana yaşama amacını sorgulatır ve onu kendi varoluşuna karşı yabancılaştırır. Bu yabancılaşma, bireyin köklü anlamlardan ve gerçek varlık bağlarından kopmasına neden olur. Heidegger yabancılaşmayı insan varlık ilişkisiyle ele alır. Ona göre tekdüze indirgenmiş modern yaşam, insanı kendi varoluşuna yabancılaştırır. Heidegger bireyin dış gerçeklikle, köklü ve temel anlamlarıyla olan bağının zayıflayıp kopması üzerine yoğunlaşır (Heidegger, 2008, s. 165-175).

İnsanın zayıflayan bağlarını Heidegger, halislik ve halis olmama şeklinde sınıflandırır. Bu iki kavram üzerinde yoğunlaşarak insanın varlığıyla kurduğu ilişkinin günlük yaşam tarafından belirlendiğini söyler. Hayat tekdüze bir hale geldiğinde insan kendini tekrar eden bir rutine sıkışır. Kendileriyle olan ilişkileri kendi doğalarından kaçmalarına neden olur. Halis olmama durumunu daha aşağı bir varlık olma anlamına gelmediğini belirtir. Burada insanın kendi varlığıyla kurduğu ilişkinin günlük hayatına yansiyarak belirlendiği ve yaşamın sınırlı bir süre içerdiğini vurgular. Bu durumun ötesine geçemeyen bireyin, insanlar ve dünya ile ilişkisi bozulur (Kızıltan, 1986, s. 117).

Bireyler çoğunlukla günlük yaşamın rutin kalıplarına sıkışırlar. Burada insanın kendisiyle kurduğu ilişki, kendi varlığından kaçma ve onu unutma biçimine dönüşür. Heidegger’e göre günlük yaşam tarzını değiştiremeyen insanın dünya ve insanlarla bağlarının kopması kaçınılmazdır. Peki insanın kendi varlığından kaçışının nedeni nedir? Heidegger bu soruya “*“Das Man”dır, yanıtını verir. Burada kim ne budur, ne şudur, ne bazılarısıdır, ne de hepsinin toplamıdır; “Kim”, belirsiz olandır, “Das Man”dır. Bu bağlamda, “Das Man”, hiç kimse ve herkeştir*” (Kızıltan, 1986, s. 117) şeklinde cevap verir. Bireyin hayatı belirli kalıplar içine sıkışmış ve rutinleşmiştir. Bunun kötü sonucu olarak birey aynı şekilde tekrar eden hayatın akışına teslim olur. Kişinin etrafı, yaşamı fark etmesini engelleyen engellerle doludur. “*Das Man*” kavramı, “*her bir kişi, bir Öteki’dir ve hiç kimse*

kendi kendisi değildir” (Kızıltan, 1986, s. 118) çünkü “*Das Man*”, kişinin kendi kendisi olmasına izin vermez. O, insanı aynı kalıplar çerçevesinde düşünmeye, aynı kurallara göre davranmaya, aynı şekilde inanmaya ve sevmeye zorlayan bir baskıdır. Çünkü yabancılaşmış insanın bilinci yaşamış olduğu her şeyi nesneleştirir. Nesneleştirme, “*zihinden bağımsız bir dış gerçekliğin var olduğunu, bu dış gerçekliğin bilgisine duyu algısı ve akıl yürütme yoluyla erişildiğini ileri süren*” (Cevizci, 2019, s. 317) felsefi düşüncedir.

Birey, dünyanın kendi etrafında döndüğü yanılgısına kapılır. Olayları ve insanları yalnızca kendi amaçlarına ulaşmak için birer araç olarak kullanır. Yabancılaşmış bir birey, kendisini yabancılaştıran o nedene bir anlam yükleyemez. Yabancılaşma eğilimi sergileyen biri, herhangi bir durumla karşılaştığında onu bir bütün olarak kavrayamaz. Gerçekliğin kendisi için önemli olan amaçlarını gerçekleştirmeye yakın olan kısımları ayırır ve diğer kısımlara karşı kayıtsız kalır. İnsanlar gerçekliğin sadece kendilerini ilgilendiren kadarıyla ilgilenir, gerçekliğin diğer boyutlarına kayıtsız kalır. Bu durum yabancılaşmanın özgün bir örneğidir.

Günümüz insanı, apartman dairelerini estetik bir çekicilikte güzel bulur. Fakat gecekonduları kent estetiğini bozan yapılar olarak değerlendirir. Özel kuaförü olan köpeği öldüğünde yemekten içmekten kesilecek surette üzülen ve acı duyan birey, sosyal medyada insanların açlıktan öldüğünü yazan bir yazıyı okuduğunda vicdani hiçbir duygu hissetmeyebilir. Heidegger’e göre insan doğası gereği yaşama ve dünya zevklerine düşkündür. Dünyaya olan bu düşkünlüğünü yaşantısından ayıramadığı için yabancılaşma da doğasının ayrılmaz bir parçasıdır (Heidegger, 2008, s.188).

Özetle Heidegger’in yabancılaşma düşüncesi, modern toplumda bireyin kendi varlığından ve gerçekliğinden kopması üzerine kurulmuştur. Modern dönem insanının hayatı bir rutine indirgenmiş ve hayatı anlamlandırmak yerine onu maddi koşullara bağlayarak duyarsızlaştırmıştır. “*Das Man*” kavramı, bireyin sıradanlaşan ve toplumsal baskılara teslim olan kimliğini tanımlar. İnsanın içsel dünyasıyla olan bağının kopmasının ardındaki gizemin çözülmesini sağlar. Birey hayatın akışına kapılır ve kendisiyle olan ilişkisini kaybeder. Heidegger bunun bireysel olmasının ötesinde aynı zamanda toplumsal yaşamın bir parçası olduğunu söyler. Bu durum, insanların kendilerini ve yaşama gayelerini unutmasına neden olarak

gerek dünyaya gerek insanlara yalnızca araçsal bir bakış açısıyla yaklaşımlarına yol açar. Bu da nihayetinde toplumsal ve bireysel varoluşun anlamının sorgulanmasına sebep olur.

1.1.4. Erich Fromm’a Göre Yabancılaşma

Yabancılaşma hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olarak modern düşünürlerin üzerinde en çok durduğu felsefi ve sosyolojik bir çalışmadır. Erich Fromm bu kavramı, Marx ve Freud’un teorileriyle birlikte ele alır. Bireyin toplumdaki ve ekonomi sistemindeki yeri ile psikolojik durumu arasındaki ilişki üzerinde durarak yabancılaşmanın çağımızdaki görünümünü inceler.

Fromm, Marx’ın yabancılaşma tanımı üzerinde çalışır aynı zamanda Freud’un psikanaliz kuramındaki tanımlarını da inceler. Fakat Fromm, Freud’un psikanaliz tanımlarına toplumsal ve sosyolojik bir bakış açısı getirir. Freud, bireyin duygu, davranış ve hayata karşı bakışını çocuklukta kazandığını ve bu sürecin ergenlikte tamamlandığını ileri sürerken, Fromm ise bu duyguların çocuklukta şekillendiğini kabul eder ancak bu süreci tetikleyen faktörlerin sosyolojik etmenler olduğunu vurgular (Kızıltan, 1986, s. 54-55). Fromm, yabancılaşmayı şu şekilde tanımlar.

“Freud, hastadaki çocuk kişiliğinin evvelce baba ya da annesiyle kurduğu ilişkileri hekime aktardığını yani ruh hekimini kendi anne ya da babasının yerine koyduğunu düşünmüştür fakat yetişkin kimse artık çocuk değildir. Yetişkin, yabancılaşmış bir kişiliğe sahiptir, zayıftır ve kendisini kendi yaşantılarıyla eylemlerinin gerçek sahibi olarak görmediği için eksik tarafı kalmış biri gibi algılamakta ve bundan korkmaktadır.” (Fromm, 1973, s. 55-56)

Erich Fromm, yabancılaşmayı; tedirginlik, bıkkınlık, çağın rahatsızlığı, hayatın durağanlaşması, insanın otomatikleşmesi olarak nitelendirir. Bu insanın kendisinden, çevresinden ve doğasından yabancılaşması olarak açıklanır. Hayatın tekdüze bir yapıya indirgendiğini ve kişinin kendini, yaşadığı hayatı sorguladığı bir psikolojik düzen olduğunu vurgular (Fromm, 1978, s. 13). Ona göre ortak bir payda altında buluşan insanların Tanrı’ya, devlete ya da bir siyasi öndere tapmaları akıldışıdır. İnsanların ortak paydada buluştukları şeyin yabancılaşma süreci olduğunu söyler (Fromm, 1990, s. 138). Bu durumu *“İnsan, kendini kendi güçlerinin, kendi zenginliğinin etkin yaratıcısı olarak değil de dışındaki güçlere bağımlı, canlı özünü bu güçlere yansıtmış, yoksunlaşmış bir nesne olarak algılar.”* (Fromm, 1990, s. 138) şeklinde açıklar. Erich Fromm, insanların ortak bir paydada

birleşmelerinin temelinde yatan şeyin, bireylerin kendi güçlerinden ve özgürlüklerinden uzaklaşarak dışsal otoritelerle özdeşleşmeleri ve bu otoritelerde kendilerini bulmaları olduğunu belirtir. Yani bireylerin ortak payda altında birleştikleri şey kendi düşüncelerinin hürlüğü bozar. Yabancılaşma sürecinde insanlar, kendi yaratıcı güçlerinden ziyade, dışsal güçlere bağımlı hale gelir ve bu durum onların yoksun ve güçsüz hissetmelerine neden olur. Kendi öz benliklerinden koparak, kendilerini bu dışsal güçlere yansıtmış olarak algırlar.

Birey, yabancılaşma sürecine girmeden önce fark edemediği değerli bir duyguya sahiptir. Sahip olduğu bu duygunun değerini anlayabilmesi için onu kaybetmesi gerekir. O kaybedildiğinde ancak değeri anlaşılır. Bunu fark eden birey o ana kadar anlamlandırdığı gerçekliğin aslında daha farklı olduğunu kavrar. Yabancılaşma sürecini tamamlamayı Erich Fromm şu şekilde anlatır.

“Yabancılaşma sürecinden geçildikten, anlama, yargılama yeteneğinin (anlık yeteneği “intellect”) gelişimini tamamladıktan sonra ulaşılacak baskıdan kurtulmuşluk durumu, o çocukluk saflığına yeniden, daha yüksek bir düzlemde geriye dönmektir; insanın yeniden bu çocukluk saflığına geri dönebilmesi önce bu saflığı yitirdikten sonra olabiliyor. Bilinçdışı bilinçleştirmenin anlamı baskının üstesinden gelmek, yabancılaşmadan, bana yabancı olan benden kurtulmaktır. Uyanmak, yanılsamaları, düzmeleri, yalanları dağıtıp, silkip yok edip, gerçeği olduğu gibi görmektir. Uyanan adam bağımsızlığını kazanan adamdır. Özgürlüğünü ne kendisinin ne de başkalarının kısıtlayamayacağı adamdır.” (Fromm, 1978, s. 94-96)

Çocukluktaki saf bilinç hali bireyin fiziksel olarak gelişmesiyle beraber yeniden anlam bulur. Bu ise bireyin içsel baskılardan ve toplumsal kalıplardan sıyrılmasıyla mümkündür. “Uyanan adam” vurgusu kendinin farkına varma haliyle birlikte görülen hem kişisel hem varoluşsal gelişimdir. Yani Fromm gerçek özgürlüğü hiçbir otoritenin el uzatamayacağı içsel özgürlük olarak tanımlamıştır. Erich Fromm’a göre yabancılaşma Orta Çağ dönemlerinde de vardır ancak o dönemlerdeki yabancılaşma günümüzdeki kadar ileri boyutlarda değildir. Yabancılaşma, endüstrileşme döneminde yüksek boyutlara ulaşmıştır (Fromm, 2003, s. 42). Örneğin bir işçi, ceket üreten bir firmada çalışıyor fakat bu ceketlerden birini alabilmek için fabrikada bir yıl süreyle hiçbir harcama yapmadan çalışması gerekiyor. İşte bu durum kişinin kendi emeğine yabancılaşmasını yani kendine yabancılaşmasını beraberinde getirir. Zaman geçiyor fakat birey yaşayabilecek zamanını yaşam süresine sığdıramıyordur.

İnsanın kendi ömrüne çok şey sığdırmasının sebebi kaygı ve ölüm korkusudur. İnsan yabancılaşma sürecini yaşarken içindeki sevgi azalır. Yabancılaşmış birey ya kaygı duymaz ya da kaygı duyar fakat bu duyduğu kaygı sadece kendisini ilgilendirir. Mesela, ölümden korkar ve ölümsüzlüğü bulmaya çalışır ama bunun için başka insanları öldürür. Birey, boşluk ile karşılaştığında varlığını fark eder (Compte-Sponville, 2019, s. 227). Yabancılaşmış aktiviteyi Fromm şu şekilde yorumlar.

“kişi kendini, eyleminin aktif bir öznesi olarak değil de, eyleminin bir sonucu olarak ve kendinden ayrılmış, ötede, hatta kendine karşıt bir şeymiş gibi görmek durumundadır. Aslında eyleme kalkışan “ben” değildir, bazı iç ya da dış güçler, beni kullanarak eylemde bulunmaktadır.” (Fromm, 2003, s. 127)

Ona göre, modern dönemin üretim çılgınlığı nedeniyle korkak ve yabancılaşmış insanlar çoğalmaktadır. Çünkü modern dönemde zengin ve fakir arasındaki fark giderek artmaktadır. Bu durumda bireyler, sosyal hayatın alanlarında aktifliğini yitirir. Bu sistem içinde, üretmeye değil harcamaya alışmış olan insanın tek çaresi tüketimdir. Bu da insanı daha pasif bir yaşama sürüklemekte yani yabancılaştırmaktadır (Fromm, 2004, s. 66). Fromm, modern çağın üretim sisteminin bireyi yalnızlaştırmasını ve bireyin kendisini önemsiz ve güçsüz hissetmesini eleştirir. İnsanın kendisini önemsiz ve güçsüz hissetmesinin sebebini ise vicdana sahip olmasına bağlar. İnsanın vicdan duygusuna sahip tek varlık olduğunun altını çizer. İnsandaki vicdan duygusunu Fromm şu şekilde açıklar

“İnsan, törel-bilince (vicdana) sahip tek yaratıktır... Kendi yaşamımıza etkin bir biçimde katılmamızı sağlayan bir us ve törel bilincimiz bulunduğu gibi bu us ve törel-bilinç, özyapımızla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Eğer özyapımızda yıkıcı güçler ve usdışı tutkular üstünlük kazanmışlarsa hem usumuz hem de törel bilincimiz bundan etkilenir ve kendi işlevlerini uygun şekilde yerine getiremez.” (Fromm, 2019, s.230)

Fromm’a göre, insan vicdan sahibidir ve bundan dolayı kapitalist dönemde insanın diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri tek düze indirgenmiştir. Bu durum, yaşama aktif bir şekilde katılım sağlayamamayı da beraberinde getirmiştir. Bu da insanda; bunaltı, güçsüzlük, suçluluk ve güvensizlik gibi duyguların artmasına neden olmuştur. Fromm, yabancılaşmayı “*özünde doğal bir fenomen ve insan varlığının evrensel bir özelliği*” (Fromm, 1973, s.121) şeklinde özetler.

Fromm’un yabancılaşma anlayışı bireylerin kendi özgürlüklerinden ve yaratıcılıklarından uzaklaşarak toplumsal ve ekonomik sistem içinde birer nesne

haline gelmeleri üzerine kuruludur. İnsanın hayatı rutinleşir bu durum kişisel bir kayıp oluştururken aynı zamanda toplum değerlerinin de anlamsız hissedildiğini yansıtır. Endüstrileşme dönemiyle beraber toplumun birey üzerindeki etkisi onun içsel dünyasına yabancılaşmasına, yalnızlaşmasına ve tedirgin biri olmasına sebep olmuştur. Fromm yabancılaşmanın bireysel bir problem olduğunu dile getirir fakat aynı zamanda toplumsal bir hastalık olduğunu da vurgular. Bu durum insanın vicdanının körelmesine ve yaşama aktif olarak katılamamasına neden olur. Dolayısıyla toplumda yabancılaşma duygusu bireyin kendi varlığını ve dünyadaki anlamını sorgulamasına yol açan evrensel bir olgudur.

1.1.5. Melvin Seeman’a Göre Yabancılaşma

Seeman, yabancılaşmayı toplumsal ilişkiler ışığında çalışmıştır. Yabancılaşmanın toplumsal düzeyde kazandığı anlam felsefi ve psikolojik düşüncelerde onun nasıl şekillendiğini anlamak için önemlidir. Seeman’a göre yabancılaşma bireyin ve toplumun değerleri olan kültür ve geleneklerine uyum sağlayamaması sonucu ortaya çıkar (Seeman, 1959, s.787; aktaran Kiraz, 2015, s.138). Seeman insanın dış dünyayla arasında yaşanan gelgitli ilişkileri araştırarak bu kavramı beş temel boyutta ele almıştır. Yabancılaşmanın sadece psikolojik durum değil aynı zamanda toplumsal bir boyutu olduğunu da altını çizmiştir. Seeman, 1959’da yaptığı çalışmada yabancılaşmayı, bireylerin günlük yaşamlarında beceri ve yeteneklerini etkin bir şekilde kullanamaması, yaşamın anlamını bulamaması ve toplumsal kuralları anlamsız görmesi olarak tanımlar. Yabancılaşmayı; güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma olmak üzere beş temel boyutta inceler (Seeman, 1959, s.787; aktaran Kiraz, 2015, s.138).

Güçsüzlük, bireyin kendi davranışını istediği şekilde yönetemeyeceği ya da beklentisi olan desteği alamayacağına olan inancından kaynaklı olarak ortaya çıkar. Bu duyguyu hisseden birey hedeflerinin sürekli engellerle kapalı olduğunu ve isteklerine kendi çabalarıyla ulaşamayacağını düşünür. Tolan bu kavramı “*bireyin kendi ürünleri ve üretim sürecinde kullandığı araçların sonuçları üzerinde kontrol hakkının olmaması*” (Tolan, 1983, s. 127) şeklinde açıklamıştır. Bu duygu bireyin tek başına bir şeyi başaramayacağı, başladığı işi sonuca bağlayamayacağı duygusuna kapıldığında belirginleşir. Güçsüz hisseden birey yaşantısının

kontrolünü kaybettiği yanılgısına kapılır. Kendi davranışını istediği doğrultuda yönetemez ve yaşamak için barındırdığı potansiyelini kullanamaz. Başkalarının yönlendirmesine göre hareket eder. Dolayısıyla kendi düşüncelerini gerçekleştiremeyeceği ve eyleme dönüştüremeyeceği yanılgısına kapılır. Kısaca hayatının kontrolünü elinde bulunduramadığını zanneden bireyde güçsüzlük duygusu görülür.

Anlamsızlık, insanın yaşamında karşılaştığı davranışları önceden tahmin etmeye yardımcı olacak biçim ve formları fark edebilme becerisine sahip olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Bu durumdaki birey, seçimlerinde doğruyu ve yanlış ayırt etmekte zorlanır. Çevresinde yaşanan olay ve durumlara herhangi bir anlam yükleyemez (Tolan, 1983, s. 128). Anlamsızlık içine düşen birey sergilemesi gereken hareketleri sergileyemez, kendisini güçsüz hisseder. Topluma uyum sağlayamaz ve bunun sonucunda yaşamının anlamsız olduğu düşüncesine kapılır. İnsanların hayatlarının anlamsızlaşmasına teknolojinin hızlı gelişimi önemli bir yeredir.

Teknolojinin gelişimiyle beraber kültürler arası etkileşim hızlanmıştır. Bu ise bireylerde giderek artan bir anlamsızlık duygusunu beraberinde getirmiştir (Sezer, 2001, s.9). Artan teknolojik olanaklarla birlikte birey giderek içe kapanmış ve toplumla uyum sağlamakta güçlük yaşamaya başlamıştır. Toplumsal yabancılaşma bireyin içinde yaşadığı çevreye kendisini ait hissedememesidir. Anlamsızlık duygusu, yalnızca bireysel bir durum olmakla kalmayıp günümüzde yabancılaşmanın biçimini de temsil eder. Bu ise postmodern dönemde bireyin yaşadığı varoluşsal kırılmaların, felsefi ve sosyolojik yansımasıdır.

Normsuzluk ise toplumun yazısız olarak belirlediği kurallar doğrultusunda bireyin hedeflerine ulaşmak için onaylamayan davranışları benimsemesi anlamına gelmektedir (Tolan, 1983, s. 127). Birey yaşamak için toplumun ahlaki değerlerini hiçe sayar ve sadece amacına ulaşmak ister. Bu durum ise bireyin topluma yabancılaşmasını beraberinde getirir. Bu sebeple birey hedeflerine sadece toplumun ahlaki olarak tanımladığı kuralların dışına çıkarak ulaşabileceğine inanır. Toplumun kurallarına yabancılaşmış bireyleri toplumda dışlar. Birey ise toplumdan soyutlanarak yalnızlık duygusunu da hissetmeye başlar. Yalnızlık duygusunu hisseden birey giderek toplumdan daha da uzaklaşır ve toplumun normlarıyla olan

bağı her geçen gün daha çok zayıflar. Birey zayıflayan bağlarını bazen hedefine ulaşmak için amaç edinir. Özetle normsuzluk bireyin belirlediği hedeflere ulaşmak için kullandığı yöntemlerin toplumun kurallarıyla çatışmasından kaynaklanır (Yakut, 2020, s.40).

Bireyin hedeflerine ulaşmak için toplumun kurallarını kendine göre yeniden şekillendirerek genel kabul edilen kuralları hiçe sayması topluma yabancılaşmadır. Bu ise devamında kültürel yabancılaşmayı getirir. Kültürel yabancılaşma bireyin kendi kültürüne, değerlerine ve inançlarına olan duygusunun zayıflamasıyla ortaya çıkar. Bu hissi yaşayan bireyin toplumla olan bağları zayıflar. Böylece birey hem sosyal hem de bireysel düzeyde anlam arayışına girer. Dolayısıyla kültürel yabancılaşma toplumdaki yerleşik değerlerden kopma duygusudur (Doğan, 1998, s.28).

Yalıtılmışlık Seeman’a göre topluma yabancılaşmadır. Toplum kendi inanç ve amaçlarına oldukça fazla değer verir. Bu değerler birey açısından önemsizse orada yalıtılmışlık vardır. Seeman bu durumu toplum beklentileri ve popüler kültürün farklı olması sonucunda ortaya çıktığını ileri sürer. Yalıtılmışlık ona göre bireyin toplumdan ve kültürden uzaklaşması sonucunda olur. Birey içinde yaşadığı toplumun kültürüne değer vermemesi topluma yabancılaşmayı beraberinde getirir (Yakut, 2020, s.41). Bu anlamda yalıtılmışlık hissi yaşayanlar toplumda yer edinemediğini düşünür ve toplumun fertleri ile anlamlı ilişkiler kuramayacağı hissine kapılır. İnsanların yaşadıkları toplum ahlaki değerlere bağlıdır. Onların uymak istemediği kurallar toplum tarafından önemsenen kurallardır. Bu sebeple toplumu oluşturan birçok fert vardır fakat kişi bu kalabalığa rağmen yalnız kalır. Bireyin yalnız yaşaması yalıtılmışlık duygusunu hissetmesine neden olur (Yakut, 2020, s.41). Fromm’a göre insan zevklerinden, arzularından, yaptığı işten hatta yaşam standartlarını belirleyen toplumsal güçlerden de kendisini yalıtabilir (Fromm, 1990, s. 152).

Kendine yabancılaşma kavramını Seeman “*bireyin sergilediği bazı davranış biçimlerinin geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması ya da beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranışlara yönelmesi*” (Yakut, 2020, s.42) olarak yorumlamıştır. İnsanın belirli bir konuda olan isteğinin geleceğe yönelik olan beklentileriyle uyuşmaması, kendine yabancılaşmayı beraberinde getiren bir

unsurdur. Kendine yabancılaşan birey yeteneklerine karşıda yabancılaşır. Bu süreç içerisinde birey kendi benliğine uzaklaşır, yaşamdan tat alamaz, topluma ayak uydurmada zorluk çeker ve kendi davranışlarını başkalarının düşüncelerine göre şekillendirir (Yakut, 2020, s.42). Bireyin kendinden kaynaklanan nedenlerle çevresine ve ilişkilerine yabancılaşması, psikolojik yabancılaşma olarak adlandırılır (Çorak, 2022, s.5). Psikolojik yabancılaşma bireyin kendi duygularına, düşüncelerine ve ihtiyaçlarına olan anlamını yitirdiğinde belirginleşir. Birey kendini anlamakta zorluk çeker. Böylece kişi içsel dünyasından uzaklaşır ve yabancılaşma yaşar. Kendisiyle olan bağı zayıfladıkça kendine olan aidiyet duygusu zayıflar (Çorak, 2022, s.5). Kişinin kendine olan aidiyetinin zayıflaması, aynı zamanda kendi duyguları, düşünceleri ve kimliğiyle kurduğu bağın da zayıflaması anlamına gelir. Bu durumda kişi, kim olduğunu, ne istediğini ve beklentilerinin ne olduğunu anlamakta zorlanır. Kendi içinde yabancılaşır, kendini anlamakta ve kabul etmekte zorlanır.

Seeman'ın yabancılaşma teorisi, bireyin toplumsal kurallara olan duyarsızlığı sonucunda kendi yeteneklerine uzaklaşması olarak görülür. Bu kavramı ise güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma şeklindeki beş temel boyut üzerinden ele alır. Bu beş temel boyutu, bireyin içsel dünyasında yaşadığı krizle birlikte ele alarak bireyin, toplumun değer ve yargılarıyla bağ kuramaması durumunu detaylı bir şekilde inceler.

Seeman, yabancılaşmanın yalnızca bireysel bir psikolojik durum olmadığını altını çizer. Yabancılaşmanın toplumsal ve kültürel değerler ile olan uyumsuzluktan doğan bir durum olduğunu belirtir. Yabancılaşmış birey, toplumun içinde kendine ait bir yer bulamadığı hissine kapılır ve yalnızlaşır. Yalnızlaşmasının neticesinde kendi potansiyelini kullanamaz ve toplumun değerlerine duyarsızlaşır. Bu durumu ise hedeflerine ulaşmak için kullanır fakat toplumun kurallarını daha çok çiğnediği için yalnızlığı daha da artar. Bu nedenler onun toplumla çatışmasının derinleşmesine neden olur. Bu süreçte, birey hem kendine hem de topluma yabancılaşır. Seeman'ın yabancılaşma anlayışı; insanın toplum içindeki yerini, kişisel değerlerle toplumsal beklentilerin nasıl çeliştiğini ve bu çatışmanın bireyi nasıl etkilediğini anlamak için önemli bir noktadadır.

1.1.6. Jacques Lacan’a Göre Yabancılaşma

Freud’un psikanaliz teorilerini benimseyen Lacan onu dil ve sembolik yapılarla ilişkilendirerek yabancılaşma düşüncesini daha geniş bir şekilde ele almıştır. Bu kısımda Lacan’ın yabancılaşma çalışmalarıyla ilgili dil ve kimlik meseleleri incelenmiş olup bu kavramın psikolojik ve felsefi anlamları aktarılmıştır.

Lacan’ın yabancılaşma kavramı üzerinde geliştirdiği önemli kavramlardan biri ayna evresidir. Yabancılaşma Lacan’ın 1936/1949 tarihli ayna evresi üzerine makalesinde kendisini gösterir. Çocuk ilk emekleme ve ayağa kalkmaya çabaladığı dönemlerde aynada kendisini görür ve bu görüntüyü tanır. Bu durum çocuğun kendisine dair kimlik duygusunun uyandığı bir ilk andır çünkü artık kendisini dış dünyada görünür olarak algılamaya başlamıştır. Çocuk aynadaki görüntüsüne bakarken kendisini bir özne olarak tanımaya başlar ve bu tanıma bir yabancılaşma sürecinin başlangıcıdır (Castanet, 2017, s. 20). Çocuk fiziki görünüşünün yansımaları aynada görür ve aynadaki yansımasıyla kendisini tanımaya başlar. Lacan’a göre bu durum çocuğun içsel dünyasıyla uyumsuzdur çünkü çocuk kendisini ilk kez yansıma yani dışsal bir etken üzerinden fark eder. Daha önce dışsal olandan habersiz olan çocuk aynadaki yansımaları gördüğü an kimlik oluşum süreci başlar. Bu durum çocuğun dışsal bir yansımayla özdeşleşme meselesi olarak tanımlanır (Castanet, 2017, s. 22). Bireyin kendini sürekli olarak dışarıda araması asla tam olarak kendisi olamayacağı anlamına gelir. Bu anlamda yabancılaşma sadece dış dünya ile alakalı değil aynı zamanda bireyin iç dünyasına da yönelmiş bir süreçtir. Yine bu sürecin en önemli kavramlarından biri de dilin insan bilincindeki rolüdür.

Lacan, özne oluşumunda dilin merkezi bir yer tuttuğunu savunur. İnsanların kendilerini, diğer insanları ve dış dünyayı dil aracılığıyla tanımladığının altını çizer. Ona göre bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır ve dil insan benliğinin inşasında toplumsal ve kültürel kodların yer aldığı bir alandır (Evans, 2019, s. 78). Bu süreç bireyin sürekli yabancılaşma süreçleri yaşamasına neden olur.

Dil özneyi tanımlarken aynı zamanda onu sınırlar, birey kendisini diğer insanların ve toplumun belirlediği dilsel sınırlar içinde tanıyabilir. Bu durumda insanın kimliği dil çerçevesi içinde sıkışır. Birey kendisini dilin içinde fark edip tanımaya başlar fakat dil kendisini tamamen ifade etmesine olanak vermez. Bu

nedenle yabancılaşma yaşar (Evans, 2019, s. 77-79). Bu anlamda birey dil ile kendisini sorgulayıp anlamaya başlar ve öznesi bu süreçte oluşur. Dil ile şekillendirilen kimlik kısıtlanmış olur. Kimlik oluşumunda diğer bir önemli kavram arzudur. Ona göre birey doğumundan itibaren eksiktir. Lacan bireydeki eksikliğin hiçbir zaman tamamlanamayacağını savunur. Bu anlamda arzu her zaman bir eksiklikle ilişkilidir. Nesnenin tortu statüsünde olduğunu dolayısıyla indirgenemez bir kayıp olduğunu ve bu kaybın asla tamamlanamayacağını belirtir (Castanet, 2017, s. 57). Kişinin yarattığı sorun, onun dışındaki bir nesne tarafından belirlenmeye ve ona sahip olmaya başlar. Bir şey yasaklandığında o şeyin arzusu artar. Bireyin hayatındaki ilk kaybı Fink, Lacan'ın çalışmalarından hareketle şu şekilde ifade etmiştir.

“Anne çocuk birliği çocuğun memeden kesilme döneminde kaybolur. Çocuk o dönemde Lacan'ın ifadesiyle “kendi birliği”ni kaybeder. Tüm erkeklerin hayatına anne memesinin imago'su hükmeder. Çocuk memeden kesilirken birdenbire kendisinin parçalı bir beden olduğunu fark eder ve “kaybedilmiş birliğini yeniden kurma eğilimi” hisseder. “İkizin imago'su”na veya “yabancı” bir imge veya modele, yani başka bir insanın imgesine yaslanarak birlik hissini yeniden kurmaya çalışır.” (Fink, 2020a, s. 152)

Lacan'ın çalışmasına göre bireyin ilk kaybı annedir. Çocukta bu kaybın sonunda eksik duygusu ortaya çıkar. O kaybettiği anne imgesinin yerine yabancı bir insanın imgesini koymaya çalışır. Bunu yapmasındaki amaç kaybettiği birlik hissini yeniden kurmaktır. Bu dönemden sonra dış dünyayla karşılaşmaya ve diğer varlıkları şemalara yerleştirmeye başlar. Bireyin hayattaki istek ve arzuları yaşadığı eksiği kapatmaya yönelik olarak gelişir. İnsan arzularıyla eksik duygusunu tamamen gideremez. İstek ve arzularına ulaştığı anda onun yerine yeni istekler ve arzular ortaya çıkar. Çünkü insanın istediği hedefe ulaşmak değil o hedefe ulaşma sürecinde gösterdiği mücadelenin arzusudur. Bu sebeple hedefe ulaştığı anda arzu bitiyor ve kişi yeni hedefler koyarak onu arzulamaya başlıyor. Lacan'a göre bu anlamda eksik hiçbir zaman tamamlanamaz. İnsan istek ve arzularına ulaştığı an o hedefe yönelik arzusu bitecek ve yerini arzulayabileceği yeni hedef alacaktır (Fink, 2020a, s.81-83). Bu eksiğin getirdiği yabancılaşma durumunu Lacan şu şekilde açıklar.

“Öznenin doğumuna tanıklık edebilmemiz için annenin arzulayan (ve bu şekilde de eksik ve yabancılaşmış) bir özne olduğunu, kendisinin de dilin bölen/yasaklayan işeyişine maruz kaldığını göstermesi gerekir. Özne yabancılaşma yoluyla bölünmüş ebeveynde üzerinde durabileceği bir zemin kazanır ve bir biçimde metaforları değiştirmek zorunda kalır. Lacan'a göre eksik ile arzu paraleldir.

Çocuğun arzusu bütünüyle anneninkine bağlı olarak doğar. Yani arzu Öteki'nin arzusudur. Birey Öteki'nin arzuladığı şeyi arzularken aynı zamanda o arzu kendi arzusuna dönüşür, onun arzusu bütünüyle Öteki'ninki gibi yapılanmıştır. İnsan bir öteki olarak, sanki başka biriymiş gibi öğrenir arzulamayı, annenin eksikliği ile çocuğunun tamamen üst üste getirme eğilimi vardır yani anne ile çocuğun arzularını bütünüyle çakıştırma çabası vardır.” (Fink, 2020b, s. 152-153)

Bu noktada bireyin arzusu sadece kendi isteklerine bağlı olarak şekillenmez. Bireyin arzusu aynı zamanda ötekinin arzusudur. Birey ötekinin arzuladığını arzulamakla kalmaz aynı şekilde arzular. Lacan'ın görüşü arzunun tamamen başkasına göre şekillendiği yönündedir. Bu bağlamda, bireyin varlığının nedeni ebeveynlerinin ona aktardığı arzulardır. Çünkü çocuğun ilgisi büyük ölçüde ebeveynlerinin söylediklerine, isteklerine ve hayat görüşlerine bağlı olarak şekillenir (Fink, 2020b, s. 87). Lacan'a göre çocuğun arzusu başlangıçta annesine bağlı olarak ortaya çıkar ve onunla gelişir ancak birey büyüdükçe bu arzu daha geniş bir sosyal ve dilsel alanda şekillenir. Birey, yalnızca başkalarının isteklerini arzulamakla kalmaz aynı zamanda bu arzular kendisinin arzularına da dönüşür.

Yabancılaşma süreci Lacan'ın felsefesine göre bireyin kaybettiği ve yeniden bulmaya çalıştığı eksikliklerle ilişkilendirilebilirken arzu ise bu eksikliklerin bir yansımasıdır ve birey isteklerini sadece içsel gereksinimleri gereği değil ötekinin arzularından da etkilenecek şekilde şekillendirir. Bu nedenle arzu; istek ve eksiklik arasında bireyin içsel dünyasını ve davranışlarını belirleyen süreçler bütünüdür. İnsanın eksikliğini kapatma çabası olsa da o eksiklikten kurtulamaz. Lacan'ın felsefesinde yabancılaşma insan öznesinin; kendisini ve arzularını, eksikler ve kayıplar etrafında şekillendirmesiyle oluşur. Bu eksikliği hisseden birey sürekli bir şeyler arzular. Arzusu eksikliği tamamlamaya yöneliktir. Fakat bu eksiklik tamamlanamaz. Eksikliğin tamamlanamaması insan tabiatı için olumludur çünkü insanın sürekli bir hedefe ulaşması gerekir. Kayıp durumunun tamamlanamaması ise insanda boşluk duygusu yaratır ve bu boşluk duyumunun getirdiği kayıp yabancılaşma şeklinde görülür.

1.1.7. Jean-Paul Sartre'ye Göre Yabancılaşma

Yabancılaşma, tarih boyunca farklı düşünce sistemleri tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Özellikle varoluşçuluk felsefesi çerçevesinde bireyin hem kendisine hem de topluma yabancılaşması özgün bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Jean-Paul Sartre, insanın özgürlük ve bunaltı süreçleri üzerinden

yabancılaşmasını felsefi bir sorun olarak merkeze taşımıştır. Çalışmanın bu kısmında Sartre'nin yabancılaşma kavramını tanımlayabilmek ve ele aldığı boyutları ortaya koyabilmek için, onun varoluşçu felsefesi temelinde yabancılaşma kavramı incelenmiştir. Sartre varoluşu bunaltı romanında şu şekilde tanımlamıştır.

“...genel olarak varoluş kendini saklar. Varoluş şuradadır, çevremizdedir, bizdedir; bizdir, ondan söz açmadan iki sözcük söyleyemeyiz, ama ona dokunulmaz da. Varoluş üzerine düşündüğümü sandığımda, hiçbir şey düşünmemiş olduğumu söyleyebilirim; kafamın içi bomboştu ya da bir sözcük vardı yalnız; yani “varlık” sözcüğü vardı. Ya da düşündüğüm... bilmem ki nasıl söylesem? Evet düşündüğüm ilişkinlikti; denizin yeşil renkli nesneler sınıfından olduğunu söylüyordum kendime. Nesnelere baktığım zaman bile, onların var oluştuklarını düşünmekten çok uzaktım.” (Sartre, 2019, s.189).

Sartre'nin “varoluş, kendini saklar.” şeklindeki ifadesi varoluşun doğasına dair derin felsefi anlamlar taşır. Varoluş sabit değildir. Çünkü varlığın anlamı, onun doğuştan ve değişmez özellikleriyle tanımlanamaz. Geleneksel anlamda toplum, nesneleri değişmez özellikleriyle betimleyip tanımlar. Fakat Sartre varoluşu belirlenmişlikten kaçan ve her an yeniden şekillenen bir gerçeklik olduğunu savunur. Bu anlamda deniz denildiğinde toplumun aklına denizin mavi olduğu gelirken Sartre denizi yeşil renkli nesneler sınıfına koyar. Bu görüşü savunan yazar, varoluşun sabit bir durum olmadığını, her an yeniden şekillenen bir gerçeklik olduğunu vurgular (Sartre, 2019, s.189). Bu yönüyle Sartre'nin varoluş anlayışı peş peşe gelen anlar içinde ortaya çıkar ve bireyin özgürce gerçekleştirdiği seçimlerle sürekli biçim değişir. Bu durumu Sartre şu şekilde anlatır.

“Varoluş nedir? Diye sorulsaydı, özlerini değişime uğratmadan, nesnelere dıştan eklenen boş bir biçimdir derdim. Sonra birden ortaya çıkmış, belirivermişti işte; apaçıktı, varoluş kendini açığa vurmuştu... Nesnelerin çeşitliliği ve bireyselliği bir dış görünüş, bir ciladan başka bir şey değildi. Bu cila erimiş, karmakarışık, devasa ve yumuşacık kitleler kalmıştı geriye; çıplak hem de müstehcen ve ürkütücü biçimde kitleler.” (Sartre, 2019, s.189,190)

Sartre varoluşu “...özlerini değişime uğratmadan, nesnelere dıştan eklenen boş bir biçimdir derdim” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma göre anlam, nesnelere sonradan yüklenen yapay bir biçim, yani insan zihninde canlanan anlamlar olarak ifade edilir. Varoluş dış dünyanın değişmezliğine göre değil insan bilincinin yüklediği anlama göre şekillenir. Sartre görünen dünyanın aslında yüzeysel olduğunu ve nesnelerin yalnızca bir ciladan ibaret olduğunu söyler. Burada Sartre, varoluşun en açık haliyle insan bilinciyle karşı karşıya gelişinin ürkütücü bir deneyim olduğunu betimler. Ona göre varoluş doğrudan kavranabilen bir şey değil yalnızca yaşanabilen ve deneyimlenebilen bir akıştır. Bu anlamda varoluş bir öz ile

tanımlanamaz. Öz, bir varlığın doğasında gözle görülebilen, dokunulup hissedilebilen değişmez şeydir. Yani öz varlığın anlamı, amacı ve özelliklerinin doğuştan, değişmez bir şekilde tanımlanabilir olduğu düşüncesidir (Taşdelen, 2011, s.27). Özetle Sartre'nin varoluş anlayışı, insanın hem felsefi ve hem de ontolojik düşüncesinin bireysel olarak kavranacağı şeklindedir. Varoluş, bu bağlamda soyut bir kavram olmaktan çıkar. İnsan, varlığın çıplak ve sarsıcı yüzüyle karşılaşır. Bu durum onu kendi anlamını yaratmaya zorlar. Sartre'nin varoluş düşüncesi yabancılaşmanın anlaşılması için önemlidir.

Varoluşçuluk, insanın varlık sorununu kendi insan olma süreciyle ilişkilendirerek, bireyin özgürlüğünü kaybetmeden ve kendine yabancılaşmadan yaşamını anlamlandırmasını savunan bir felsefi yaklaşımdır (Kaufmann, 1997, s.46). Birey dış dünyayı kendi zihnindeki şemalara yerleştirerek kendi dünyasını yaratır. Bu yaratım ise bireyin eksik ve yabancılaşmış olduğu hissiyle başlar (Fink, 2020b, s. 152). Birey hayatı boyunca kendi kararlarının dışında birçok problemle karşılaşır. Onun zorunlu veya istedik tercihleri, içinde bulunduğu yaşam bağlamında anlamlı olmaktadır (Sartre, 1998, s.45). İnsan, özgür olmayı tercih ettiğinde, aslında başka seçeneklerden feragat etmiş olur. Yine de önce özgürlüğü bilinçli bir şekilde seçmeli ve bu tercihle birlikte kendi varlığını kurmalıdır. Varoluş gerçekleşmeden özgür olduğunu düşünmek kişinin kendine yabancılaşmasının bir göstergesidir. Kendi iradesiyle özgür olmamayı seçmek mümkün değildir çünkü kararlarını ve yaşamını öteki bir neden üzerine bağlayan birey, öz benliğini inkâr etmiş ve kendisine yabancılaşmıştır (Sartre, 2010, s.69).

İnsan, belirli şartlar içerisinde dünyaya gelir, yaşamını sürdürür ve hayatını tamamlar. Kendi varlığını da bu şartlar doğrultusunda inşa eder. Hayatında etkileyebileceği unsurlar olduğu gibi değiştirmesi mümkün olmayan durumlar da vardır. Kişinin içine doğduğu çevresel ve toplumsal koşullar, onun kaderi olarak görülebilir. Bu kader, zaman zaman bireyin özgürlük alanını sınırlayan engeller barındırır. Ancak bu kaderi dönüştürmek kolay bir süreç değildir. Sartre'ye göre yalnızca dayanılmaz bir hâl aldığında değişim ihtimali doğar. Aksi takdirde, birey bu koşullarla yaşamaya devam eder ve onları değiştirmek için bir çaba göstermez, dolayısıyla yabancılaşmış bir şekilde yaşar (Sartre, 1968, s.80). Sartre bu durumu özgürlük kavramıyla şu şekilde açıklar.

“Özgürlüğümün gerçek sınırını oluşturan birinci olgu, düpedüz ve sadece bir başkasının beni nesne-öteki olarak kavramasıdır; bununla bağlantılı ikinci olgu da bu başkası için durumumun durum olmaktan çıkması ve içinde nesnel yapı vasfıyla var olduğum nesnel form haline gelmesidir... Kısacası, başkalarının varoluşundan ötürü dışarıya sahip bir durumda var olurum, bir dışarıya sahip olmasından ötürüdür ki bu durum asla ortadan kaldıramadığım ve üzerinde doğrudan etkide bulunamadığım yabancılaştırıcı bir boyut taşır. Özgürlüğüme bu sınırı getiren şey, görüldüğü gibi, düpedüz ve sadece başkasının varlığı olgusu, yani aşkınlığının bir aşkınlık için var olmasıdır.” (Sartre, 2010, s.654-655)

Alıntıdan hareketle insanın özgürlüğü, yalnızca kendi bilinçli seçimleriyle değil aynı zamanda başkalarının varlığıyla da sınırlanır. Birey başkası tarafından bir özne değil de bir nesne olarak algılandığında bireyin kendini özgürce tanımlama imkânı zedelenir. İnsan kendisini özgürce tanımlamak ve dünyayı kendi bakışıyla görmek ister. Fakat diğer insanlar dünyayı ve bireyi kendi ihtiyaçlarına göre değerlendirip nesneleştirdiği zaman bu durum o kişinin özgürlüğünü kısıtlar. Sartre bunu “başkasının bakışı” (Sartre, 2010, s. 655) olarak tanımlar. Bu noktada birey kendi düşüncesiyle değil aynı zamanda başkaları tarafından da algılanarak var olmaktadır. Başkalarının insanı algılaması onun dış gerçekliğinin bir parçasıdır. Dışarıdaki bu bakış insanın kendi kontrolünü kaybetmesine neden olur. Bu durum ise bireyde yabancılaşma yaratır çünkü kişi kendi eylemlerini dış dünyanın kendisine olan bakışına göre sınırlar. Bu da özgürlük üzerinde kısıt oluşturur.

Özetle; Sartre’nin varoluşçu felsefesi, insanın özgürlüğü ve bu özgürlüğün kaçınılmaz sonucu olan sorumluluk etrafında şekillenirken yabancılaşmayı da bu bağlamda derinlemesine ele alır. Ona göre insan kimliğini ve yaşamını kendi özgür seçimleriyle kurar. Bu seçim özgürlüğü bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi için bir imkân sağlar. Sartre’nin “başkasının bakışı” kavramı, bireyin özgürlüğünün sınırlandığı noktayı açıkça ortaya koyar. Birey, başkası tarafından özne değil bir nesne olarak görüldüğünde kendi benliğine yabancılaşır. Bu nesneleşme bireyin kendisini dış dünyanın algısı üzerinden tanımlamasıyla sonuçlanır. Sartre’ye göre bu durum dışsal gerçekliğin olduğu gibi kabul edilmesi değil yeniden kurulmasını içeren bir süreçtir. Özet olarak Sartre’nin düşüncesinde yabancılaşma, bireyin özgürlüğünden vazgeçtiği, seçimlerinin sorumluluğunu üstlenmediği veya kendini başkalarının tanımlarına bıraktığı her durumda ortaya çıkar.

1.1.8. Albert Camus’a Göre Yabancılaşma

20. yüzyılın önemli varoluşçu düşünürlerinden biri olan Albert Camus, insanın dünyada var olma sebebini ve bundan kaynaklanan anlamsızlık ve

yabancılaşma duygularını eserlerinde işlemiştir. Camus'un absürt kavramı ve bireyin absürt karşısındaki tavrı yabancılaşmanın temelini oluşturur. Camus'a göre insan ölümü aşamayan bir varlıktır. Bundan dolayı absürde karşı gelir (Camus, 2010, s.60). İnsan özgür bir ruh hali içinde dünyayı anlamlandırarak yaşamalıdır. Onun için absürt karşısında tek anlamlı yol başkaldırıdır. Başkaldırı, absürt düşüncenin farkında olarak ona karşı gelmekle mümkündür (Camus, 2010, s.60).

Camus absürt durumu mitolojik bir kahraman olan Sisifos ile anlatır. Tanrıları kızdıran Sisifos'a bir ceza verilir. Bu ceza bir kayayı dinlenmeden dağın tepesine çıkarmaktır. Kayayı tepeye çıkardıkça kaya ağırlığından dolayı tekrar aşağı yuvarlanır. Onun cezası sonsuza kadar bu döngüdür. Sisifos çarptırıldığı cezanın bilincindedir. Buradaki sorun, absürt cezaya rağmen Sisifos'un kayayı, yani varoluşsal kaderini kabul etmesi ve ona karşı başkaldırmamasıdır. Camus'un absürt felsefesi bunu temel alan düşüncedir. İnsan yaşamında günlük yaşam kalıplarına sıkışmıştır. Onu aşamaz. Tıpkı Sisifos'un kayayı tekrar tekrar taşıdığı gibi insanda hayatın absürtlüklerine rağmen yaşamına devam etmelidir. Çünkü hayat ne kadar anlamsız olursa olsun onun hayatıdır. Camus bu durumu *"Sisifos'un tüm sessiz sevinci buradadır: yazgısı kendisindir. Kayası kendi nesnesidir. Aynı biçimde, uyumsuz insan da sıkıntısı üzerinde gözleme başladığı zaman, tüm putları susturur."* (Camus, 2010, s.126) şeklinde açıklamıştır. Günümüzde gelişen teknolojiyle beraber bireyin absürt düşünceleri artmıştır. Gelişen teknolojiyle beraber insan ilişkileri bozulmuş ve çağımız insanı yalnızlık, anlamsızlık, iç sıkıntısı ve devamında yabancılık gibi hislere kapılmıştır.

Bu dönemde insanın içinde bulunduğu sorunları çok iyi bir şekilde yansıtacak romanlardan biri Albert Camus'un Yabancı romanıdır. Yabancı romanındaki Meursault yabancılaşma duygusunu yoğun şekilde yaşar. Kitabın girişinde annesinin ölüm haberini bildiren telgrafi okuduğunda gösterdiği tepki sıra dışıdır (Camus, 2018, s.11). Annesinin ölümüne gösterdiği kayıtsızlık, toplumun değerlerine karşı ilgisizliği ve insanlara olan duygusal uzaklığıyla, çevresine ve dünyaya yabancılaşmıştır. O yargılanırken cinayetten çok duyarsızlığı nedeniyle sorgulanır. Onun duygusuzluğu nedeniyle sorgulanması romanda *"...bu cinayet karşısında duyduğu dehşet, şu sanığın duygusuzluğu karşısında duyduğu dehşetten neredeyse daha azdı."* (Camus, 2018, s.93) şeklinde geçmektedir. Bu anlamda

yabancılaşan bireyde görülen değersizlik hissi, Meursault'a her şey karşı kayıtsızlık şeklinde ortaya çıkar. Aynı zamanda ölüm onun özgür iradesine olan inancını da sarsmıştır.

Ölümsüzlüğün bir gerçek olmadığını fark etmek, bireyin özgür iradesine olan inancını da sarsar. Bu durum, insanın yaşamın anlamsızlığını fark etmesine ve bu gerçekle yüzleşmesine neden olur. Ancak bu farkındalık, ölümsüzlük arzusunu geride bırakıp eylem özgürlüğünü öne çıkarır. Böylece kişi, umutları bir kenara bırakarak içinde bulunduğu anı yaşamaya yönelir (Camus, 2010, s.66-67). Bu anlamda Albert Camus, Meursault'un aldığı ceza karşısında özgürlüğünü yitirdiğini vurgular.

Meursault, absürt duygunun etkisiyle içinde bulunduğu durumun ağırlığını tam anlamıyla hissetmez. Onu asıl rahatsız eden yaşamla arasındaki bazı bağların kopmuş olmasıdır. Sigara içme özgürlüğünün elinden alınması ve sevgiliyle geçirdiği anların yoksunluğu, onun gözünde gerçek cezayı temsil eder. Çünkü Meursault için özgürlüğün kaybı ancak kişisel ve gündelik zevklerin yokluğuyla somutlaşır. Bunların dışında başka bir şeyin onu üzmemesi, onun mevcut durumu benimsediğini ve absürt düşüncenin gerektirdiği şekilde davrandığını gösterir (Camus 2018, s.71-73).

Camus, başkaldırının sadece bireysel bir talep olmadığını, aynı zamanda insanlığın ortak doğasına yönelik bir ifade olduğunu savunarak varoluşçuluktan ayrılır. Eserlerinde bireyin dünyadaki yerini ön plana çıkarır. İnsanın karşılaştığı sorunları yaşamın genel meseleleriyle birlikte ele alır ve bu çatışmalara çözüm arar. Camus'a göre yanıtlanması gereken en temel soru ise yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığıdır. Ona göre, hayattaki diğer tüm problemlerden önce bu mesele ele alınmalıdır. Bireyin hayatı anlama çabası, yaşam karşısındaki tavrını ve dünyadaki konumunu belirleyen temel bir etkidir (Akış, 2007, s.34).

Özetle; Camus'un düşüncesinde insanın dünyaya ve kendine yabancılaşması temel bir yer tutar. Özellikle Yabancı romanında, Meursault karakteri üzerinden işlenen yabancılaşma; toplumun değerlerine ve kendi yaşamına karşı duyarsızlaşma olarak ortaya çıkar. Camus'un absürt kavramı, bu yabancılaşmanın hem nedeni hem de sonucudur. Meursault, içinde bulunduğu anlamsızlık ve özgürlük yoksunluğu

karşısında dünyaya yabancılaşırken aynı zamanda kendi varlığını ve yazgısını da sorgular. Sisifos örneğinde olduğu gibi insan bu absürt dünyada taşıdığı kayayı kabullenerek yaşamaya devam eder. Bu bağlamda Camus, yabancılaşmayı sadece bireysel bir bunalım olarak değil modern insanın evrensel bir deneyimi olarak ele alır. Günümüz insanının teknolojik gelişmelerle beraber artan yalnızlığı ve anlam arayışı yabancılaşmayı daha da derinleştirir. Bu bağlamda Camus'un felsefesinin güncelliğini koruduğu tespit edilmektedir.

1.2. Türk Romanında Yabancılaşma

Türk edebiyatında Tanzimat dönemiyle birlikte görülen roman türü, zamanla toplumsal hayatta derin izler bırakmış ve önemli kültürel bir yere sahip olmuştur. Yıldız Ecevit “*Rönesans döneminde yeni uyanan insanın kendini dile getirmek için oluşturduğu bir edebiyat türü*” (Ecevit, 2001, s. 83) olarak nitelendirdiği bu yeni türün Batı’da, doğal bir süreç içerisinde kendine değer veren insanın kendisini ve çevresini bilgilendirmek, kendini en iyi şekilde ifade edebilmek için ortaya çıkardığını vurgular. Biz de ise roman “*doğal bir süreç sonucunda kendinden olmayıp, 19. Yüzyıl Tanzimat dönemindeki kültürel gelişmelerin bir uzantısı*” (Ecevit, 2001, s. 83) olarak gelişim göstermiştir.

Tanzimat dönemiyle beraber artan Batı etkisi, batılılaşma ve modernleşme ideallerini benimseyen bir kitlenin ortaya çıkmasına yol açar. Fakat aynı zamanda bu değişim toplumun kendi kültürüyle çatışmalar yaşanmasına da neden olur. Batılı yaşam tarzını benimseyen Osmanlı halkı kendi kültürlerinden, değerlerinden ve geçmişlerinden uzaklaşır. Bu durum ise bir tür yabancılaşmayı beraberinde getirerek dönemin yazarları tarafından sıkça işlenen bir tema olmuştur. Batılılaşmanın getirdiği değişimlere karşı Osmanlı toplumunun verdiği tepki bireyin kimlik bunalımı yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum bireylerin hem Batı geleneğine hem de kendi toplumlarına yabancılaşmalarına sebebiyet verir. İnsanlar geleneksel değerler ve modern hayatın getirdiği yenilikler arasında seçim yapmak zorunda kalmış ve bu durum bireysel yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir. Tanzimat edebiyatı yazarlarının eserlerinde toplum, modernleşme, kişisel haklar gibi konuları işledikleri görülür. Bu yazarlar toplumun mevcut düzenini eleştirirken Batı’ya duyulan ilginin ise insanları kendi kültürlerinden nasıl yabancılaştırdığına dair bilgi verir.

Tanzimat dönemiyle başlayan edebiyatta yenilik hareketi Cumhuriyetin getirdiği devrimlerle devam eden kimlik bunalımı hali insanların yabancılaşmalarına neden olan bir süreç haline gelir. Tanzimat döneminde roman halkı bilgilendirmek için yazılan bir araç olarak görülmüştür. Türk romanı önce Batı'nın ve Doğu'nun zıtlığı üzerinde dururken daha sonra uzun yıllar ezen ve ezilen karşıtlığı üzerinde durur.

Batılılaşma meselesi, diğer bir deyişle Doğu-Batı çatışması, Türk romancılığında neredeyse türün ilk örnekleriyle birlikte kendini göstermeye başlamıştır. Ahmet Mithat'ın *Felatun Bey ile Rakım Efendi* ve Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı eserleri, bu temanın işlendiği ilk romanlar arasında yer almaktadır (Narlı, 2007, s. 106). Recaizade Mahmut Ekrem yenileşme taraftarı olsa da toplumun geleneksel düzenine zarar veren bu sürecin olumsuz boyutlarını eleştirmiştir. *Araba Sevdası* adlı romanının başkarakteri Bihruz Bey'in Batı kültürüne olan özentisi, onu hem kişisel hem de toplumsal düzeyde bir yabancılaşmaya sürükler. Bihruz Bey, Batı'nın etkisiyle geleneksel değerlerden sapar. Bu sapma onun yalnızlaşmasına ve çevresiyle bağlarının zayıflamasına yol açar. Bu durum bireyin kimlik karmaşası yaşamasına ve toplumla olan bağlarının zayıflamasına neden olur.

Ziya Paşa, Batı kültürünü savunmakla beraber Batı'daki hayat tarzının Osmanlı toplumuna zarar verdiğini ve toplumu yabancılaştırdığını “*Biz toplum olarak, medeniyet yolunda Batılı olmalıyız; kültür olarak ise, Türk kimliğimizi asla kaybetmemeliyiz.*” (Kana, 2010, s.136) sözleriyle ifade eder. Tanzimat romanlarında yabancılaşma çoğunlukla toplumsal yabancılaşma olarak görülürken yer yer içsel yabancılaşmaya da rastlanır. Ahmet Mithat Efendi'nin yazmış olduğu *Felatun Bey ve Rakım Efendi* isimli romanın başkahramanı Felatun Bey, Osmanlı toplumunun geleneksel düzeniyle bağlarını koparmış, bireysel özgürlük arayışında olan bir birey olarak tasvir edilmiştir. Batı'nın etkisiyle kültürel değerlerden uzaklaşan Felatun Bey kimliğini bulmakta zorluk çeker ve bu durum onun içsel çatışma yaşamasına, devamında yabancılaşmasına ve dolayısıyla toplumda ifa etmesi gereken rolü yerine getirememesine sebep olur.

Servet-i fûnun ve Fecr-i ati dönemi ile birlikte toplumsal yabancılaşma teması yerini psikolojik yabancılaşma temasına bırakmaya başlamıştır. Bu dönemler

modern roman dönemine denk gelmese bile başarılı ruh tasvirleriyle yabancılaşmış bireyleri okumak mümkündür. Bu dönem yazarları bireyin yalnızca toplumsal değil aynı zamanda iç dünyası içinde de boşluğa düştüğü bunalım durumlarını ele almıştır. Halit Ziya Uşaklıgil dönemin bir prototipi sayılan Ahmet Cemil’in içsel çatışmalarını ve ruhsal bunalımlarını tasvir ederek onun yapabileceklerine olan inancından vazgeçişini anlatmıştır. Nitekim Ahmet Cemil, mavi bir gecede kurduğu hayallerinden siyah bir gecede vazgeçmiş ve kendine yabancılaşma temayülü göstermiştir. Diğer bir romanı olan *Aşk-ı Memnu*’da ise topluma yabancılaşan bir karakter olarak Behlül’ü tasvir ederken diğer başkarakter olan Bihter’i ise yaşadığı ruhsal bunalımlar sonucu hayata yabancılaşan biri olarak resmeder. Servet-i fûnun ve Fecr-i ati dönemi yazarları karakterlerin iç dünyalarına ağırlık verirken Milli Edebiyat Dönemi yazarları toplumsal konulara yönelir.

Milli Edebiyat Dönemi Cumhuriyet dönemi arasında bir geçiş dönemidir. Dayanç bu dönemi “*Öncesi ve sonrasıyla, Türk milletinin bir bütün olarak varoluş mücadelesi verdiği II. Meşrutiyet’in ilanı ile Cumhuriyet Dönemi arasında varlığını hissettiren edebiyat dönemi.*” (Dayanç, 2012, s.92) şeklinde tanımlar. Bu dönemin edebi anlayışı halkı merkeze alır, halkın yaşayış düşüncesi etrafında şekillenir. Halkı merkeze alan yazarlar toplumun yaşadığı bunalımları ve yabancılaşma duygusunu romanlar aracılığıyla bireysel ve toplumsal bir anlayış içinde dile getirir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* adlı romanı bu dönemin yabancılaşma temasını ele alan önemli bir eserdir. Savaşta tek kolunu kaybeden Ahmet Celal’i, arkadaşı Mehmet Ali kendi köyüne getirir. Eğitilmiş ve Osmanlı aydını olan Ahmet Celal, köydeki halkla arasında büyük bir fark olduğunu anlar. Hem köylüler hem de köydeki yaşam biçimi onun gözünde yabancılaşmış ve gelişmemiştir. Onun Türk köylüsüyle bağ kurma çabası başarısız olur. Bu durum içine kapanmasına sebebiyet verirken aynı zamanda bireysel yabancılaşmaya da sebep olur.

Bu dönem insanını bireysel olarak ele alan diğer önemli bir yapıt Reşat Nuri’nin *Yaprak Dökümü* adlı romanıdır. *Yaprak Dökümü* romanından yazar, Ali Rıza Bey karakteri üzerinden ezen ve ezilen çatışmasını tasvir eder ve bireyin iç gerçekliğini ön plana çıkarır. Toplumun yabancılaşma unsurlarını konağa ve toplumun fertlerini ise Ali Rıza Bey’e benzeter. Konak zamanla harabe bir hale dönerken Ali Rıza Bey’in çöküşü kıyafetlerinin kirliliği ve kıyafetlerinin eskimesi

üzerine tasvir edilir. Ali Rıza Bey'in buhranları bir toplumun buhranlarını yansıtır. Onun konağın içinde değişen yaşama ayak uyduramaması ise topluma yabancılaşma şeklinde yorumlanır. Milli Edebiyat Dönemi etkisi Cumhuriyetin ilanıyla yerini yeni bir anlayışa bırakır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni bir yönetim şekline alışmaya çalışmanın yanı sıra görülen İkinci Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçiş süreci bireylerin kendi içlerinde bocalamalarına ve çelişki yaşamalarına sebep olduğu için dönemin romanları da bu bağlamda şekillenmiştir. Abdülhak Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar 1940'lı yıllardan itibaren modern romana yaklaşan romanlar kaleme almışlardır (Sazyek, 2008, s.47). Romanlarında bireylerin iç çatışmalarına, toplumun yaşayışına ve kurallarına yabancılaşan, bu yüzden bunalım yaşayan karakterlere yer veren yazarlar, modern romanın edebiyatımızdaki öncüleri olmuştur. Berna Moran'a göre Peyami Safa'nın romanlarında Doğu ve Batı düşüncesine sahip karakterlerin çatışmasından doğan bir yabancılaşma vardır (Moran, 2004, s. 219). Onun romanlarında kendi toplumun ahlaki değerlerinden kopmuş, para ve zevk için yaşayan bir zümre vardır ve bu Heidegger'in düşüncesinde "*Das Man*" (Kızıltan, 1986, s. 118) kavramıyla açıklanır. Diğer tarafta ise toplumun ahlaki ve toplumsal değerlerine bağlı vatansever bir kesim bulunmaktadır (Moran, 2004, s. 219). Bu iki kesim arasındaki farklar çatışmaya neden olurken bu durum yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir.

Tanpınar; romanlarında kültürel ve sosyal yabancılaşma ile sınırlı kalmamış ve yabancılaşmayı bireylerin ruhsal durumları üzerine de yoğunlaştırmıştır. *Huzur* romanında, Mümtaz varoluşsal sorun yaşayan ve kendi kendine konuşmayı seven biri olarak tasvir edilir. Mümtaz'ın içindeki ruh sıkıntısı gittikçe artar ve bu ruh sıkıntısını önlemek için kendisiyle konuşur bu durum sıkışmışlık hissini ortadan kaldırırsa da geçici bir rahatlama hissi verir. Berna Moran'ın deyimiyle *Huzur* romanı "*huzursuzluğun romanı*" (Moran, 2004, s. 270) dır. Mümtaz'ın iç monologlarından huzursuz olduğunu ve yabancılaşma duygusunu hissettiğini görürüz. Bu kısımda bahsettiğimiz yazarlar Türk edebiyatını klasik romandan modern romana taşımışlardır.

Modern romanın başkahramanı genellikle çok boyutlu bir karakterdir. Bu tür romanlarda topluma ve yaşama uzaklaşmış olan karakterlerin içsel çatışmaları

etrafında gelişen yaşantısı ön plana alınır. Bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan hızlı gelişmeler, bireyin gerçekliği algılamasını ve kavramasını zorlaştırır. Bu ise bireyin yalnızlık duygusunu arttırarak kişinin kendine olan güvenini yitirmesine sebep olur (Sazyek, 2003, s. 77). Modern romanın başkahramanını belirginleştiren temel özellik yabancılaşma temasıdır. Bu yabancılaşma, karakterin sadece sosyal düzeydeki uyumsuzluğu üzerine değil aynı zamanda içsel dünyasında yaşadığı derin hesaplaşma ve bunalımlar üzerine de kuruludur. Bu durumda modern romanın başkışisi sürekli sorgulayan ve içsel çatışmalarla boğuşan, toplum içerisinde huzursuz ve bazen uyumsuz bir figürdür (Yürek, 2017, s. 396). Bunu tetikleyen süreç ise kültürel alanda meydana gelen bilimsel, teknolojik, siyasi ya da felsefi değişimlerdir.

Modern ve postmodern roman, kültürde meydana gelen bilimsel, teknolojik, siyasi, felsefi gelişmelerin insan üzerinde bıraktığı etkiye ayna tutar. Bu romanlar modern dünyanın yarattığı olumsuzluklara eleştirel olarak bakıştır. Teknoloji alanındaki gelişmelerin bireyler üzerindeki olumsuz hakimiyeti insanın dış dünyaya yabancılaşmasına ve iç dünyasına yönelmesine sebep olmuştur. Bu anlamda modern roman modernleşmenin sebeplerini sorgulayan ve bireysel yabancılaşma unsurlarına değinen romandır (Menteşe, 1992, s. 237). Modern sanat anlayışı tek bir gerçekliğe bağlı kalmayarak parçalanmış bir gerçeği benimser yani gerçekliğin sadece bir açıklaması olmadığını ve bireylerin bu gerçekliği tek tek kavrayamadığı üzerinde durur. Modern görüşü savunan yazara göre tümsel bir gerçeklik yoktur. Gerçeklik parçalıdır ve ancak bir kısmı akıl ile kavranabilir. İnsanın ise gerçek dünyaya yabancılaşması ve bunun sonucunda yalnızlaşması bu durumun bir sonucudur (Menteşe, 1992, s. 237)

Modern romanda yabancılaşma modern dönem insanının gerçeğe yabancılaşmasının bir sonucudur. İnsanı yabancılaştıran modern dönemi Yıldız Ecevit “*Anlamakta güçlük çektiği bir dünyayla kendini özdeşleştirmekte zorlanan, ona yabancılaşan insan, yabancılaşmayı sanatsal boyuta taşır, onu bir kurgu tekniğine dönüştürür*” (Ecevit, 2001, s. 36) şeklinde açıklar. Bu kurgu tekniği dış dünyayı olduğu gibi yansıtmaz. Bireyin iç dünyasını gerçeklik parçalarıyla birleştirerek yeni bir dünya kurgular. Bu yabancılaşma estetiğine doğru bir dönüşümü içinde barındırır. Fakat yabancılaşma estetiği ile gerçeklikten tamamen

uzaklaşmak amaçlanmaz aksine gerçek dünyanın çelişkileri ve belirsizliği karakterlerin ruh dünyası üzerinden ortaya konulmaya çalışılır (Ecevit, 2001, s. 34-36). İhsan Oktay Anar ise Osmanlı Dönemi'ni kendi gerçekliğiyle yeniden kurgulayarak o dönemde bulunmayan teknolojik araçlarla bireyin iç dünyasına yönelir ve bütüncül bir gerçekliğin olmadığını gözler önüne serer. Dolayısıyla insan zihninin karmaşık yapısını ortaya koymak isteyen yazar farklı teknikleri kullanmaya yönelir. Bu anlamda onun romanlarında zaman kurgusu önemli bir yere sahiptir.

Modern ve Postmodern romanın kurgusu zaman bakımından incelendiğinde zamanın düz bir çizgide ilerlemediği görülür. Zamanın önemini kaybetmemekle beraber zaman çizgisinde de kırılmalar gözlemlenir. İç monologlar ve geriye dönüş gibi teknikler romanın biçimsel özelliğini belirler. Postmodern romanda başkahramanların yanında diğer karakterlerinde geçmişinin ayrıntılı olarak anlatılması için flashback tekniğine başvurulur. Bu teknikle yan karakterlerin hayatları detaylarıyla anlatılarak ana hikâyeye bağlanır ve bireyin iç dünyası ayrıntılarıyla görülür (Yürek, 2005, s.138). Bu durum ise yan karakterlerin başından geçen olayları okuyucuya gösterirken yabancılaşma durumları hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlar. Bireyin iç dünyasına yönelen yazar, zaman ve mekân sınırlarını aşarak onu düzensiz ve sıçramalı bir şekilde aktarır. Bu anlatım biçimi yabancılaşmayı ortaya koyar çünkü bireyin iç dünyasındaki bağlantısız düşünce akışını da anlatır. Bu durum okuyucuyu alışılmış gerçeklikten uzaklaştırır ve bireyin içsel yabancılaşmasını, gerçeklikten ve bazen kendi benliğinden kopmuş bir şekilde görülmesini sağlar (Özdemir, 1999, s. 374). Dolayısıyla yeni roman, modern dünyanın karmaşıklığını, bireyin içsel dünyasındaki belirsizlikleri ve geleneksel anlatımı kıran bir yaklaşımla kurgulanır.

Yeni romancılara göre yazar; hâkim bakış açısıyla her şeyi gören ve bilen kişi değildir. Onlara göre roman, dış ve tarihsel gerçeklikle örtüşmek zorunda değildir. Yeni roman “...gerçekliği yansıtmak değil onu yabancılaştırarak yeniden kurma yoluyla oluşur” (Ecevit, 2001, s. 39) şeklinde tanımlanır. Yani yeni roman dış gerçekliği olduğu gibi yansıtmak yerine gerçekliği yabancılaştırarak yeniden kurmayı amaçlar. Burada yabancılaşma okuyucuyu alışık olduğu anlatım biçimlerinden, dil kurallarından, zaman ve mekân düzeninden kopararak olayları

ve karakterleri farklı bakış açılarıyla sunmayı hedefler. Bu süreç biçimsel yenilikler ve tekniklerle gerçekleşir. Yazar hem alışılmış anlatım tarzlarını değiştirir hem de karakterlerin içsel dünyalarına açılarak onların gözünden bakış yakalama imkânı bulur. Bu durum ise modern ve postmodern romanın şekil ve içeriğinin değişmesine sebep olur. Yazar dış dünyayı kendi düşünsel çizgisinde yeniden yaratır. Bu anlamda postmodern yazar parodi, pastiş ve metinlerarasılık tekniklerine başvurur. Bu durumu Yıldız Ecevit şu şekilde açıklamıştır.

“...içinde yaşadığı gerçekliğe yabancılaşan çağcıl yazarın, bütünleşmekte zorlandığı gerçekliği yansıtmayı bırakıp, daha önce başka yazarlar tarafından yazılmış metinlerin dünyasına sığınması, onlardan yola çıkarak ikinci elden yeni bir kurmaca gerçeklik yaratması demektir bu. Eskilerin taklitçilik diye aşağıladıkları bu eğilim, çağ edebiyatının biçimsel yeniliklerinden biridir; özgünlüğün içerikte değil, biçimde önemli olduğu bir estetik anlayışın ürünüdür.” (Ecevit, 2001, s. 110).

Postmodern edebiyatın yenilikleri, yazarların dış dünyadaki gerçekliği olduğu gibi yansıtmak yerine kendi yabancılaşma duygularını da içine alacak şekilde işlemeleridir. Bu, özgünlüğü içerikten ziyade biçimde arayan bir estetik anlayışının ürünüdür. Bu anlayışta yazılan romanlarda mekân, yazarın dünyasına göre vücut bulurken zamanın sınırları esnetilerek kırılmalar yaşanır. İç monologlar, geriye dönüş gibi teknikler kullanılarak karakterlerin geçmişine dair ayrıntılara yer verilir. Yan karakterlerin hayatlarına dair detaylar ise ana hikâyeye entegre edilir. Böylece okuyucu yabancılaşma durumları hakkında bilgi sahibi olur. Bu anlatım biçimi bireyin iç dünyasındaki karmaşık düşünceleri aktarır. Okuyucuyu alışılmış gerçeklikten uzaklaştırır ve içsel yabancılaşmayı ortaya koyar. Yani roman gerçekliği yansıtmaz onu yabancılaştırarak yeniden kurar. Bu bağlamda postmodern yazarlar biçimsel yeniliğe, üstkurmacaya ve metinlerarasılığa başvurarak özgünlük ve gerçeklik anlayışını yeniden şekillendirir. Bu anlayışla yazılmış romanları incelemek gerekirse akla gelecek önemli isimlerden biri hiç şüphesiz Yusuf Atılgan’dır.

Yusuf Atılgan’ın romanları incelendiğinde varoluşçu bunalımın etkisi görülür. Bıkmışlık, bunaltı, korku, yalnızlık ve kalabalıklar içinde yabancılaşma temaları romanlarında öne çıkan unsurlar arasında yer alır (Çoşkunoglu, 2006, s. 341). Atılgan’ın romanlarında, bireylerin yaşadığı çevreyi ve toplumun değerlerini anlamsızlaştıran bir boşluk duygusu görülür. Bu boşluk duyumu yabancılaşma meselesini göstermektedir. *Aylak Adam* isimli romanının başkarakteri C., içinde yaşadığı toplumun pek çok kuralı ve yaşama biçimine içsel isyan geliştiren

yabancılaşmış bir karakter olarak karşımıza çıkar. Atılğan'ın 1973'te yayımladığı *Anayurt Otel*'nin kahramanı Zebercet ise toplumdan kopmuş yalnız bir kişidir. Yazar, Bay C. karakterinde olduğu gibi, Zebercet'te de yabancılaşmış bir bireyin hikayesini anlatmaktadır (Moran, 2001, s. 291). Yaşadığı toplum ile bütünleşemeyen ve onu sorgulayan birey aşırı olarak nitelendirilebilecek bir eylem olan intihara başvurur. Modern hayatın beraberinde getirdiği değişimler bireylerin yabancılaşma duygusunu ileri boyutlara taşımış ve intihar etmesini beraberinde getirmiştir. Zebercet'in toplumun içinde olan yalnızlığı, kendisini değersiz ve güvensiz hissetmesine ve dünyayı yaşanabilir bir anlam çerçevesinde görmemesine neden olmuştur. Dolayısıyla Zebercet yabancılaşmanın en uç noktasını sergileyerek intihar eder.

Yusuf Atılğan'ın "Evdeki" isimli hikayesinde babası ölen genç bir kız kasabada annesiyle birlikte yaşar. Hikâye genç kızın gözünden anlatılır. Bu kız kasabadaki geleneksel anlayış nedeniyle okumaya devam edememiştir. Kasaba halkının dedikoduları ve baskılarıyla karşı karşıya kalır. Toplumsal baskılar onun içsel dünyasında derin bir yalnızlık ve yabancılaşma duygusunu beraberinde getirir. Kasabada yalnızlaşan kızın tek sığınağı okuduğu kitaplardır. Kızın kitaplarda tanıdığı dünya onun annesiyle nesil çatışması yaşamasına ve kasabadaki yaşama yabancılaşmasına neden olur. Can Şen bu durumu "...okuma alışkanlığı neticesinde meydana gelen bir yabancılaşma söz konusudur ve genç kızla annesi arasında nesil çatışması yaşanmaktadır." (Şen, 2024, s.65) şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla genç kız okuduğu kitapların etkisinde kalarak kasabadan farklı bir dünyayı muhayyile eder. Kendisinden biraz küçük olan kuzeni Necati'ye ders verir. Necati'nin kendisine karşı olan bakışlarını fark eder ve karmaşık duygular hisseder. Ondan tiksindirirken aynı zamanda ona yakınlaşmak ister. Aileye yabancılaşmanın cinsellikle iç içe işlendiği bu durum genç kızın bunalmasına ve içsel çatışma yaşamasına neden olur (Şen, 2024, s.69). İç hesaplaşmaların yoğun olarak görüldüğü diğer bir önemli eser *Tutunamayanlar*'dir.

Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* romanıyla modern romanın Türk edebiyatındaki kırılma noktalarından biri olmuş, aynı zamanda postmodern yöntemleri kullanarak kendisinden sonraki romancıların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Postmodern romanın özelliklerini; üstkurmaca, iç içe hikâye, bilinç akışı ve iç monolog

tekniklerinin başarıyla kullanıldığı bir eserdir (Ecevit, 2001, s. 86). Özellikle Turgut Özben'in iç monologları toplumun birey üzerinde kurduğu baskıya karşı isyan gibidir. Selim ve Turgut'un yaşadığı yabancılaşma kendine yabancılaşmadır. Özetle *Tutunamayanlar* romanı bireyin toplumla, kendisiyle ve yaşamla arasında kurduğu anlam ilişkilerini sorgulanmasını içerir. Selim Işık ve Turgut Özben karakterleri üzerinden bireyin varoluşsal bunalımı, anlamsızlık duygusu, kimlik krizi ve duygu yitimi ile yabancılaşma durumu anlatılır. Oğuz Atay bu unsurları hem bireysel hem toplumsal düzeyde işler ve Türk edebiyatında modern bireyin iç dünyasına açılan çarpıcı gerçekleri gösterir. Bu modern romanda sıkça görülür. Modern Roman kentleşme, bireyselleşme, teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişimler yabancılaşma durumlarını yansıtır. Bu anlamda İhsan Oktay Anar'ın romanları önemli bir yerdedir.

İhsan Oktay Anar'ın romanları Türk edebiyatında tarihselliğin kurgulanmasını içeren ama modern dönemin yabancılaşma konusunu derinlemesine işleyen önemli metinler arasında yer alır. Anar'ın oluşturduğu dünya; tarih, felsefe, din, metafizik, bilim ve hayal gücünün iç içe geçtiği gerçek ve gerçeküstü sınırlarının belirsizleştiği çok boyutlu bir yerdir. Fakat bu kadar katmanına rağmen metinlerin merkezinde bireyin yalnızlığı, anlam arayışı ve dünyaya tutunamaması vardır. Yabancılaşma Anar'ın yarattığı karakterlerde farklı biçimlerde görülür. Örneğin; *Puslu Kitalar Atlası*'nda Bünyamin'in hayatı anlamlandırma çabası vardır. Bünyamin hayatın anlamını aradığı dönemde kendi olamayan kişidir. Hayatı anlamaya çalışırken anlamlar arasında kaybolur. Bu durum kendine yabancılaşmadır. Benzer şekilde *Amat* romanında gemideki karakterler sadece doğa ve doğaüstü güçlerle değil kendi vicdanlarıyla da mücadele ederler. Anar buradaki reel yolculuğu ruhsal bir yalnızlık ve yabancılaşma hikayesine dönüştürür. Dolayısıyla İhsan Oktay Anar'ın romanlarına yabancılaşma penceresinden baktığımızda toplumsal ve bireysel olarak ait olamama ve anlamsızlık hikayesi ile karşılaşırız. Onun yarattığı anlatı kişileri kendilerine, zamana ve yaşadığı dünyaya yani mekâna da yabancıdırlar. Bu yönüyle Anar Türk edebiyatında postmodern kurgu ve felsefi derinlik arasında köprü kuran, yabancılaşmayı hem ironik hem trajik biçimde anlatan bir yazardır.

2. İHSAN OKTAY ANAR'IN POSTMODERN ROMANDAKİ YERİ

İhsan Oktay Anar; Türk edebiyatında kendine has bir üslup kullanarak özgün anlatımlarla dikkatleri üzerine çeker. Eserleri Osmanlı Dönemi'nin yaşayış biçimlerini anlatır. Postmodern üslubun etkisiyle kurguladığı eserleri, tarihi bir bakış açısı ile yansıtmaları onun tarihselciliğini ön plana çıkarır. Osmanlı dönemini konu alan romanlarını modern edebiyat teknikleriyle beraber kurgular. Yazar o dönemin insanına postmodern bir bakış açısı getirmekle beraber günümüz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesini birlikte kullanarak özgün bir anlatım yakalar. Bu anlamda İhsan Oktay Anar'ın kullandığı dil hem tarihi hem de edebi nitelikler taşır. Parodi, pastiş, metinlerarasılık, üstkurmaca gibi özellikleri kullanarak mitolojik ve dini anlatıları yeniden kurgular. Bu kurgulama sürecinde yazarın hem kendini hem dünyayı sorguladığı görülmektedir.

Anar'ın romanlarında, Osmanlıca terimler, argo, deyimler ve ikilemelerle oluşturulan abartılı ama uyumlu dil hem metinselliği ön plana çıkarır hem de metnin gerçeklikten çok kurmaca yönünü vurgular. Onun dili anlatıcı olarak yazarı ve okuru da metnin bir parçası haline getirir. Özellikle kurguya müdahale eden yazar anlatıcı olarak romanlarında kendini gösterir. Bu tarzı romanın oluşum sürecini doğrudan konu edinmesine olanak sağlar (Özdemir, 2013, s.37).

Felsefeci bir akademisyen olan yazarın romanlarında sürekli bir sorgulama eğilimi vardır. İnsanın düşünen bir varlık olarak sorgulaması ve sorguladıkça yeni arayışlara yönelmesi eserlerinde sıkça rastlanan bir tema olmuştur. Bu anlamda Anar, sorgulayan kişiliğini romanlarına yansıtır. Kişilik özelliklerini yansıtmakla beraber fiziki özelliklerini de eserlerinde görmektedir. Postmodern romanın üstkurmaca özelliğinden yararlanarak yer yer Uzun İhsan adıyla kurgunun içine dahil olur ve gerçek ile kurgu arasındaki perdeyi ortadan kaldırır. Karakterlerin kusurlu taraflarını ele alırken felsefi ve sosyolojik açıdan yorumlar getirir. Eserleri Osmanlı Dönemi'nde geçiyor olsa da günümüz ahlakının yozlaşmasına yönelik eleştiriler sunduğu da açıkça görülür. Bu eleştiriler, aynı zamanda insanların yabancılaşma sürecini de gözler önüne serer. Roman karakterleri yabancılaşma sürecinde kimlik karmaşası yaşar. Bu bağlamda düşünüldüğünde postmodern anlatının anlatıcısı çoğu zaman kimlikten kimliğe bürünen kişidir (Ecevit, 2001, s.

77). Anar romanlarını tanrısal bir bakış açısıyla kaleme alırken aynı zamanda gözlemci bakış açısını da kullanarak olayları izler ve yorumlar. Anar bu durumu şu şekilde dile getirir.

“Kimliksiz biri olduğumu düşünüyorum. Ressam, mühendis tarihçi kimliklerine sıkışıp kalmak istemem. Hatta yazar kimliğine de... Sadece yazıyorum o kadar. Resim yapabilir ve pastra da oynayabilirim. Borges’in söylemeye çalıştığı gibi, ‘bir insan hem herkes hem de hiç biridir’. Ben bir jokerim. Yani bazı iskambil oyunlarında her kartın yerine geçen bir kart gibi. Kelimenin diğer anlamıyla da Joker, yani şakacıyım.” (Ecevit, 2001, s.77).

Anar’ın bu yorumu, kurguyla beraber gerçek ile hayal arasında gelgit yaşar ve buna göre yazarın kimliği şekillenir. Romanın içine kendini dahil eder bu anlamda kahramanların içsel çatışmalarında ve dünya görüşlerinde yazarın düşünceleri vardır. Bu sayede eserlerinde sürekli farklı zamanlara giderek farklı kişiliklere hayat verir, çok sesli bir anlatımdan yararlanır. Bireyin evrenselliğini ve benzersizliğini vurgulayarak, insanın hem toplumsal rolleri paylaşan kişi hem de bu rollerin uzağında kendi anlamını yaratan bir birey olarak düşünür. Anar bunu tek bir zaman çizgisinde değil zamanı kıran bir çizgide yapar.

Postmodern anlatıda belirli bir zamandan söz etmek mümkün değildir. Bir olay devam ederken başka bir zamandaki olaya geçiş yapılabilir ya da eş zamanlı olarak ikisi beraber verilebilir. Bu anlayışla postmodern yazarlar; zamanın alışlagelmiş algısını kırar, parçalar ve üst üste bindirerek öznelleştirir (Gündüz 2012, s.158). Zamanın kullanımı, diğer postmodern romanlarda olduğu gibi klasik zaman anlayışının dışına çıkar. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman iç içe geçmiş bir şekilde aktarılır. Anlatıcı, bir olaydan bahsederken başka bir olaya geçer ve bu yeni olayın zamanı genellikle ana olaydan farklıdır.

Romandaki ana hikâye, çerçeve öykü biçimindedir ve sık sık kesintiye uğrayarak farklı kişi, zaman ve mekânlara açılan alt hikâyelere bölünür. Bu alt hikayeler klasik anlatılarda olduğu gibi doğrusal bir anlatımla değil parçalı ve sırasız bir şekilde devam eder (Koçakoğlu, 2008, s.38). Anar özellikle *Puslu Kıtalar Atlası*’nda bilinç akışı tekniği yerine bunu “rivayet ederler ki...” (Anar, 2020a, s. 95) gibi Doğu anlatı geleneğine uygun kalıp ifadelerle gerçekleştirir.

Bu anlamda incelendiğinde Anar, zamanı klasik zaman anlayışının dışında kullanır. Onun amacı bir tarihçi gibi belirli zamanda gerçekleşmiş tarihi olayları

anlatmak değildir. Romanlarının çoğunda İstanbul'un farklı mekanlarını karşımıza çıkarır. Bu mekanlar, gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir. Dönemin siyasi olaylarına değinmeden yaşam tarzını mekânlar üzerinden betimler. Bu mekanlar anlatıcının kurguladığı hayali mekanlarla iç içe geçer.

Romanlarında görülen yan karakterlerin hikayelerini ana hikâyeye ustaca bağlar. Kişi sayısının fazla olması, olayların rivayetlerle belirsizleşmesi ve karmaşıklaşması dikkat çeker. Yan karakterlerin hikayeleriyle beraber karmaşıklaşan olay romanın sonunda ana konuyla başarılı bir şekilde birleştirilerek çözülür. Bu çözülme, üstkurmaca tekniğiyle metnin oluşumunun açıklanması sayesinde gerçekleşir (Özdemir, 2013, s.36). Böylece asıl mesele olaylardan çok metnin kendisi haline gelir. Osman Gündüz'de Anar'ın romanlarının en önemli özelliğinin üstkurmaca olduğunu şu şekilde açıklar.

“Anar'ın romanları adlarından kullandıkları dile, doğüstü olaylara, dinsel ve alegorik unsurlara yer veren içeriklerine, düşünsel derinliğine, kişilerin simgesel kimliklerine, geleneksel formlara ve söz kalıplarına yer veren üsluplarına, belli bir yere ve zamana bağlı olay örgülerine, ilk bakışta bağımsız gibi görünen ama sonradan ustaca birbirine bağlanan iç içe geçmiş öykücüklerine, yaşama sıkı bağlılığına, okuru olayların içine çekmesine, hatta mizahi öğelerle beslenen ironik üslubuna göre kimi zaman fantastik, kimi zaman polisiye, kimi zaman felsefi, kimi zaman tarihsel ama daha çok üstkurmaca bir nitelik taşırlar.”(Gündüz, 2012, s.39, 40)

Bu anlamda Anar'ın romanlarında üstkurmaca tekniğiyle metnin kurgusal yapısı öne çıkarılır. Özellikle roman sonlarında yazar kendini gizemli bir karakter olarak gösterir. Bunu yaparak anlatmak istediği mesajları ortaya koyar. Olayları çerçeve içine alan anlatıcı, alt hikâyeleri genellikle tarihçiler, rivayet aktarıcıları ve yazarlar aracılığıyla sunar. (Özdemir, 2013, s.135). Bu ise romanın yazar tarafından kendi gerçekliğiyle yeniden kurgulandığını gösterir. *Kitab-ül Hiyel* ve *Amat* gibi eserlerde bu kişiler kurgunun gelişmesinde önemli rol oynar. Bu masalsı atmosfer ve mizahi anlatım *Binbir Gece Masalları* gibi klasik eserleri hatırlatır.

Gerçek ile anlatıcının zihnindeki düşüncelerin iç içe geçmesi genelde postmodern yazarlara özgüdür. Onlar gerçeğin kişinin zihninde şekillendiğine inanır. Bu durum üstkurmacanın postmodern romanlarda çokça kullanılması sonucunu beraberinde getirir. Modern dönemde gelişen teknoloji bireylere bambaşka bir dünyanın kapılarını aralar. Bu anlamda postmodernlere göre artık gerçeklik ortadan kalkar. Bu anlayışa sahip edebiyatçılar gerçekliği aktarmak gibi

bir kaygı gütmezler. Onun eserlerinde gerçeklik klasik anlamıyla yer bulmaz. Gerçeklik bilinçli bir şekilde dönüştürülerek sorgulanır ve fantastik öğelerle beraber kurgulanır. Bu yaklaşım yazarın realizmden uzak durduğunu ve gerçeküstücülüğü benimsediğini açıkça gösterir (Çokluk, 2009, s.26). Edebiyatın bu yeni ekseninde gelişimi neyin anlatıldığı değil nasıl anlatıldığı ve nasıl üretildiği konusunda önem kazanır. Bu bağlamda üstkurmaca önem kazanır. Üstkurmaca, eserlerde varoluş öykülerinin öne çıkmasını sağlar. Bu durum postmodern eserlerin bir oyun olarak görülmesine yol açar (Moran, 2001, s. 265). Berna Moran bu durumu şu şekilde ifade eder.

“Postmodern yazarlar romanın uydurma olduğu olgusunun altını çizer ve gerçekçi romanın parodisini yaparak, anlatı öğeleri arasında oyunlar kurarak gerçeklikle kurmaca arasında varsayılan bağları sorgularlar. Postmodern romanın bir özelliği de sanatı bir tür oyun olarak görmesidir. Postmodern romanda oyun oynama bilinçli bir şekil alır ve yazar kurgulama eylemini okura bir oyun gibi seyrettirir.” (Moran, 2001, s.265).

Moran, postmodern dönemde hayatın derin anlamlara sahip olmadığını altını çizer. Hayatın anlamını yitirdiğini düşünen modern insan bu dönemde gerçekliği muhayyilesinde şekillendirir. Bu anlamda oyun gerçekliğin dışına çıkıp sanal bir gerçeklik yaratma sürecine dönüşür. Postmodern dönemde birey, hayatı anlamsız görür ve zevk uğruna yaşama yönelir. Bu dönem yazarları ise zevklerini arttırarak yaşama anlam katabilmek için gerçek hayatın kendisine oyun muamelesi yapar. Anar ise bir sayfa bitirdikten sonra o yazıyı tekrar okur. Kendisi zevk alırsa okuyucunun da zevk alacağını düşünür. Yazmanın zevkine ulaşarak hayatının anlamlı hale geldiğini belirtir (Demirci, 2000, s.57). Onun bu ifadeleri yazı sürecinde kişisel zevk ve arzularının oluşturduğu yazı evreninin kalitesini doğrudan etkilediğini gösterir. Onun dil ve anlatım üslubunu şekillendiren diğer önemli unsurlardan biri çevresinden ve günlük yaşamdan edindiği gözlemlerle oluşturduğu anlatım biçimidir (Koçakoğlu, 2008, s.34). Çevresinden etkilendiği durum için sohbet arkadaşına atıf yaparak “Ondan çok şey öğrendim. Türkçe konusunda Evliya Çelebi’den öğrendiğim kadar çok şey öğrendim. Çok güzel anlatırdı.” (Koçakoğlu, 2008, s.34) örneğini verir.

Yazar, yazma sürecinde aldığı zevkin okuyuculara da etki edeceğine inanır. Bu yaklaşım, postmodern edebiyatın temel unsurlarından biri olan yazarın ve okuyucunun etkileşimini vurgular. Anar, yazdığı her satırda kendi zevkini ve tatminini ön planda tutarken bunun doğal bir sonucu olarak eserinin de etkileyici

ve derinlikli olacağını savunur. Bu anlayış, Anar'ın eserlerinin okunma kaygısı taşımadan kaleme alındığını kanıtlar niteliktedir. Bu kaygıyı hissetmeyen yazarın romanları merkezsiz veya parçalı bir yapıdadır.

Romanın kurgusunun bütünden kopuk ve parçalı bir yapıya sahip olması, yaşamın inşasının birden çok merkezi barındırdığını ve bunların zaman zaman çatıştığını gösterir. Gerçek tümsel bir şekilde değil parçalı bir yapıdadır. Birey gerçeği bir bütün olarak değil ancak onun parçalarını kavrayabilir. Bu bağlamda, yazar tek bir merkeze değil birden çok merkeze odaklanır. Birden çok merkeze odaklanması ise insanın varoluşundan kaynaklanan bir durumdur. Klasik dönemde tek ve düz çizgide ilerleyen olay örgüsü, belirli şahıs kadrosuna ve bütüncül bir yapıya sahiptir. Onun eserlerinde olay örgüsü sarmal bir şekilde görülür. Klasik roman, okura gerçek olaylar içinde olduğu duygusunu uyandırmaya çalışır. Bu nedenle yazar karakterleri, çevreyi ve olayları gerçekçi bir şekilde kurgular. Ancak postmodern yazarlar, romanın kurgu olduğu noktasına vurgu yapar. Anar'ın romanları gerçek olayların bir parodisi niteliğindedir. O anlatı öğeleri arasında oyunlar kurar ve gerçeklikle kurmaca arasındaki farkın anlaşılmasını sağlar. Anar bu durumu *Kitab-ül Hiyel* romanında şu şekilde açıklamaktadır.

“Binbir Gece Masalları’nı adeta yuttu ama realist ve natüralistlerden hiç mi hiç hoşlanmadı. Onları, Sultan Abdülhamit Efendimize yaranmak için onun giyim kuşam ve davranışlarını kopya eden paşalara benzetiyordu. Oysa Abdülhamid’i kopya değil de taklit eden bir meddah, elbette ki daha sevimli ve belki de gerçeğe daha yakındı. İşte realistler de Gerçeği ve Dünya’yı kopya ediyorlar; ama masalcılar, aslında gerçekleşmiş bir dünyayı örnek alıp, onu ve üslubunu taklit ederek yeni hayaller yaratıyorlardı. Kopyalar ne kadar kuru ve tatsızsa, taklitler o kadar canlı ve sevimliydi. Sonuç olarak realist romanlar, yazarlarının suratları kadar tekdüze, şaşırtıcılıktan yoksun ve aslında gerçekdışı şeylerin anlatıldığı kitaplardı. Çünkü bir mucize olan gerçeğin kendisi şaşırtıcı ve hayranlık uyandırıcı iken aynı gerçeği anlatan bir realistin romanındaki hemen her şeyin bu kadar tekdüze, bu kadar aşına ve bu kadar alışılmış olması başka nasıl açıklanabilirdi? Dünyadaki her şey bir mucizeyken insan nasıl hayret etmeden durabilirdi? İşte Üzeyir Bey bu düşüncelerle insanların gerçeklik duygusuna değil de gerçeğin kendisine ve ondaki üslubuna sadık kalmaya karar verdi.” (Anar, 2020b, 150)

Anar, romanın aslında kendi zihninde şekillendiğini ve bir kurgu olduğunu, romanının içinde bizzat dile getirir. *Kitab-ül Hiyel* romanında ise Üzeyir Bey üzerinden kendi romancılığını ele alarak, pastiş ve parodiyi eserlerinde kullandığının altını çizer. Pastiş “*Meşhur bir sanatçının üslubunu, bir eserinde dile getirdiği düşünce veya espriyi taklit ederek yapıtı ortaya koyma işi*” (Karataş, 2001, s.334) şeklinde tanımlanır. Yani pastiş üslubun taklididir. Bu anlamda Anar'ın eserleri pastiş ve parodi etrafında şekillenir. Yazar pastişi bütüncül bir seviyede

kullanarak tarihe göndermeler yapar ve bu şekilde postmodern metinler oluşturur. Onun anlatı dünyasında, geleneksel anlatıcının klasik kurgusu, modern kurgu teknikleriyle yeniden şekillenir. Bu anlamda postmodern anlatıcı sadece olayı aktaran kişi değil onu yeniden yaratan ve hayal eden kişidir (Özgün, 2014, s.209).

Kitab-ül Hiyel'de bahsedildiği üzere yazarın sanatsal yaratımı hayalle olur. Anar, sanatın hayatı kopya etmesine karşıdır. O hayale kapılarını aralayan bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre realistler, yaşamı ve bireyi kopyalamanın ötesine geçemezler. Hayatı olduğu gibi yansıtmak postmodernlere göre sanat değildir ve özel bir çaba gerektirmeden yapılabilir. Onun deyimiyle, meddah bir kişiyi taklit ederken o kişiyi muhayyilesinde yeniden yaratır. Bu sebeple meddahların yaptığı kurgu gerçeğe daha yakındır. Asıl sanat hayal etme serüveni sonucunda ortaya çıkar. Bu anlamda Anar kültür taşıyıcısı olarak ön plana çıkar.

Son yüzyılda unutulmuş ya da göz ardı edilmiş Anadolu ve çevresinin mitoloji, destan ve halk hikayelerini eserlerine taşır. *Binbir Gece Masalları*'ndan eski Fars destanlarına, halk hikayelerinden mitolojik kahramanlara kadar uzanan geniş bir anlatı geleneğinden beslenen yazar, kültürel mirası eserlerinde etkili bir şekilde kullanır (Çokluk, 2009, s.27). Onun hayat verdiği anlatı kişileri ve anlatım dili, okuyucusunun yaşadığı coğrafyayla bağ kurmasını kolaylaştırır ve aidiyet duygusunu güçlendirir. Bu yönüyle Anar yerel ve evrensel arasında köprü kuran bir sanatçıdır. Romanlarının bu yönü kültürel bir görev üstlenerek unutulmuş değerleri hatırlatır. Bu anlamda yazarın eserleri, okuyucuyu fantastik dünyalara götürürken kendi köklerini de görme imkânı sağlar (Çokluk, 2009, s.27, 28). Yazar, bunu yaparken kendisini, gerçekliği yeniden kurgulayan bir meddah olarak görür.

Yazarın, *Kitab-ül Hiyel*'de anlattığına göre hayal güçlerini kullanan meddah ve masalcılar, realist ve natüralistlere göre daha üstündür (Anar, 2020b, 150). Bir şeyi olduğu gibi anlatmak zevksiz bir deneyim sunarken onu taklit etmek zevk verici bir eylemdir. Anar bu sebeple realist ve natüralistler gibi dünyayı kopya etme yolunu seçmez. O romanda dünyayı kopya etmeye çalışan realist ve natüralistlere karşı bir tavır sergiler. Onların kuru gerçekliğine karşı İhsan Oktay Anar'ın romanları hayaller, fanteziler, masallar, gerçeküstü olaylar, mekanlar ve kişilerle örülüdür. O dış dünyanın tekdüze gerçekliğinin peşinde değil sıra dışı mucizevi olayların peşindedir çünkü gerçek insan zihninde yeniden şekillenir. Bu anlamda

Anar mucizeleri ve dış dünyayı zihninde şekillendiren bir masalcı, bir meddaktır. Roman anlayışı, dış gerçekliği olduğu gibi anlatmaktan ziyade, insanların sığındığı hayale dayanır.

İhsan Oktay Anar'ın yazı anlayışına ait ipuçları bulabildiğimiz bir diğer eseri *Efrasiyab'ın hikayeleri* adlı romanıdır. Bu kitapta birbirlerine hikayeler anlatan Cezzar Dede ve Ölüm'ün her öykü sonrasında anlattıklarına ilişkin yaptıkları yorumlar, Anar'ın yazı anlayışının da bir yansımasıdır. Hikâyede Ölüm hikâyeye anlatmayı şu cümlelerle özetler.

“Elbette anlatmanın zevki için! Ben seni niye düşünüyüm? Hem böylesi daha dürüstçe. Alışık olduğun tarzı, üslubu ve kelimeleri kullanıp seni etkilemek için anlatsaydım bundan en başta ben zevk almazdım... birçok kişi için, insan olmanın zevkini ve keyfini çıkarmak değil, hayatı sürdürmek ve korumak daha önemli görünüyor. Ne pahasına olursa olsun yaşamaya çalışmakla, doğrusu çok büyük bir mutluluğu kaçırmıyorlar. Acı ve ölüm korkuları onları yönetiyor.” (Anar, 2020f, s.137-138)

Bu satırlar, Anar'ın yazma amacını kanıtlar niteliktedir. Yazar, romanlarını yalnızca anlatmanın zevki için kaleme aldığının altını çizer. Yazdıklarını kendi beğenirse karşısındakinin de beğeneceğini ifade eder. Kendisi beğenirse zevk alacağını bilir. Bu bağlamda Anar yazmanın zevkine ulaşmak için yazar. Romanlarını okurların istekleri ve düzeylerine göre kaleme almak gibi bir düşüncesi kaygısı yoktur. Hatta insanın hayatta kalmak için yaşadığı konusundan yakınmaktadır. O yüzden konularını ve üslubunu okuyucu kitlesine göre değil kendi zevkleri doğrultusunda şekillendirir. Onun için önemli olan yazmanın zevkine ulaşmaktır. Romanlarını bu zevki tadabilmek için kaleme aldığını ifade eder. Bu bağlamda düşünüldüğünde yazar idealist bir düşünceye sahiptir.

İdealist düşünceyi Cevizci “*zihnin yegâne gerçeklik olduğunu, fiziki dünyanın bağımsız bir gerçekliği olmayıp, zihinsel veya manevi olanın bir görünüşü olduğunu savunan varlık görüşü*” (Cevizci, 2019, s.227) şeklinde açıklamaktadır. Yazar anlatısını kendi gerçekliğine göre şekillendirir. Dış dünyanın boğucu gerçekliğinden kaçır, kendi yarattığı gerçekliği ele alan romanlar kaleme alır.

Dış gerçeklik yazarın düşüncesinde şekillenerek belirginliğini yitirir. Anar, sürekli yabancılaşan bir dünyayı yeniden üretmek yerine o dünyayı kendine göre sorgulamış ve yeniden yaratmıştır. Osmanlı döneminin mekân ve yaşayış şekillerini kendi ruh süzgecinden geçirerek olağanüstü mekanlar ve kişilerle anlatmıştır.

Bununla beraber Anar'ın karakterleri, konuları ve mekanları yerlidir. Her ne kadar metinlerinde olağanüstü olaylara yer verse de atmosfer hiçbir zaman yabancı diyarlara duyulan bir özlemle şekillenmez. Tam tersine metinlerinin kökleri Anadolu coğrafyasına ve bu coğrafyanın kültürüne bağlıdır (Çokluk, 2009, s.26).

Romanlarının kurgusunu geçmiş yaşamla anlatarak yaşadığı dünyayı sorgular çünkü düşüncesinde yaşama arzusu vardır. Hayatta kalmak için yaşamaya karşıdır. Ona göre insan zevk aldığı sürece yaşar. Yoksa sadece ölüme kadar hayatta kalır. Bu anlamda düşünüldüğünde mutluluğu yakalamak isteyen insanların belli standartların dışına çıkması gerekir. Yani insanın mutlu olabilmesi için günlük yaşam rutinini kırarak hayale sığınması şarttır. Çünkü belirli bir rutine sıkışan insan mutlu olacağı anları da kaçıır. Anar bunun eleştirisini yapar. *Galiz Kahraman*'da yazar yazı anlayışını hayat görüşüyle şu şekilde özdeşleştirir.

“Ressamların erişmek istediği güzellik, feylesofların aradığı hakikat, her teoremin tek ispatı, her nazariyenin yegâne delilidir. Duran bir saat canhıraş bir feryad ile günde iki defa onu yad eder ama insanoğullarından işiten çıkmazdı. Evet o, adeta kâinatın merkezidir. Pulsarlar ata ata onun adını tespih ediyor ve milyarlarca yıldızın parıldadığı galaksi onun çevresine dönüp duruyordu.” (Anar, 2014, s.181)

Bu satırlar, insanın kendisini evrenin merkezinde görme eğilimini yansıtır. İnsan, kendisi için biricik varlıktır ve kâinat ancak o düşündüğü sürece etrafında döner. Bireyin bilinçli düşünmesi aynı zamanda var olduğunun da bir kanıtıdır. İnsan düşündüğü ölçüde var olur. O düşündüğü için dünya anlamlı bir yer haline gelir. Her birey kendine göre kâinatın merkezindedir. Romanlarından anlaşıldığı üzere Anar; tarihe, kutsal kitaplara, mistik olay ve durumlara, felsefeye derin bir ilgi duymakta ve hayatı sorgulamaktadır. O günlük rutinin dışına çıkarak hayatını bu anlamda şekillendirmektedir. Bu ilgi ve sorgulama sonucunda, tarihsel dönemin derinliklerinde dolaşarak insanların varoluş sürecinden itibaren yaşadıkları yabancılaşıma serüvenlerine değinir. Özellikle ölümsüzlük ve güç tutkularına yenilen insanın nefsiyle olan mücadelesini fantastik bir atmosferde, kendine özgü bir biçimde aktarır. Bu anlamda Anar'ın romanlarındaki temalar birbiriyle örtüşür. Genellikle insanın yabancılaşıma durumlarını ve varoluşsal sorunlarını mizahi bir üslupla sorgular. Temaları; varoluş, iktidar, din, gerçeklik gibi kavramlar etrafında oluşur.

Anar'ın romanlarında iktidar ve korku temalarının işlenişi metinlerin temel eksenini oluşturur. Yazar, Osmanlı dönemi iktidarının bireyler üzerindeki baskısını

derinlemesine sorgular. Anar'ın eserlerinde iktidar sadece hükümdar olarak değil aynı zamanda toplumsal roller ve bazı anlatı kişilerinin ideolojileri üzerinden de temsil edilir. Romanlarda sıradan insanların iktidar arzusu ve bu arzu doğrultusunda sergiledikleri tutumlar psikolojik olarak ele alınır. Burada korku, iktidarın sürekliliğini sağlayan ve bireylerin davranışlarını şekillendiren önemli bir güçtür (Özgün, 2014, s.195). Bu anlamda tarihi dönemi ele alan yazarın hayal sınırlarını ortadan kaldırdığı görülür.

Puslu Kıtalar Atlası'nda ölü olan Arap İhsan'ın, Uzun İhsan Efendi'nin evine gelmesi gösterilebilir. Uzun İhsan Efendi, hayalinde birçok yere gider, sağır ve kör olmasına rağmen her şeyi bilir ve rahat bir şekilde yolunda yürür. Aslında Uzun İhsan Efendi yazarın kendisidir. *Amat* romanında Süleyman Reis, şiddetli esen rüzgâra bağırır ve rüzgâr durur. Geminin kaptanı Diyavol Paşa bir aynanın içinde kaybolur. *Suskunlar* Romanında Rafael, Tağut'u tedavi etmek istediğinde ağzından yılanlar çıkar. Yedikule kâhini, kör olmasına rağmen insanların geleceklerini görür, Cüce Efendi, Asım'ı öldürür fakat Asım'ın hayaleti sokaklarda gezinir. Bu örneklerin hepsi postmodern bir yazar olan İhsan Oktay Anar'ın gerçek ve hayal sınırlarını ortadan kaldırdığı noktalar. Dolayısıyla gerçeklik önemini kaybeder ve hayal gücünün önü açılır. Hayalinde şekillendirdiği geçmiş, günümüz ile bağlantılı olarak kurgulanır.

Anar romanlarında tarihe yeni bir soluk getirirken aynı zamanda dönemle ilgili güncel fikirler de sunarak geçmiş ve günümüz arasında bağlantı kurar. Yani yazar, günümüz düşüncesinde ve sorunlarında geçmişi yeniden değerlendirir. Tarihi dönem ile günümüzün parodisini yaptıktan sonra anlatılabilecek bir geçmişin kapılarını aralar. Geçmiş, günümüz düşünce ve toplum yapısıyla benzer şekilde anlatır. Jale Parla bu durumu “*tarih yineler, tarihsel üstkurmaca ise yeniler; yeni sorular ve bakış açılarıyla yinelemeleri sorgulatur; eski meseleleri, şimdiyle ilişkisini kurarak yeniden irdeler*” (Parla, 2006, s.6) şeklinde açıklamıştır. Yazar postmodern tarih düşüncesiyle, kurmaca ve tarih yakınlığı üzerinden kendi tarihi gerçekliğini oluşturur. Tarihsel üstkurmaca ile yaratılan tarihsel gerçekliği eleştirir ve bilinen geçmişi kendi ışığında yeniden değerlendirir. Güncel fikirler üzerinden geçmiş hakkında yeni düşünceler öne sürer. Bu çerçevedeki yazım anlayışını *Puslu Kıtalar Atlası* romanında şu şekilde değerlendirir.

“Ne var ki ben, kendimle ilgili bazı meseleleri hala çözebilmiş değilim. Rende kar düşünüyor olmasından var olduğu sonucunu çıkarıyor. Ben de düşünüyorum, dolayısıyla varım, ama kimim? Galata’da, Yelkenci Hanı bitişiğinde ikamet eden Uzun İhsan Efendi mi, yoksa bugünden tam üç yüz sekiz yıl sonra, sözgelimi İzmir’de oturan mahzun ve şaşkın adam mı? Hangimiz düş ve hangimiz gerçek? Düşünüyorum, o halde ben varım. Düşünen bir adamı düşünüyorum ve onun, kendisinin düşündüğünü bildiğini düşünüyorum. Bu adam düşünüyor olmasından var olduğu sonucunu çıkarıyor. Ve ben, onun çıkarımının doğru olduğunu biliyorum. Çünkü o, benim düşüm. Var olduğunu böylece haklı olarak ileri süren bu adamın beni düşlediğini düşünüyorum. Öyleyse, gerçek olan biri beni düşlüyor. O gerçek, ben ise bir düş oluyorum.” (Anar, 2020a, s.237)

Bu cümlelerden Anar’ın sorgulayan kişiliğinin eserleri üzerindeki tezahürünü görmüş oluyoruz. İdealizm “*ontolojik metafizik planda gerçek varlığın reel (duyulabilir/algılanabilir) değil, aksine ideal (düşünülebilir) nitelikte olduğu esasına dayanan*” (Kök, 2016, s.39) felsefi düşüncedir. Anar, *Puslu Kıtalar Atlası* romanında kendi görüşünü idealist olarak açıklar. İdeal düşünce gerçek varlığın duyularla değil düşünceyle kavrandığına inanan düşüncedir. Ona göre onu birisi düşündüğü için vardır. Roman karakterleri ise kendisi onları düşlediği için artık vardır. Kendisi düşünen birini düşlemiştir ve o karakteri düşündüğüne göre Anar’ın zihninde o karakter vardır. Yani Anar idealizm felsefesini sadece bir eğilim olarak görmekten ziyade bu felsefi görüşle dünyaya bakmış ve insanı öyle anlamıştır. Yazara göre gerçeklik fikirden ve düşünüşten meydana gelir. Tarihsel olarak romanlarını kaleme alırken bir mühendis titizliğiyle çalışan Anar, dönemin unsurlarını başarılı bir şekilde tasvir etmiştir. Bunu yaparken mekânın, zamanın ve kişilerin sadece dışsal görünümünün ötesinde bir anlam taşıdığını ve bunun düşünce yoluyla algılanıp yeniden yorumlanabileceğini belirtmiştir.

Bu düşünceyle Anar’ın romanları incelendiğinde Davut isimli bir çocuğun demire kolayca şekil verebilmesi, ölen birinin hayaletinin bir kızı rahatsız etmesi, ölmek üzere olan birinin gökyüzünde yaptığı gezinti gibi olaylar yazarın düşüncesinin bir ürünüdür. Anar, Osmanlı Dönemi’nin mimarisi, sokakları, eğlence anlayışı, dini yargıları, gelenek ve görenekleri noktasında da birçok çıkarımda bulunur. Her romanında roman kişileriyle ve anlatım tutumuyla tarihi yeniden yaratır. *Amat* romanına baktığımızda bir öykünün farklı kaynaklardan anlatıldığını görebiliriz. *Kitab-ül Hiye* romanında da aynı durum görülür. İhsan Oktay Anar romanlarında Osmanlı tarihine bakış için kullandığı yöntemlerde kendi düşüncesine göre şekillenen karakterler ve mekanlar kullanarak romana yeni bir bakış getirir.

Doğüstü ile gerçekliğı harmanlayarak tarihi kendi düşüncesinde yeniden yorumlar.

3. İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA YABANCILAŞMA

3.1. Kendine Yabancılaşma

Kendine yabancılaşma kavramını Cevizci “*varlığın kendi doğalarından, bilinçlerinde veya benliklerinden uzaklaşması ya da kopmasıdır*” (Cevizci, 2019, s. 451) şeklinde açıklar. Kendine yabancılaşmada birey kendisini yaşadığı toplumun değerlerinden kopmuş bir şekilde bulur. Yani birey yaşamın anlam ve değerlerinden soyutlanmış onu hayatta tutan nedene karşı yabancılaşmıştır. Birey bu durumdan kurtulabilmek için yaşama amacını sorgular. Hayata dâhil olabilmek için yaşamın anlamlı olabileceği bir neden arayışına girer. Bu arayış sürecinde kimi zaman topluma uygun davranış biçimleri sergileyemez. Bu durumu Seeman “*kendine yabancılaşan birey eylemlerini, gelecekte almayı umduğu ödüller için ya da eylemleri başkalarını etkilediği için gerçekleştirmektedir*” (Yılmaz & Sarpkaya, 2009, s. 323) şeklinde açıklar. Bu durum bireyin aldığı ve uyguladığı kararların genel değer ve standartlarla uyumsuz olmasına yol açar. Yine kendine yabancılaşmayı Seeman “*İnsanın belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile çakışmaması, kendi varlığına yabancılaşma ile sonuçlanır. Bireyin kendi öz yetenek ve güçlerini kendi dışında, kendine yabancı görmesi olarak da betimlenebilir*” (Tolan, 1983, s. 303) şeklinde açıklar. Dolayısıyla yabancılaşma bireyin benliğine uzaklaşması ile ilgilidir. Birey yaşadığı hayatı anlamlı bulmuyor ve sosyal çevrenin normlarına uyum sağlamakta zorluk çekiyorsa kendine yabancılaşma duygusu yaşadığı tespit edilir. Bireyin o an ki veya geleceğe dönük olan beklentilerine uygun olmayan kendi beceri ve yeteneklerinin kendine yabancı bir hale gelmesi kendine yabancılaşmadır. Gruen kendine yabancılaşma durumunu şu şekilde açıklar.

“Sevgisiz bir anne-babanın çocukta bırakacağı hasarın yabancılaşmaya, kendinden nefret etmeye, itaate, otoriteye ve güce bağımlılığa, özerk olamamaya, sorumluluktan kaçmaya, hatta daha da ileri gidilecek olursa saldırganlığa ve şiddet eğilimine kadar varabileceğini söyler” (Gruen, 2006, s. 12).

Bu alıntı, sevgi ve ilgi eksikliği yaşayan çocuğun psikolojik gelişimi üzerindeki etkilerini vurgularken bunun sonucunda ise yabancılaşma, öfke ve şiddet eğilimleri gibi ciddi sonuçları doğurabileceğini gösterir. Uzunkaya’nın “*Benlik (ego) ile uyum ve denge kuramadığı bu durumda da insanın kendine yabancılaşma süreci doğar.*” (Uzunkaya, 2020, s.69) şeklindeki tanımından hareketle, kendine

yabancılaşan kişinin, kendi benliğinin farkına varamaması, potansiyelini keşfedememesi veya gerçekliğini kavrayamaması gibi özelliklerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu anlamda kendine yabancılaşan birey sürekli olarak bir kimlik arayışı içindedir. Bu durumda görülen kendine yabancılaşmayı Cevizci şu şekilde tanımlar.

“...kendi özüne yabancılaşma ile bireylerin kendi doğalarından, bilinçlerinden veya benliklerinden uzaklaşmaları ya da kopmaları anlatılmak istenir. O, kişinin bireysel bütünlüğünü ve bağımsızlığını yitirip, kendisine yabancı biri haline gelmesi durumunu ifade eder.” (Cevizci, 2019, s. 451)

Bu alıntıya göre kendine yabancılaşma durumu, bireylerin doğalarından bilinçlerinden veya benliklerinden uzaklaşmasıyla ortaya çıkar. Yani birey hem toplumsal hem bireysel kimliğini kaybederek bir zamanlar sahip olduğu bütünlüğünden kopar. Yaşama amacını kaybeder ve kendini kendinden kopuk hisseder. Bu durum İhsan Oktay Anar’ın romanlarında sıkça işlenen bir konudur. Yazarın ilk yayımladığı *Puslu Kıtalar Atlası* romanı bu anlamda dikkat çekicidir.

Kendine yabancılaşma *Puslu Kıtalar atlası* romanında sıkça rastladığımız bir durumdur. Bu anlamda Vardapet karakteri dikkat çeker. Vardapet, Bünyamin’i lağımcı ocağına çağıran kişidir. Bünyamin’le tanışmadan çok önce kendisi bir kilisede sınava tabi tutulur. Bu sınava kabul edilen adaylar taş bir odaya kapatılır. Bu oda da en az yemek yiyen kişi sınavı başarıyla geçmiş kabul edilir. Fakat Vardapet hücrelerinden dışarı bir tünel kazmıştır. Her gün buradan dışarı çıkıp karnını tika basa doyurur. Tören sırasında altına kaçırınca bütün gerçek ortaya çıkar. Vardapet sınav için kapalı bir yerde tutulduğu sırada kendi yaşamının kontrolünü kaybetmiş daha sonra tünel kazarak bu kontrolü yeniden ele almıştır. Bu özelliğiyle Vardapet kendini düşünen kimsedir. Açlık sınavı ile vurgulanan insanın sahip olduğu her şeyin yüce bir yaratanın eseri olduğunu ve aslında insanın hiçbir şeye sahip olmadığıdır. Bu süreçte kişi, kendine yabancılaşarak içsel bir boşluk hissi yaşar. Bu durum, tasavvufta kişinin dünya nimetlerinden el çekerek sadece bir lokma ve bir hırka ile yaşaması sonucunda Vahdet-i Vücut’a ulaşması inancıyla benzerlik gösterir. Ama Vardapet nefesine hâkim olamaz ve hile yoluna başvurmaya sezer.

İnsan kendi yetilerine yabancılaştığında tanrıya karşı bir bağımlılık hisseder ve ahlakı kendine göre yorumlar. Vardapet’in oynadığı oyun başarılı olmuş olsaydı

papaz olacaktı ve sırtını dine dayandırarak yaptıklarından da herhangi bir vicdani suçluluk hissetmeyecekti. Sefere gittiklerinde mevsim kış olduğundan dolayı komutanlarına toprak donmuştur kazılmaz yalanını söyler ama toprak yumuşaktır ve kazmak kolaydır. Bunun sayesinde fazladan para kazanmayı hedefler. Ama lağım tüneline ölür. Her koşulda kendi içinde bulunduğu durumu dış dünyadan soyutladığı için kendine yabancılaşma göstermektedir.

Yıllar önce boğazına bir taş kaçmıştır ve boğazına kaçan bu taş bir elmadır. Yazarın burada vermek istediği mesaj insanın içinde değerli bir taş taşıdığı ancak onu nasıl kullanacağını bilmediği takdirde bu taşın onun boğazına batacağıdır. Yani insanın yaşaması için gerekli olan değerli malzeme içindedir. İçinde olan bu değerli taşın anlam yükleyebilirse yabancılaşmayı aşar. Fakat Vardapet hayata anlam yükleyemez ve yabancı olarak geldiği dünyada kendine yabancılaşmış bir şekilde yaşar. Her insanın içinde değerli olma arzusu vardır ama insanlar bazı durumlarda bunu kullanamazlar. Vardapet kendisine kayıtsızlaşmış biri olarak görünür bu durumda kendine yabancılaşmıştır. Vardapet akıllı ve akli kullanabilecek bir yiğitliğe sahiptir. Söylediği yalanlarla karşısındakini rahatça kandırabilen birisidir. Bu sebeple Bünyamin'in hayatını tehlikeye sürükler kendisi ise ölürken cesur durmuştur. İçinden korkmuş olsa da dışına bunu yansıtmamıştır.

Kubelik; idam edilen kişilerin cesetlerini alıp evine getirir ve onların cesetleri üzerinde çeşitli incelemeler yapar. Lacan'ın *“Çocuk bedeninin farklı bölgelerine toplumsal/ailesel olarak belirlenen anlam yüklenebilir. Beden fethedilir; “harf öldürür” bedeni.”* (Fink, 2020b, s.36) şeklindeki yorumundan hareketle bir çocuk bedeni keşfetmeye başladığı an annesini veya babasının oraya dokunma dediği yerde bedensel hazzı keşfeder. Harf öldürür ile anlatılmak istenen dilin insanın öznesini sınırlandırdığıdır. Dilin olduğu yerde yasa ve yasaklar vardır. Bu anlamda birey ilk kelimelerinden itibaren yasakları algılamaya başlar. Kubelik'in cesetlerle olan ilişkisi düşünüldüğünde şeriata göre insan bedenini kadavra olarak kullanmak yasaktır. Bu anlamda Kubelik yasayı çiğneyerek insan bedenini keşfetmek ister. İnsanlardaki pek çok farklı görünüşü ve iç organları enine boyuna inceler. Bunu yaparak insanın en derinlerindeki sırlarını bulmayı arzular. Kubelik'in insan bedenini keşfetme fantezisi bir başkasının onda bıraktığı izlenimdir. Bu onun kendine yabancılaştığı bir andır. Kadavralar üzerinde yaptığı araştırma yabancı ve

özümsememiş olanın kendisidir. Ayrıca Müslüman kadavraları incelemek şeriatla yasak olduğu için toplum değerlerinden de uzaklaşmıştır.

Kitab-ül Hiyel romanında Calud'u; Yafes Çelebi köle pazarından açık arttırmayla satın alır. Okuma yazma bilmeyen Calud'un görünüşü ve tavırları hayvanidir. Yafes Çelebi'nin Tahtelbahir'i yapmasına yardımcı olurken okuma ve yazma öğrenir. Cinsel ilişki yaşayarak insanlaşır. Calud'un hayvani özellikler sergilemesi ve cinsel ilişki sonrasında insanlaşması metinlerarasılık bağlamda incelendiğinde Gılgamış destanındaki Engidu ile paralellik gösterir. On kadınla evlenir ama çocukları ölü doğar. Hiyel ilmine merak duyar ve iktidar taşına ulaşmaya çalışır. İktidar taşı romanda bir laytmotif olarak kullanılmıştır. Bilim ile tanışması ve iktidar taşını elde etmek istemesi onun boşluğa düşmesine neden olur. Yafes Çelebi'nin istekleri onun arzusuna dönüşür.

Yafes Çelebi Tahtelbahir'de ölme tehlikesi geçirdikten sonra yaşama amacını anlamış ve Hiyel ilmine olan arzusunu bitirmiş fakat onun biten arzusu Calud'un arzusu olmuştur. Calud'un öznesi Yafes Çelebi'nin istekleri içinde kayboluyor. Diğer insanlar Calud'a göre güçlüdür. Devir daim yapan bir makine bulmak ister bu sayede gücü elde edebileceğini düşünür. Bütün bunlarda Calud, Yafes Çelebi'nin arzusunu kendi arzusu gibi içselleştirir. Onun arzusu doğrultusunda hareket eder. Kendindeki eksikliği bu şekilde kapatmaya o iktidarı elde etmeye çalışır. Yafes Çelebiye benzerken öznesi bir başkasının benliğinde kaybolmuştur dolayısıyla bir başkasına benzemeye çalışarak kendine yabancılaşmıştır.

Yafes Çelebi onu bodruma kapatmış ve kırk gün kırk gece türlü işkenceler yapmıştır. Burada devri daim icadını onun kafasına dövme yapmış ama Calud uzun saçlarını kesmediği ve kafasının arkasını göremediği için bunu fark edememiştir. Burası bilincin açılmamış olduğu yere geri dönüşü temsil eder. Onun olgunlaşması için gerekli olan bir yerdir. Ama arzusundan vazgeçmez. Yafes Çelebi kendisine yalan söylediğini düşünür ve ona karşı öfke duyar. Yaşam enerjisini kadınlar üzerinden elde etmeye çalışır. Ama kadınlar onun arzusunu karşılamakta yetersiz kalır. Yaşam enerjisini Esmeralda isimli oyuncu kadın için biriktirir. Ama bu ilişki onun sonunu getiren ilişkidir. Calud babanın yasasını çiğnemeye çalışmış ve bunun sonucunda cinsel organını kaybetmiş, iğdiş edilmiş veya kastrasyona uğramıştır (Evans, 2019, s. 137, 138). Arzusu tatmin edildiği için, arzusunu tatmin eden kişiye

bir daha arzu duymuyor. Bu nedenle arzusunu canlı tutan iki şey olacaktır. Birincisi; Esmeralda'ya kavuşamadı ve asla kavuşamayacaktır. Bu sebeple arzusu iktidar taşına yönelir.

Calud'un sahte gücü bir organa yüklenmiştir ve Calud o gücü kaybeder. Calud, bir kadına âşık olmuyor sadece kendi arzusunu tatmin etmek istiyor. Kaybolan birlik hissini yeniden kurmayı arzuluyor ancak bu çabasında sürekli başarısız oluyor. Fakat bu boşluk asla tamamlanamaz (Castanet, 2017, s. 57). Kadınlar yabancı bir bedendir ve yabancı beden ile birlik hissini yeniden kurmak ister. İçindeki öfkeden dolayı çevresindekilere şiddet uygular. İkincisi; arzusunu canlı tutan hiyel ilmidir. Benliğini temsil edecek şekilde tasarlanmış bir makine yaptırır. Fakat Calud'un yaşamak istedikleri ile yaşadıkları arasında derin bir uçurum vardır. Bir arzu var ama ona ulaştınca arzusu başka bir şeye yönelir. Son arzusu olan Esmeralda'ya hiç kavuşamaz. Kendi korkularını, endişelerini, inançlarını, duygularını daraltıp kendisini ona tutsak eder. Calud “*Öteki’nde kendinde olmayan şeyi elde etmeye çalışıyor, Öteki’nde kendisi olduğuna inandığı şeyin kendi arzusu olduğuna inanıyor*” (Fink, 2020a, s.165) dur. Bundan dolayı vicdani değerlerden uzaklaşıyor, normal bir insanın sergilemesi gereken davranışları sergileyemiyor. Çevresindekilere hiçbir şekilde acımıyor. Vicdani olandan uzaklaşması yine kendine yabancılaşma durumudur. Güç elde etmek için yaptıkları kendi isteğinin dışında şekillenir. Burada hem kendisi hem de başkaları için zararlı olan davranışlar söz konusudur. Bu davranışların arzusunun başkalarına yönelik olması nedeniyle, Calud kendine yabancılaşmış bir bireydir. Onu öldüren neden bile yabancılaşmış bir şekilde güç elde etme tutkusudur. İktidar taşıyı elde eder ama onu öldüren şey o iktidar taşı olur. Lacan bu durumu şu şekilde açıklar.

“Ötekinde cereyan eden jouissance konuşmada tekrar temellenir. Bizim yerimize dil olarak Öteki eğlenir. Başka türlü ifade edersek, Öteki’nde cereyan eden o jouissance’tan pay almamız ancak Öteki’nde yabancılaştığımız, Öteki’nin söylemine gönüllü destek verdiğimiz ölçüde mümkün olur... Dil olarak Öteki “içimizde” olduğu sürece ondan belli bir jouissance devşirebiliriz.” (Fink, 2020b, s.153)

Jouissance zevk ve haz kavramı etrafında şekillenen bir düşünceyi açıklamaktadır. Jouissance yalnızca haz almayı değil bazen bu hazla şekillenen acıyı ve yabancılaşmayı ifade eder. Bu kavram ise alıntıda bahsedildiği gibi bireyin arzusunun doruk noktasıdır ve kişi bu arzuyu tatmin etmeye çalışırken aynı zamanda ona yabancılaşır. Calud, Yafes Çelebi'nin düşüncelerini kendi düşünceleri

gibi arzular ve onun söyleminde yabancılaşarak onun arzusuna hizmet eder. Dolayısıyla Calud kendi olamayan kimsedir. Dolayısıyla bir başkasının arzusu onun arzusudur. Onu satın alan Yafes Çelebi'den bağımsız değildir hem onun yerini almak ister hem onun sahip olduğu iktidarı elde edebileceğini düşünür. Onu kastrasyona uğratan şeyde babanın yasasını yani Yafes Çelebi'nin yasasını çiğnemesidir. Calud kaybettiği şeyin anlamını yılan şeklinde tasarladığı bir icatta arar. Kaybettiği şeyin değerini o cansız varlığa yükler. Cansız olan metalleri canlandırmaya çalışır. Burada eksikliğini hissettiği ve onu boşluğa düşüren şeyi başka bir şeyde arıyor. Bu durum, simgesel düzeni çöken Calud'un simgesel bir yapı kurmak için unsurları yeniden düzenlemesini içerir (Leader, 2018, s. 105). Değerli bir şeyini kaybeder ve bu kaybın yerini doldurmak için simgesel alanda anlam arayışı içinde kendini bulur. İçsel bir kayıp hisseder ve bu kayıp simgesel alanda varlığını sürdürür (Evans, 2019, s. 227, 228). Bu varlık, dış dünyada şekillenen bir anlam olarak ortaya çıkar.

Birey, kaybettiği şeyi yabancılaştırarak çözmeye çalışır. Buradaki yabancılaşma, belirtilen örnekte olduğu gibi yılanı dönüştürülmek istenen nesnenin üzerine kaybını yeniden anlamlandırmak amacıyla yapılan dönüşümdür. Özetle, kaybettiği şeyin yerine simgesel alanda anlamlandırdığı başka bir nesneyi yerleştirir. Örneğin yılan, doğadan alınır fakat bir makine yani nesne olarak tasarlanarak Calud'un düşüncesinde yeni anlam bulur. Simgesel alanda yeni bir anlam yaratmak isteyen Calud nesneyi yılanı dönüştürerek yabancılaştırılır.

Kitab-ül Hiyel'in kendine yabancılaşma temayülü gösteren diğer bir karakteri olan Zencefil ise Yafes Çelebi'nin icadı Debbabe'ye sponsor olduğu için parasız kalır. Elinde mevcut olan parayı da kaybettiği için içine kapanır. Bu durum ileri yabancılaşma durumuna denk düşer. İleri yabancılaşma durumu iki kayıplı durumda ortaya çıkar (Fink, 2020b, s. 89). Evini kaybeder, evinin önündeki baraka da hayatını sürdürür, babası da dilencilik yapmak zorunda kalır. Zencefil hayatın doğal akışına uymak istemez. Hayata ve doğaya hükmetmek ister. Gücü elde etmeye çalışır ama bu yüzden en başta yola çıktığı şeyi de unutur. Bu durumlar onun vicdani duygularının zayıflamasına hatta yok olmasına ve kendine yabancılaşmasına neden olur.

Kitab-ül Hiye'l'in diğerk kendine yabancılaşmış anlatı kişisi Üzeyir Bey'dir. Calud çocuğı olmadığı için Üzeyir'i almış ve onu kendi istediğı şekilde eğitmiştir. Üzeyir Bey çocukluğunu dışarıda kötü şeyler olduğunu düşünerek ve hiye'l ilmi hakkında Calud tarafından eğitilerek geçirir. Üzeyir Bey bu eğitimler ile adını dahi unuttur. Üzeyir Bey'in yaşamındaki her istek Calud ölene ve Davut evden gidip erzağı kalmayana kadar Calud'a aittir. Üzeyir Bey, Calud ile özdeşleşmiş ve onun gibi yaşamına devam etmiştir. Üzeyir Bey Calud'un arzusuna göre yaşadığı için kendisine ait hiçbir anlamı yoktur. Kendi yaşama potansiyelini kullanamaz. Kendi istekleri doğrultusunda hareket edemez ve bir başkasına yani Calud'a benzeyerek duyarsızlaşır. Bunun sonucunda ise içe kapanır. İnsanlardan kendisini uzaklaştırır ve insanları bir canavar olarak düşünür çünkü Calud ona dışarıdaki tehlikelerden bahsetmiş ve dil yoluyla dış dünyanın kötü olduğunu onun bilinçdişına yerleştirmiştir. Üzeyir Bey hem Calud'a benzeyerek hem kendi benliğini unutarak onun hayallerini kendi hayali gibi görmüştür. Kendisini aynada görene kadar neye benzediğini bile bilmez. Kendisini ve potansiyelini tanımaması yönüyle kendine yabancıdır. Bu içe kapalılık ve bir başkasına benzeme durumu, devamında iki kayıp olarak görülür ki bu durum ileri yabancılaşmadır. Üzeyir'in durumunu Evans şu şekilde açıklar.

“Çocuk kendisini ayna da gördüğünde kendini bu imgeyle özdeşleştirir. Egonun öznenin dışındaki ona ters bir şeyle özdeşleşerek kurulumu özneyi kendi rakip olarak yapılandıran şeydir. Bu sebeple bu sürece yabancılaşma dahil olur. Ayna evresi “ilk özdeşleşmeyi” oluşturarak ideal ego'nun doğmasına neden olur. Ego idealinin oluşumuna sebep olan oidipus kompleksi'nin son aşamasındaki babayla gerçekleşen özdeşleşmedir. Bu ikinci özdeşleşme sayesinde özne ilk özdeşleşmeye mahsus sadırğanlığın üstesinde gelir, bu sayede öznenin belli bir libidinal normalleşme gösterdiği söylenebilir” (Evans, 2019, s.203)

Üzeyir Bey sanki kendisini yeni yeni tanımaya başlayan çocuk gibi aynaya baktığında kendisinin neye benzediğini fark eder. Daha önce onun öznesi Calud'un öznesiydi dolayısıyla kendine karşı duyarsızlaşmış, yabancılaşmıştı. Nasıl ki bir bebek kendisini annesi ile özdeşleştirirse Üzeyir Bey'de kimliğini Calud ile özdeşleştirmişti. Dışarı çıkıp varlığı fark ettiğinde dönemin modern kıyafetlerini alır. Dışarıdaki dünyayı fark ettiğinde eski kişiliğini unuttur ama orada sadece bir nokta kalıyor. Bu nokta onda boşluk duyumunu uyandıran şeydir. Yani Üzeyir Bey baba konumunda olan Calud ile özdeşleşmiş fakat sonra dış dünyayı fark etmiş ve normalleşme dönemine girmiştir. Dış dünyayı fark ettiğinde, hayatın anlatıldığı kadar korkunç bir yer olmadığını görür. Bu süreçte hayat enerjisi artmış, öznesinin

farkına varmaya ve dış dünyayı öznesinde anlamlandırmaya bağlamış ve birey olma süreci başlamıştır. Ancak cinsel kimliğini kazanması biraz zaman alır. Üzeyir Bey'in birey olma sürecine girmesi Uzun İhsan Efendi'nin evinde verilen iftar yemeğinden sonra oynanan oyunla başlar. Bu oyunda sözlükten rastgele bir kelime seçilir. Seçilen bu kelimeye dair hikâye anlatılır. Ali Sansar Efendi'nin kör, adlı hikayesinde bir kör vardır ve bu kör görmeyi çok ister. Bir sihirbaz ona sihirli bir göz verir. Kör adam bu göz ile hamamda sihirbazın karısını izler. Bu hikâyeyi dinleyen Üzeyir Bey'de kadınlara karşı bir duygu uyanır. Daha sonra iki hikâye daha anlatılmış ama hikâye yarışmasının kazananı da “*sihirbazın karısını gözetleyen kör*” (Anar, 2020b, s. 148) hikayesidir. Bu hikâye Üzeyir Bey'in cinsel kimliğini anlaması için önemlidir. Üzeyir Bey'in düşüncesinde bir nokta vardır. Bu noktayı sürekli görür. Romanda bu nokta şu şekilde anlatılmıştır.

“Arapçada “noktasız” ha ile yazılan tahayyül becerikli olmak, maharet göstermek, hiyle yapmak, hiyel ilmiyle uğraşmak, hiylekar ve hiyelkar olmak gibi anlamlara geliyordu. “Noktalı” hı ile yazılan tahayyül ise hayal etmek, imgelemek anlamına geliyordu. Sonuçta hiyelkar da tahayyül ediyordu. Gelgelelim, adına ilim denen, yokluğu gözleri kör eden, belki de karacahillerin görmek maksadiylebüyüttükleri o nokta, onlardan sadece birinin tahayyülünde vardı. Hiyelkar sayısız hiylelerle tabiatın kuvvetlerini tuzağa düşürüp esir etmeninyolunu ararken, hayalkar, bütün dünyayı gözündeki o noktayla görüyor, Kâinatın kendisinin gerçekleşmiş bir hayal olduğuna, bu hayali örnek alıp yeni yeni hayaller yaratmak gerektiğine, çünkü onu mutlu eden şeyin sanayi ya da teknoloji değil, hulkiyyat ya da kreatoloji olduğuna inanıyordu.” (Anar, 2020b, s.150)

Bu nokta kişiyi hayatta tutar. Bu nokta boşluk oluşturur ve yaşamayı anlamlı hale getirir. İnsanın isteği arzuya ulaşmak değil o hedefe ulaşmaya çabalamaktır. Birey arzuladığı şeye ulaştığı zaman orada arzu biter. Calud noktasız ha ile yazılan şeyin hayalini kurar. Önceleri hiyel ilmiyle hayata anlam verir. İcatlara simgesel anlamlar yükler, bu yüzden hep mutsuzdur. Mutluluğu sembolik olarak kafasının arkasında duruyordu ancak saçları uzun olduğu ve kafasının arkasını göremediği için bu anlamı kendi icatlarına yüklemeye çalışır. Üzeyir Bey, Calud'un bu düşüncelerinden kendi benliğini kurtarır. Yabancılaşmış bir şekilde yaşamak yerine yabancılaşmadan kurtulmaya çalışarak hayatın anlamını aramaya başlar. Kendi ismini yeniden kendisine tesadüf eseri verir. Önce kim olduğunu unutmuş bir halde ve bir başkasıyla özdeşleşmiştir.

İsim onu o özdeşleştikten ayırıyor. Boşluğa düşüyor ve bu boşluğun ardından varlığı fark ediyor. Varlıkla diyaloga giriyor. Dışarıda kötü değil güzel bir dünya olduğunu fark ediyor, burada hayatın anlamı yeniden kuruluma geçiyor. Daha önce

dış dünyaya yabancılaşmış ve içine kapanmıştı ki bu ayrılma ileri yabancılaşma durumudur. Daha sonra dış dünyayı fark eder ve hayatın anlamını aramaya başlar.

Yukarıdaki alıntıda bahsedildiği gibi realizm ve natüralizmin sunmuş olduğu gerçek ne kadar heyecan verici olsa da gerçeği anlatmanın sıkıcı olduğunu düşünüyor. İhsan Oktay Anar, burada bir eleştiri yapmaktadır. Romanda tarihi anlatırken, gerçekliğe sadık kalmadan onu kendi ruh süzgecinden geçirir ve tarihselliğe yeni bir söylem getirir. Bu gerçeği olduğu gibi anlatmanın sıkıcı olduğunun mesajını verir. Üzeyir Bey gerçekliğin dile getirilmesini sıkıcı bulur çünkü gerçekler heyecan verici olmasına rağmen gerçekleşmeyen hayaller vardır ve bunlarda masaldır. Gerçeklerin acısından kaçıyor. İnsan hayal kurarken, bir şeye ulaşmaya çalışırken ya da bir şey için çabalarken mutludur. Fink'ın "*Yabancılaşma simgesel düzenin kuruluşudur, her yeni özne için yeniden kurulması gerekir. Öznenin varlığı dil tarafından gölgelenmiştir. Özne dil tarafından bütünüyle yutulmuştur.*" (Fink, 2020b, s.91) şeklindeki açıklamasından Üzeyir Bey'in düzeni simgesel alanda yeniden kuruluma geçtiği yorumu yapılabilir. Calud dil ile Üzeyir Bey'in özne varlığını gölgede bıraktığından dolayı kendi potansiyelini fark edene kadar kendine yabancılaşma temayülü göstermiştir. Üzeyir Bey varlığı yeniden fark etmiş ve hayatın anlamı kuruluma geçmiştir. Bu sayede devri daimin esrarını çözmüş Calud için zor olanı kolay şekilde başarmıştır ve yabancılaşmadan kurtularak yaşamın anlamını bulmuştur.

Amat Romanında; Süleyman Reis, Dişavol Paşa'nın onu aşğılaması ve kışkirtması nedeniyle bir camiye topları nişan aldırır ve ateş ettirir. Camide 27 kişi ölür ve bir o kadar kişi de yaralanır. Süleyman Reis gemi tayfasına camiye yıktırarak yapmak istemedikleri bir şeyi yaptırır. Onun bu yabani ve vicdandan uzak davranışları karanlık yanını yani yabancılaşmış öznesini gösterir. Vicdani hiçbir duygu hissetmemesi, kendine yabancılaşmanın baskın olduğunu kanıtlar. Süleyman Reis, Dişavol Paşa'nın söyledikleri karşısında hırsla kapılır ve bir an için sevgi, şefkat ve acıma duygularını hiçe sayarak insani olana yabancılaşır, masum insanları katleder. Süleyman Reis'in Dişavol Paşa'nın gözüne girmek istemesindeki aşırı istek, yasa ve yasakları çiğnemesine neden olur. Burada toplumun ve tanrının kuralları, düzeni ve sınırları yıkılmış, tanrı ve hayat unutulmuştur. Süleyman Reis'in bu durumunu Erkan'ın şu şekilde tanımında görebiliriz.

“Özne öz kimliğine ulaşmak için, kendini imgesel öteki ile özdeşleştirmeli, kendini yabancılaştırmalıdır. Bu özne için çelişik bir durum yaratır; kendini var edebilmek için kendinden vazgeçmek zorundadır, kendini kurduğunda ise artık tam bir “kendilik” durumundan söz edilmez, kurduğu kendilik içinde kendini var etmeye çalıştığı ve tüm imgesel, simgesel dünyasını oluşturan öğeleri edindiği toplumun ürünüdür.” (Erkan, 2019, s. 1436)

Erkan, bireyin kimlik oluşumunu ve toplumla olan ilişkisinin çelişkili ilişkisini ele alır. İnsanın öznesinin kimlik karmaşasını aşarak kimliğine ulaşabilmesi için kendini dışsal bir model ile özdeşleştirmesi gerektiğini vurgular. Bu süreçte bireyin öznesi kendisini yabancılaştırarak kimliğini bulmaya çalışır. Bunu yaparken kendi özünden bir şeyler kaybetmek zorunlu kalır. Dolayısıyla Süleyman Reis kendi öznesinde olan vicdanını kaybeder ve kendine yabancılaşarak vicdana aykırı kararlar verir.

Susunkunlar romanında Eflatun karakteri bir gün evden kaçır ve annesinin mezarına gider. Mezarın nerede olduğunu kimse bilmemesine rağmen o mezarı kolayca bulmuştur. Eve geldiğinde gaipden ısılık sesi duyduğunu söyler. Onu bir odaya kilitlerler, yedi yıl sonra kendisine seslenen bir ses duyar bu ses ona “gel” demektedir. O bu sesin kaynağını aramaya başlar. Fink bu durumu “*Kişinin kendisine bağlanmış libidonun bir kısmı nesneye doğru akar. Kişi nesneyi kaybederse, bu nesneye yatırılmış libido bir sıvı gibi kişinin kendisine geri akar.*” (Fink, 2020a, s.116) şeklinde açıklar. Eflatun’un yaşam enerjisi Ney sesine yönelir. Gel, sesi de onu bir Mevlevihane’ye getirir. Onu büyüleyen şey sesin imgesinin güzelliğidir. Ses onu adeta hipnotize eder. Duyduğu bu sese karşı zorunlu bir çekim hisseder. Bu imgeye öylesine âşık olur ki onu aramadan duramaz. Eflatun, bu sesi belki de kendisinden başka bir şey olarak kabul edememesi nedeniyle kendisine yabancılaşır. Yani ses onun beyninin içinde tınlayan bir sestir. Ney onun eksikliğini kapatmayı sağlayan bir duyguyu ortaya çıkarır. Lacan’ın “*Öteki jouissance, dürtülere tam tatmin sağlayan aşk sayesinde bir yüceltim formu içerir. Öteki jouissance aşkın jouissance’ıdır... Öteki jouissance aseksüeldir.*” (Fink, 2020b, s.182) şeklindeki jouissance açıklaması aşkın doğasını ve öznenin bu aşk ile yaşadığı dönüşümü ele alır.

Eflatun annesini kaybetmiş ve onun eksikliğini dolduramamıştır. Ney sesi Eflatun’un eksikliğini dolduran ve ona tamamlanma hissini veren bir sestir. Bu anlamda Lacan aşkın bir bedensel tatmin değil öznenin kendisini tamamlama sürecinde kendini dönüştüren bir süreç olduğuna değinir. Öteki jouissance

aseksüeldir, diyerek aşkın fiziksel cinsellikten bağımsız daha derin ve soyut bir tatmin sunduğunu ifade eder. Eflatun için o ses kendisini tamamlayabilmesi için vardır ve o sesin kaynağına ulaştığında yazarın deyimine göre suskunluğa yani olgunluğa erişecektir. Eflatun'un hissini ise ilahi bir aşk olarak niteleyebiliriz çünkü onun aşkı öteki jouissance alanındadır. Eflatun soyuttan zevk alıyor. Ele geçiremediği şey onu mutlu ediyor. Annesinin mezarından dönünce yedi yıl bir odada hapis kalıyor ama acısını duyduğu şeyi ney sesi ile bastırıyor. Eflatun bu sesi çok fazla düşünür, bu gerçekten uzaklaşmaktır. Çünkü o ses gerçek dünyada duyulan değil Eflatun'un kafasının içinde tınlayan bir sestir. Ondandır dolayı Eflatun dış dünyaya yabancıdır.

Eflatun dışarıdaki beşerî hayatı çok fazla bilmez. Kıyafetlerinden ve tavırlarından dilenci zannedilir. Eflatun Ney sesini sürekli olarak duyar çünkü *“başlangıçta ortaya çıkan, muhtemelen karman çorman, mırıltı halinde bir sestən, anlamsız görünen bir sözden ibaret olsa da nihayetinde simgeselleştirmeye dönük ilk adımdır.”* (Fink, 2020b, s.60) şeklinde yorumlanabilir. Başlangıçta soyut bir anlam içeren bu ses daha sonra Ney çalgı aleti ile somutluk kazanır. Öteki jouissance simgesel kastrasyonun dışında, simgeselin ötesindedir. Ex-sist¹ statüsündedir. Eflatun için bu ses simgesel düzen içinde anlatılmaz, dile gelmez olarak kalır. Bu sesi Ney'den çaldığında ise sağır ve dilsiz olur. Onun boşluğunu dolduran şey bu sestir. Bu ses onun bilinçdışında annesiyle ilgili kalmış bir sestir ve varoluşu hissettiren şey de budur. Kaygı yaşayan Eflatun bu sesi yıllarca duyar.

Eflatun'un duymuş olduğu bu ses boşlukta tınlar çünkü onun var olduğunu anlayabilmesi için bir sese yani boşluğa ihtiyacı vardır. Eğer bu ses yüksek bir tını şeklinde olsaydı onu ürkütürdü ama bu ses yazarın anlatımından hareketle boşlukta tınlayan bir sestir. Eflatun kimsenin çalamadığı Ney'i eline alır almaz ustalıklı çalar. İbrahim Dede Efendi ondan duyduğu sesi çalmasını ister. Eflatun sabaha kadar gaipten duyduğu sesi Ney'le üfler. Kendine yabancılaşmış olan Eflatun çaldığı bu ses ile yabancılaşma durumundan kurtulur, suskunluğa yani olgunluğa erişir. Başlangıçta kendine yabancılaşmış olan Eflatun, bu yabancılaşma halinden kurtularak içsel huzura da kavuşur. Burada Eflatun'un aradığı şey aslında kaybettiği

¹ Ex-sist kendinden geçmek, olarak adlandırılan ruh halini anlatmak için kullanılır” (Fink, 2020b, s.184)

bir şeydir. Onun değerini anlayabilmesi için önce kaybetmesi gerekir. Nihayetinde kaybettiği şeye ulaşır ve hakikate erer.

Suskunlar romanının diğer bir karakteri olan Culyano, çocuk eti yiyerek ve kan içerek beslenir. Bu durum, toplumda onun bir vampir gibi düşünülmesine yol açar ve toplumsal yabancılaşmanın derinliğini gözler önüne serer. Toplumdan dışlanan Culyano yalnızlık içinde kalır ve kendine de yabancılaşır. Bu durumu Zizek şu şekilde açıklar.

“Nesne a kendi ayna imgesinden yoksun olduğu için vampirlik nesne ki vampirler ayna da görülmez. Bir şeye doğrudan baktığımızda gerçeklikte “onu” göremeyiz -bu “o” ancak o şeyin ayna imgesine baktığımızda görünür- deyim yerindeyse, gerçeklikten daha fazla bir şey vardır, nesnenin gerçekliğinde boşu boşuna bulmaya çalıştığımız o gizemli öğeyi sadece ayna imgesi ortaya koyabilmektedir adeta. Deleuze’cü çerçevede söylersek: Ayna imgesi bir şeyi tözsellikten arındırır, onu yoğunluğundan ve derinliğinden yoksun bırakır, düz bir yüzeye indirger ve hiçbir suretle tözsel olmayan nesne a yalnızca bu indirgeme sayesinde algılanır hale gelir.” (Zizek, 2015, s.662)

Zizek burada gerçeklik ve imge arasındaki ilişkiyi sorgulayan derin bir felsefi düşünceyi aktarır. Ayna imgesi dış dünyayı yansıtır ama birey bu yansımayı kendine göre anlamlandırır. Vampirler aynada görülemediği için gerçek değildir. Kişinin yansımaları olmadığına göre toplumda kendine yer edinememiştir. Çünkü gerçekte var olan bir şey aynaya yansıdığı anda anlam kazanır. Burada ayna ile anlatılmak istenen insanların yansıttığı anlamlardır. İnsanların bakışı o nesnenin arkasındaki gizemi fark edemeyebilir. Ayna imgesi Culyano’nun temel doğasını gizleyip sadece dışsal ve yüzeysel bir görünümünü aktarabiliyor. Onun mizacı yüzeyde görünse de aslında gizemle doludur. Dolayısıyla insanın gerçekliğini anlamak için onları yansıtan imgelere bakmak gerekir. Fakat Culyano’nun yansımaları yoktur. O yüzden toplumdan onu vampir olarak niteler ve dışlar. Bunun sonucunda kendisi de toplumdan uzaklaşır. Bu durum kendine yabancılaştığını gösterir.

Yedinci gün romanında; Padişah Efendi ile Paşaoğlu’nun dedesi süt kardeşidir. Paşaoğlu’nun da bunun sayesinde hanedan ile bağı vardır. Paşaoğlu önceleri saygılı biriyken sonraları bu karakteri değişir. Yalıya çağrılan “Şeyh İzzettin’e “Kerizettin Efendi”, Abdulrezzak Kirami Hazretleri’ne “Zırtullahıkirmani Efendi” ve Şeyh Abdülmabud’a “Abullabut Efendi”” (Anar, 2020e, s.23) diye hitap ederek onları alaya alır. Kişi isimleri ona göre değerli değildir. Burada sema edemeyen bir Derviş

vardır. Bu Derviş'in beyinde kurşun vardır fakat ona rağmen yaşar ve bu kurşun yarısından sonra huyları değişir. Lacan bu durumu duyduğu şeyin gösteren olmasından kaynaklanan şeydir, diyerek bahseder yani duyulan ses, bilinç dışında kaydedilmiştir, onu değiştiren duyarsızlaştıran, yabancılaştıran budur (Castanet, 2017, s. 106). Kafasına isabet eden kurşunun beyin hasarına yol açtığı söylentisi davranışlarına kurşundan daha fazla zarar verir. Söylentiler onun davranışları üzerinde belirleyici olmuştur.

Göbekli Paşa isimli biri paşa ünvanından dolayı istediğini yapabileceğini düşünür. Buna örnek olarak *“kız onu ittirse de adam durmuyordu. Hele hele eli, kadınların bebek beslemesine yarayan bir organa doğru kayınca kız çığlık atıp ayağa fırladı.”* (Anar, 2020e, s.30) şeklindeki paragraf gösterilebilir. Kişi kaybettiği bu şeyi bir yabancı beden üzerinde arar. Burada Göbekli Paşa'nın arzusu *“olmak istemenin metonomisi” yani iğdiş edilmenin, dildeki yabancılaşmanın ve jouissance kaybının yol açtığı varlıktaki eksiğin sürekli yer değiştirmesi* (Fink, 2020a, s.81) şeklinde tespit edilir. Paşa'nın arzusu eksik olduğu şeye karşı artarken Paşa karşısındakinin iznini beklemez. Obsesif bir tavır ile sadece istediğini almak ister.

Romanda geçen Ekşi Surat lakaplı karakter, tatlı bir pastayı yerken bile yüz ifadesinden pastanın ekşi olduğu izlenimi uyandırır. Yüzünün kekremsi bir hal alması, otuz yıl sirkeciye çalışmasından kaynaklanır. Burada geçirdiği zaman, Marx'ın vurguladığı şekliyle insanın çalıştığı süre boyunca kendine duyarsızlaşmasına örnek gösterilir (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 128). Ekşi Surat aslında, yüzü kekremsi görünmeyen ancak düşüncesi kekremsi olan insanların toplumda olmasına atıftır. İnsanlar yıllarca aynı işlerde aynı şeyleri yaparak bir rutinin içine hapsolürken aynı zamanda duygusuzlaşır, vicdanını yitirebilir ve bunalıma girebilir. Bunların hepsi insanın iç benliğinin ekşimesi yani yabancılaşma örnekleridir.

Bevval'in kendi hayatı hakkında söz sahibi olmadığı görülür. Önce Paşaoğlu'nun uşağıdır, İhsan Sait, Paşaoğlu'nu öldürdükten sonra İhsan Sait'in uşağı olmuştur. *“Dinin düyunun ne?”, Her ne buyurursan yapmah!”* (Anar, 2020e, s.72) şeklinde kendi isteğiyle İhsan Sait'in yönetimi altına girmiştir. Bevval genel aftan hemen sonra bir kadının kalçasını sıkarak ve bunun için hapse girer. Burası onun olgunlaşmayı tamamladığı yerdir. Gardiyanlar ona asgari düzeyde yiyecek verir,

çok sevdiği sigarayı yüzüne üfler. Bevval kendi çıkarları için değil başkalarının çıkarları için bir hiçlikte yaşar. Hiçlikte olduğu dönemde kendini yeniden yapılandırma sürecine girer (Marx, 2013, s. 11-12). Bu sürecin ortaya çıkması onun kendisi için değil başkası için çalışmasından kaynaklanır.

Bevval bir başkasının arzusu için çalışır. Bu durumdan önceleri memnundur ama sonra kendi işlediği suç sebebiyle hapse girdiğinden dolayı başkalarının işlerini yapmak ona ağır gelir. Bevval olgunlaşma sürecinden geçmeden önce kendi isteklerini bilmez, hayatın anlamını bu süreçten sonra fark eder. Yabancılaşan Bevval kendi doğal bilincinin farkında olmayan kişidir. Özgürlüğü fark etmemiştir. Özgürlük; insanın hayatını kısıtlayan, sınırlayan yasaklara göre ortaya çıkar. Yabancılaşma, bir kayıptır ve Bevval'in bu kaybı, kendine özgü bir şey düşünememesine yol açmıştır (Castanet, 2017, s. 57). Kendini bir başkasının önünde konumlandırmış ve bu yüzden kimliği parçalanmıştır.

Bevval bir suç işlediği için hapse girer. Bu suç onun ilk defa aldığı kendi kararıdır. Bevval'ı yeniden hapse düşüren suç onun aldığı ilk bağımsız kararıdır. Önceleri hep başkalarının istekleri doğrultusunda yaşamış, hapse bile başkalarının isteklerini gerçekleştirebilmesi doğrultusunda girmiştir. Bu hapishane süreci, tek başına geçirdiği ve sadece ışığı gördüğü bir yer olarak bilinçdışının karanlık bölgesini simgeler. Burada, kendi karanlık özellikleriyle karşılaşması, onun olgunlaştığı, kendini sorguladığı ve hayatın anlamını yeniden şekillendirerek doğumdan olgunluğa geçtiği bir hapishanedir (Campbell, 2010, s. 107). İslami gelenekte ölmeden önce ölmek olarak zikredilen bu ölüm başka aleme geçiş olan ilk ölümdür. Dışarıdaki bakış Bevval'in istediği gibi yaşamasına izin vermeyen bakıştır. Bu bakış onda yanılgıya neden olur. Bu yanılgı onda yıkıldığı zaman perdenin arkasındaki hiçliğe kendi anlamını koyar ve yaşama gayesi bulur. Bu yabancılaşma onun toplumdan kopmasına neden olur. Burada geçirdiği yalnızlık süreci ondaki yabancılaşma sürecini anlamlandırabilmesini sağlar. Kendisini anlayabilmesi için hayatı anlamlandırması şarttır. Etrafı çıkarıcı insanlarla doludur ve kendisi de onların her işlerine koşan ticari bir kaynaktır.

Bevval dışarıdan yansıyan ışığı görür ve gardiyanların seslerini işitir. Hayatın anlamını din ile bulur. Cezası bitip dışarı çıktığında, İhsan Sait'in işlediği cinayetlerin üstünü örtmek yine Bevval'e düşer. Ancak burada, Bevval, İhsan Sait'e

Zulkarneyn ismiyle hitap eder. Onu, işlerini yaptığı diğer kişilerden ayırır. Onu iyi olarak nitelendirmesi bakımından bu isimlendirme önemlidir.

Galiz Kahraman'da İdris Amil, kendine yabancılaşarak çok kez bir başkası gibi davranmaya çalışır. Bunu yapmasındaki amaç ise benzemeye çalıştığı kişiler toplumda statü sahibi ve saygı duyulan kişiler olmasındandır. Kendine de saygı duyulmasını sağlamak ve kadınları elde edebilmek için bu yola başvurur. Şair olmak ister bu sayede kızların kendisine ilgi duyacağını düşünür. Diğer insanların kendisine karşı olan bakışlarını önemser. Başkalarına benzemeye çalışarak kendine yabancılaşma eğilimleri sergiler. Bunların sonucunda içine kapanır. Sonunda istediği konuma ulaşır fakat bu sefer de yazdığı *Boyunlar Bükülünce* isimli romanı Muhtar Lüpen adına yayımlandığı için bu kabiliyet mertebesini ona kaptırır ve kendisinin ulaşması gereken statüye Muhtar ulaşır. İdris'in beklentileri gelecekle birbirine uyuşmaz bu anlamda kendine yabancılaşır (Yakut, 2020, s.42).

İdris Amil'in eksikliği genelde iki kaybın belirginleştiği zamanlarda ortaya çıkar. Aşk hissi bireyin kendisinde olmayanı karşı tarafa gönderdiğinde ortaya çıkar. İdris Amil'de eksik olan ise sevgi hissidir. Karşı cinste o sevilme duygusunu arar. İdris Amil, kızlara çekici gelmediği için aşka ulaşamıyor ve bu durum onu hep eksik bırakıyor. Zizek nesne a'yı “iki eksiklik (öznenin eksikliği ve Öteki'nin eksikliği) çakıştığında, yani, yabancılaşmayı ayrılma takip ettiği zaman ortaya çıkar.” (Zizek, 2015, s.59) şeklinde açıklar. Çocuğun arzusu ile annenin arzusu arasında bir özdeşlik olur. Çocuk annesinin arzusunu kendi arzusuyla özdeşleştirir. Çocuk, annesinin isteklerini yalnızca arzulamakla kalmaz, aynı zamanda o istekleri kendisi de arzular. Bu durum, çocukta bir eksiklik ve boşluk yaratır. Bu eksik nesne a'nın doğuşuna neden olur.

İdris Amil, yapabileceklerinin farkına varamama ve tamamlanamamış olmanın eksikliğini taşır. Bu durum onda ileri yabancılaşmayı yani kendine yabancılaşmayı beraberinde getiren şeydir. İdris Amil, ötekinin arzusunu kendi arzusu gibi yani ötekinin ideallerini kendi arzusu gibi benimser. Diğer insanlara özenir, kendi gibi değil başkaları gibi olmaya çalışır ancak ne başkaları gibi olabilir ne de kendisi olabilir. Örneğin, şair ya da yazar statülerine sahip kişilere benzemeye çalışır ve kendi boşluğunu o şekilde doldurmaya çabalar. Bu durum Lacan'ın çalışmalarında şu şekilde açıklanır.

“Nesne a kılığındaki Öteki'nin arzusu asla analizanın düşündüğü ya da fantazisinde olmasını istediği yerde değildir... Yabancılaşma da Öteki özne üzerinde hakimiyet kurar onun yerini alır. Öteki'nin arzusu olarak nesne a öne çıkıp özneyi kendine tabi kılar...Nesne a gerçek arzusunun dile gelmez nedenidir, buna karşılık fallus yalnızca “arzunun adıdır” ve bu bakımdan da dillendirilmesi imkânsız değildir. Arzu daima eksikle bağlantılı olduğu için, fallus eksiğin gösterenidir. Fallusun kayması, yer değiştirmesi bir bütün olma yapısındaki eksiğin hareketini gösterir. Kastrasyon yapıyı harekete geçiren ilksel kaybı adlandırırken, fallus bu kaybın gösterenidir” Fink, 2020b, s.111-114)

Alıntıya göre toplumun saygı gören statüleri İdris'in arzusunun kaynağı olarak ortaya çıkar. O toplumda saygı görmek için saygı gören kişilere benzemeye çalışır ama bu durum beklediği ve istediği gibi tezahür etmez. Bu isteği eksiklik ve yabancılaşma ile ilgilidir. Nesne a arzu edilen şeyin eksik olduğunu belirten bir kaybı ifade eder. Bu arzu Lacan'a göre her zaman bir eksikliği, bir kaybı ve akabinde yabancılaşmayı ifade eder.

İdris Amil insanların söylemine çok yer verir. Şairlere, kabadayılara ve yazarlara âşık olan kadınlar görür ve onlar gibi olabileceğini düşünür. Ama bunu yaparken kendi idealleri ve potansiyelinin dışına çıkar. Kendine yabancılaşmayı getiren şey budur. Onda eksik olan şey sevgidir, İdris Amil o sevgiyi yani sevilme duygusunu arıyor. Comte-sponville sevgi duygusunu “*Sevgi arzudur; arzu yoksunluktur.*” (Comte-sponville, 2019, s.47) şeklinde açıklar. İdris Amil o yoksunluğu aşamaz bundan dolayı mutluluğu bir türlü yakalayamaz. Kabadayı Remiz'in kız kardeşi Remziye ile evlenir ama onunla evlenmek kendisi için felaket olmuştur. İdris Amil, arzuladığı birine sahip olamadığı gibi Remziye'de de kendisinde eksik olanı bulamaz. Sahip olamadığını arzulayan İdris Amil, arzuladıklarına asla sahip olamadığı için bir türlü mutluluğa ulaşamaz. Burada ulaşılmaz olan mutluluktur ve onun arzusu kendi düşüncesine şekil verir.

İdris Amil'in romanda çocukluk yıllarında daha çok annesiyle vakit geçirdiği ve bunun davranışlarına etki ettiği görülür. Şair veya artist olmak gibi hayalleri vardır. Hayallerinde istediği şeye ulaşmaya ve eksikliğini kapatmaya çalışır. Bu hayal onun boşluğunu kapatmak için vardır. Hayal etme gücü olmasa yaşamak için bir nedeni de kalmazdı. Şu anda mutsuz ama hayalinde yarın mutlu bir dünyadadır. İşte bu, onu hayatta tutan ana etmendir. Arzu nesnesi yanılısamaya sebep olan bir tuzaktır ve bu yanılısamada bir gerçek vardır. Arzu nesnesi, pozitif içeriği itibarıyla anlamsızdır fakat gerçeğin yeri öyle değildir. İdris Amil de bundan dolayı, uğraşmanın anlamsızlığına teslimiyetçi olmak yerine, arzusuna kayıtsız ve şartsız

bağlı kalmaya çalışıyor (Zizek, 2015, s.133). Bir türlü dürtüyü arzuya çeviremiyor, o yüzden hayattan haz alamıyor. Remziye’yi gördüğünde ondan uzaklaşmak istiyor, içten içe ondan öğreniyor.

İdris Amil çeşitli mesleklere yönelerek bayağılıktan da kaçıyor. Her defasında istemediği kişiler ile evlendirilmeye çalışıyor. Eril davranışlar sergileyen ve görüntüsüyle erkeğe benzeyen kızı yarı çıplak gördüğü için evlendirilmeye zorlanıyor. Bu kısımda da İdris Amil’in dürtüsü arzuyu karşılamaz. Hayatı hep bir şanssızlık üzerine kuruludur. İdris Amil kendi çevresi içinde esir kalmıştır. Yaşadığı olumsuzluk dürtüye gider ama dürtü arzuyu karşılamaz. Mualla’dan aşkına karşılık bulur ama bu karşılık kendisine olmaz. Şöyle ki romanı yazan kendisi fakat romanda adı yazan Muhtar bundan dolayı Mualla’nın ilgisi Muhtar’a karşı oluyor. Bu anlamda isim yanıltıcıdır. Mualla, İdris’e ihanet eder ve İdris için bu durum tam bir yıkımdır. Sonunda hayalini kurduğu yere ulaşır fakat bunu Muhtar’a kaptırır. Bunun sonucu yas ve melankoliye neden olur. Mualla’nın kendisini aldattığını öğrenmesi ise derin bir üzüntüye sebep olurken tamamlanmışlık hissini kaçırmasına neden olur.

Remiz’in ikizi Remziye, Remiz’in öldürülmesinin ardından onun yerini alır. Remziye, davranışları bakımından da Remiz’in ikizidir. Remziye, Remiz’in egosuna kendi egosuymuş gibi bağlanmıştır. Bu bağlamda, Remziye’nin istediği şey aslında Remiz’in istediği şeyle aynıdır. Remziye’nin kendine yabancılaşmış öznesi şu şekilde tanımlanabilir

“Ego imgesel bir üründür; bireyin kendi bedenine ilişkin ötekilerden yansıyan imgelerin, yani ben-imgelerinin tortulaşması ya da billurlaşmasıdır... Birinin egosu a ile gösterilirken, bir başkasının egosu a’ ile gösterilir. Bu simgeleme ikisi arasındaki benzerliği vurgular.” (Fink, 2020b, s.133)

Ego bireyin kendilik duygusunun başkalarından gelen yansımalar aracılığıyla şekillendiği bir süreçtir. Alıntıda a ve a simgeleri üzerinden yapılan vurguyla ego ve benliklerin birbirine benzerliği anlatılmaktadır. Bu simgeler farklı bireylerin egolarının aynı temele dayandığını fakat farklı şekillerde yansıdığını ifade eder. Remziye, kardeşi Remiz’e benzer, onun egosuna kendi egosu gibi bağlıdır. Remziye’nin arzusu abisinin arzusudur. Abisinin ölümünden sonra hemen onun yerine geçmiştir. Ayrıca Remziye’nin vicdanı da insani değerlerden uzaktır. Bu sebepler onun kendine yabancılaşmasının nedenleridir.

Tiamat romanında Daz isimli karakterin “*Baksanıza, beyni kafasından adeta fıskırıp her yere saçılmış!*” (Anar, 2022, s.26) şeklindeki yorumundan ve kitapta sergilediği tavırlarından hareketle şiddete meyilli olduğunu hatta bu şiddetin onda herhangi bir vicdan duygusunu uyandırmadığını anlarız. Gruen bu durumu şu şekilde tanımlar.

“...sevgisiz bir anne-babanın çocukta bırakacağı hasarın yabancılaşmaya, kendinden nefret etmeye, itaate, otoriteye ve güce bağımlılığa, özerk olamamaya, sorumluluktan kaçmaya, hatta daha da ileri gidilecek olursa saldırganlığa ve şiddet eğilimine kadar varabileceğini söyler” (Gruen, 2006, s.12)

Yukarıdaki yorumdan hareketle Daz çocukken kendisini yetiştiren büyüklerinden sevgi görmeyip aşağılanmış, görmezden gelinmiş veya şiddet görmüş olabilir. Daz kimseye güvenmez sadece maddi değerli varlıklar için yaşamını sürdürmekte ve hiçbir şeyden vicdani bir duygu hissetmemektedir. Sorumluluk alır fakat bunu belirli bir yere kadar sürdürür. Korktuğu an kendisini rahatlatmak için dua okumaya başlar. Otoriteden korkar, üstlerine ve onların verdikleri emirlere bağlıdır. Kendi potansiyel ve yeteneklerinin farkında değildir. Bu bağlamda kendinde fark edemediği ve yaşama amacını bulamadığı için kendine yabancısıdır.

Anar’ın romanlarındaki anlatı kişileri çoğu zaman kendi iç dünyalarıyla çelişki içinde dış dünyayı anlamlandırmaya çalışan, kim olduklarını sorgulayan ve bu sorunun cevabına ulaşmak isterken hayatın anlamlarını daha karmaşık hale getiren kimselerdir. Anar’ın eserlerinde anlatı kişilerinin kendine yabancılaşma eğilimleri sıkça görülür. Onun romanlarında yaşadıkları deneyimler sonucu ruhsal, psikolojik hatta felsefi boşluk hissiyle karşılaşan bireyler kendilerine yabancılaşır. Felsefi olarak anlam boşluğu, karakterin yaşama amacını oluşturmada kesin karar verememesidir. Kişi kendisine ya hayat felsefesi belirleyememiş ya da belirlediği bu hayat felsefesi deneyimlediği bir durumdan dolayı ona anlamsız gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla birey bu durumda değer ve anlamlarından kopacaktır.

Anar, tarihsel zamanlarda yarattığı alışılmışın dışındaki evrende karakterlerin hayattan kopuşunu derinleştirerek işler. Bu kopuş; Ebrehe, Süleyman Reis, İhsan Sait gibi karakterler ile gerçek dünyada arayış şeklinde görülürken; Bünyamin, Eflatun gibi karakterlerde ise içsel bir hesaplaşma olarak görülür. Dolayısıyla kendine yabancılaşan karakterler ya gerçek ya içsel bir yolculuğa çıkarlar. Kimisi

bu duyguyu dışı vurabilirken kimisi sadece içinde yaşar. Bu yolculuk süresi kendini bulma süreciyle gelişir. Bazen bilmeceye, bazen ise çıkmaz yollara dönüşen bu yolculukta anlatı kişileri, inandıkları şeylere ya da neye dönüştüklerini sorgulamaya başlar. Bu yabancılaşma süreci onların kendinden ve insan olmanın getirdiği sorumluluklardan da uzaklaşmalarına sebep olur. Fakat bu uzaklık aynı zamanda bir düşünme alanı yaratır. Dolayısıyla kendine yabancılaşma; karakterlerin iç dünyasındaki ikili yapıyı, hayat görüşlerini, içsel hesaplaşmalarını görünür hale getiren temel konulardan biridir. Anar'ın romanlarında ise bu durum o boşluğun içine düşen anlatı kişilerini yeniden düşünmeye, anlamaya ve bazen de kabullenmeye davet eder.

3.2. Toplumsal Yabancılaşma

Topluma yabancılaşma durumu bireyin toplumun yaşayış biçimini anlamsız bulması ve toplumun standartlarına aykırı davranması veya düşünmesi şeklinde ortaya çıkar. Bireylerin topluma yabancılaştığı gibi toplum da kendi düşünce sistemine aykırı davranan bireyleri dışlar. Toplumun beklentilerine uyamayan ve böylece toplumun yörüngesinden ayrılan birey anlam karmaşası yaşıyordur. Ünalı bu durumu şu şekilde tanımlamıştır.

“Bireyin toplumun değerlerine/kültürüne, çevresine karşı ilgisinin yok olması; kendinden başkalarından ve daha geniş manada dünyadan kopması; toplumda üzerine düşen rolü ifa etmeye muktedir olmadığına inanması; bireyin bağlı bulunduğu gruba ya da topluma adapte olamaması veya karşı gelmesi demektir.”
(Ünalı, 2011, s.31)

Bazı durumlarda bazı bireyler içinde yaşadığı toplumun yaşam standartlarını ve kültürlerini anlamsız bulur. Bu anlamsızlık kişiyi toplumun değerlerine yabancılaşmasına yol açar. Toplumun belirlediği kuralların nedenlerini araştıran birey kimi zaman bu kuralların nedenlerini saçma bulur ve boşluğa düşer. Kurallara neden uyulması gerektiğine bir türlü karar veremez. Toplumsal kurallar kendisine anlamsız gelir ve toplumun değerlerine uzaklaşır. Aile ilişkileri, çocuk ve birey anlayışı, kadın ve erkek düşüncesi gibi kültüre yerleşmiş ve herkes tarafından yaygın bir şekilde kabul edilmekte olan değerler topluma yabancılaşmış bireyler için anlamı olmayan değerlerdir. Bireylerin topluma olan bütün uyumsuz düşünceleri bir yabancılaşma olarak gösterilebilir. Yılmaz ve Sarpkaya çalışmalarında bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Toplumdan uzaklaşma veya insanlardan uzak kalmışlığın somut örnekleri, bireyin toplumsal kuralları bilmemesi ya da bilse bile bilinçli olarak bu kurallara karşı gelmesi sonucu topluma aykırı davranış sergilemesi şeklinde gözlenebilir. Bazen bireyin toplumdan soyutlanması, toplumsal ilişkilerden dışlanması ya da yalnızlık duygusuna neden olabilir” (Yılmaz & Sarpkaya, 2009, s. 323)

Toplumsal kurallar, insanların duygu ve davranışlarını ciddi şekilde etkiler. İnsan, bazen toplumun onayladığı kurallara uymak zorunda hisseder. Ama bu kurallar herkese iyi gelmeyebilir. Uymamayı seçen biri dışlanabilir ya da yalnız bırakılabilir. Böyle durumlar, insanın kendi değerleriyle toplumun beklentileri arasında sıkışmasına yol açar. Bu da zamanla kişinin ruh halini etkiler. Çünkü toplumda kabul görmek, çoğu insan için kendini değerli hissetmenin yollarından biridir. Ama bazı insanlar bu dengeyi kurmakta zorlanır ve sosyal ilişkilerini yönetmekte güçlük çekebilir. Ecevit’in *“Topluma yabancılaşma bilinçle bilinç dışının, özne ile nesnenin ayrışması demektir ve bu evrensel bütünlüğün bozulmasıdır”* (Ecevit, 1996, s. 156) şeklindeki açıklamasına göre birey kimi zaman somut dünyaya adapte olamaz. Kimi zaman insanın dünyayı algıladığı kalıplar, toplumun ona dayattığı düşünce biçimleriyle örtüşmez. Bu da kafa karışıklığı yaratır. İnsan bu çelişkinin nedenini bazen farkında bile olmadan hisseder. Gerçekten neyin önemli olduğunu anlayabilmek için eski inançlarının sarsılması gerekebilir. Selma Baş bu durumu *“Toplumsal tarih, insanın doğayla olan birliğini bozup kendini doğadan ve insanlardan ayrı bir bütünlük olarak ayımsamasıyla başlar.”* (Baş, 2003, s.27,28) şeklinde ifade eder. Yani, bireyin kafasında var olan değer ve anlamlar toplumla uyumuyorsa bireyin dünyaya bakışı yeniden şekillenmeli ve bu anlamların topluma uyumlu hale gelmesi sağlanmalıdır. Ancak birey, iki anlam arasında çelişkide kalırsa o zaman toplumun değerleri kendisine anlamsız gelir.

Kendi yolunu arayan biri için toplumun kuralları bir süreliğine yabancı ya da boş hissedilir. Ta ki birey kendi anlamını bulana kadar. Nitekim Comte-sponville *“Ahlak sevgi taklididir: Severmiş gibi yapmak söz konusudur... Sevgiyi severiz ama sevmek, yakınlarımız dışında bilmediğimiz bir şeydir.”* (Compte-sponville, 2019, s. 21, 23) şeklindeki sözleri ahlakın aslında sevgi taklidi olduğunu belirtir. İnsanlar bazen yapmak istemedikleri şeyleri sadece toplumun onayını almak için yaparlar. Ama herkes bu kurallara sorgusuzca uymak istemez. Bazı insanlar neden uymaları gerektiğini sorgular, toplum ise genellikle bu insanları dışlar. Bu da onları toplumdan uzaklaştırır, yani yabancılaştırır. Her ne kadar aynı kültürde yaşasak da

hepimiz için geçerli olmayan değerler olabilir. Kimi insanlar için toplumun kuralları anlamını yitirir. İşte Sartre da tam bu noktada devreye girer.

“Sartre’ye göre insan kendisindeki sınırsız hürriyeti fark ettiğinde büyük bir tasa ve bulantı içerisine düşer. Mutlak özgürlüğünü taşıyabilecek düzeyde olmadığı için özgürlüğünü inkâr eder. Ona göre böyle bir birey, kendisine yabancılaşmıştır. Ne olduğunu bilen, aşmasının mümkün olmadığı sınırların farkında olan, içinde yaşadığı toplumun çarkına kendini kaptırmayan birey ise sahici bireydir.” (Şahin, 2011, s. 3, 4)

Bu düşünce Sartre’nin özgürlük ve yabancılaşma anlayışını yansıtır. Sartre’ye göre insan sınırsız özgürlüğünü fark ettiğinde bunun getirdiği sorumluluk karşısında varoluşsal kaygı hissi duyar. Birey bu özgürlüğü taşıyacak olgunluğa sahip olmadığını fark edince özgürlüğü inkâr etmeye başlar. Çalışmanın bu kısmında bu bağlam çerçevesinde Anar’ın romanları incelenmiştir.

Puslu Kıtalar Atlası’nda toplumun kurallarına uymaktan kaçınan kimselere toplum kendine uzak gelen isimlerle hitap eder. Bu isimler aynı zamanda topluma yabancılaşmış bireyleri temsilen koyulmuştur. Hınzıryedi’de bunlardan biridir. Toplum birine hınzır diyerek aslında onun özünü kendisinden uzaklaştırır. Hınzıryedi, kültürel ve sosyal değerleri hiçe sayar. Önce ailesinin sonra toplumun ondan uzak durmasını istediği birtakım davranışları sergiler. Fakat Hınzıryedi bu davranışlardan uzak durmak kenarda dursun bu davranışları benimser. Kılıktan kılığa girerek hırsızlık yapar ve türlü dil oyunları ile kurbanlarını kandıran bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Hınzıryedi türlü kıyafetler giyerek kendini gizlemeye çalışır fakat kişiliğini ne kadar gizlerse gizlesin içindeki benliği aynıdır. İnsanı harekete geçiren şey yaşama verdiği anlamlardır ve eğer o anlamlar anlamını yitirirse insan hayata olan olumlu tutumunu kaybeder. Hınzıryedi’nin kılık değiştirip hırsızlık yaptığı ortaya çıkınca kendini tatmin eden yaşama arzusunu domuz eti yemekte bulur. İnsanları dolandırmak onun arzusunu tatmin eder. Bu yüzden bu işi yapar. Başlangıçta Hınzıryedi’ye yedirilen domuz eti şaka olsun diye yedirilir ama o sonradan kendi isteğiyle yemeğe başlar. Toplum ona domuz eti yedirerek aslında kendi değerlerinden yabancılaştığını ona fark ettirir. Nitekim Hınzıryedi isminden de anlaşılacağı üzere kendini toplumsal değerlerden soyutlayan kimsedir. Kazayla yediği domuz eti sonradan onun tutkusu haline gelir. Burada yazar Hınzıryedi’nin

topluma yabancılaşmış biri olduğunu domuz eti yemesi üzerinden somut bir şekilde ifade eder.

Kendi tutkusunu kaybeden Hınzıryedi yeni bir tutku bulur. Domuz eti yediğinden dolayı idam edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş olsa bile yine domuz eti yemekten vazgeçmez. Bu durumu Lacan “*Yabancılaşmada, Öteki özne üzerinde hakimiyet kurar, onun yerini alır.*” (Fink, 2020b, s.114) şeklinde açıklar. Hınzıryedi’nin kılıktan kılığa girerek hırsızlık yapması da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. O, diğer insanların söylemleri üzerinde hakimiyet kurar ve bunda oldukça başarılıdır. Paşanın oğlunun sevdiği dul bir kadın kılığına girer ve paşanın oğlu tarafından kadın olduğu zannedilir. Fakat daha sonra kılık değiştirerek arzuladığı tutkusunu domuz eti yemekte bulur. Domuz Eti yemesi romanda motif olarak toplumdan uzaklaştığını yani toplumun kültürüne yozlaşarak yabancılaştığını gösterir. Topluma yabancılaşma sergileyen bireylerin sıkça rastlandığı diğer bir eser ise *Amat* romanıdır.

Amat’ta gemide çalışan bireyler kendilerinin günahları olduklarını bilseler bile günahlarını kabul etmezler. Bu durumda toplumun değer ve yargılarından uzaklaştıkları görülür. Bu durum şu şekilde açıklanır.

“Öteki, ben’in dışında olan, ben’e ilişkin olmayan’dır. Ben var olabilmek, fark edilebilmek, anlaşılabilirlik ve hem kendisi hem de başkaları tarafından tanınmak için kendisini belirler. Ben kendisini tanımlarken etrafına ben olmayan’ı dışarıda bırakan sınırlar çizer.” (Kiraz, 2011, s.10)

Alıntıdan hareketle birey, kendisine ilişkin bir belirleme alanı çizmek zorundadır. Bu ise aynı zamanda onu dışarıda bırakan yani bireyi toplumsal bağlardan soyutlayan sınırlar da içerir. Tayfalar, kendi günahlarının üstünü kapatmak suretiyle, insanın kendi benliğinden yabancılaşması ve farklılaşması sürecindedir. Toplumun genel ahlaki değerlerine uyamayan bu bireyler ya birini öldürmüşler ya hırsızlık gibi toplumun kabul etmediği işlere bulaşmışlardır. Birey, ilk defa birini öldürdüğünde öldürdüğü kişi kendi içindeki başka birine dönüşür. Daha sonra buna alışır, vicdani duygularını kaybederek kendisine yabancılaşır. Kendisinin yaptıkları ona normal gelmeye başlar. Vicdan azabı çekmez ya da ruhsal bir acı hissetmez. Doğada yaz aylarında sıkça karşılaştığımız, genellikle rengi kırmızı ve üzerine siyah noktalar bulunan uğur böceği, başkalaşım sürecine girmeden önce yumurtadan çıkan ve görünüşü çoğu kişi tarafından beğenilmeyen

larvadır. Böceğin güzel bir görünümüne kavuşabilmesi için larva dönemini başarıyla tamamlaması gerekir. Uğur böceği, larva döneminden pupa dönemine geçtikten sonra pupa dönemini takiben çeşitli renklerde görebileceğimiz insanların aklında görsel olarak canlanan uğur böceği şeklini alır. Benzer şekilde kelebekler de yaşamlarına tırtıl olarak başlayıp daha sonra kanatlı ve güzel bir şekle bürünür. İlk görünümlerinden farklılaşır ve bu süreç doğada bulundukları ilk haline yabancılaşması şeklindeki bir dönüşüm olarak yorumlanır. Benzetmeyle anlattığım bu durum insanlarda psikolojik olarak gerçekleşir. Çoğu insan o böcekleri larva döneminde güzel bulmaz. Onlar güzelliklerini başkalaşım sürecinden sonra elde etmişlerdir.

İnsanlar da kendilerinin bu beğenilmeyen dönemlerini gizleyerek başkalaşım geçirmiş halleriyle ön plana çıkmaya çalışırlar. Kişi birini öldürmüştür, bu herkes tarafından çirkin kabul edilen bir davranıştır. İnsanlar bu kişiyi toplumdan yani kendilerinden uzak tutmak ister. Bu kişilere saygı duymaz ama kendi larva dönemleri ortaya çıkınca o gemiye ait olduklarını anlarlar. Gemidekiler sırf çıkarları, istekleri ve arzuları için kötü şeyler yapmış ve bundan vicdan azabı duymamışlardır ama yaptıklarını Diavol Paşa yüzlerine vurduğunda bazıları utanır, bazıları ayaklarına kapanıp af diler ve pişmanlığını dile getirir. İnsanın varoluşu ölüm korkusu tarafından belirlenir. Bu ölüm korkusu ya da kaygısı bireyde güç ve mücadele gibi arzular yaratır (Compte-Sponville, 2019, s. 227).

Amat gemisindeki tayfalar işledikleri cinayetlerde ve yaptığı hırsızlıklarda ya da o ensest yasağı çiğnedikleri zamanlarda aslında suç işlemenin yanı sıra ahlak yarasını da çiğnemiş olurlar. İradelerine hâkim olamaz ve toplumsal değerlerin yolundan saparlar. Yaptıkları haksız ve zararlı eylemler nedeniyle toplumdan ayrılmış bireylerdir. Diğerlerini kendilerinden daha değersiz olarak görürler. Gemideki tayfalar, doğruyu yanlıştan ayırma imkânı sağlayan ahlak bilincini hiçe sayar. Vicdan; dini bakış açısı ile sevgi benzeri bir durumdur. Yani ahlak bir sevgi taklididir fakat içinde sevgi barındırmaz. İçinde sevgi barındırmasa da toplumsal düzeni sağlayan başlıca etmen ahlaktır (Compte-Sponville, 2019, s. 23). Birey, işlediği suçlara karşı vicdanında hiçbir şey hissetmiyorsa yabancılaşma durumu söz konusudur. Buradan hareketle gemideki hemen hemen herkeste toplumsal

yabancılaşma vardır. Romanda gemide günahı olmayan tek bir kişi olduğu rivayet edilir bu kişi Kırbaç Süleyman'dır.

Yine *Amat* romanında; şehirde herkes para ile satın alınabilir fakat Marangoz Efendi (Nuh usta) para ile satın alınamayacak tek kişi olarak tasvir edilmiştir. Marangoz efendi çok kötü kokar fakat kendisinin temiz olduğuna inanır. Toplum bu anlamda onu kendisinden uzaklaştırır. Kendisi de topluma yabancılaşmış fakat bunun farkında değildir. Nuh Usta, dünya zevklerine ve makam, mevki hırsına uzak durur. İnsanın kendi özüne ulaşabilmesi için egonun ortadan kalkması gerekir çünkü ego toplumsal beklentilere dayalı olarak ortaya çıkar (Evans, 2019, s. 95). Nuh Usta egosunu aşabilseydi içsel gerçekliğini keşfedebilir ve özgün benliğine ulaşabilirdi. Ohannes, Nuh Usta'nın içsel gerçekliğini fark etmesini sağlayacaktır. Nuh usta kendisini önemsiyor, insanların onu nasıl gördüğü onun umurunda değil. İnsan kendisini nefsinden arındırdığında kendi gerçekliğini görecektir. Ohannes burada Nuh Usta'nın günahkâr olduğunu söyler. Onu hamamda yıkar ve meyhaneye götürerek şarap içirip ekmek yedirir.

Nuh ustanın nefsi yeniden canlanır. Nuh usta için bu bir yeniden doğuşu simgelemektedir. Bu durum *“insan kendini var eden bütün varoluşsal değerleri ötelediği için en önemli değerini kaybeder ve böylece kendine ve değerlerine yabancı olan insan yaşamda var olabilmek için yeni değerler benimsemeye başlar.”* (Topdaş, 2016, s.1) şeklinde tanımlanır. Nuh usta artık yeni bir görünüme kavuşmuştur. İnsanlar önceleri ondan kaçarken temizlendikten ve özgün benliğine ulaştıktan sonra ona saygı duymaya başlar. Topluma ve değerlerine karşı yabancılaşan Nuh usta bir farklı yabancı neden olan Ohannes'in ona katkılarından dolayı hayatı yeniden anlamlandırır ve toplumun standartlarına uygun bir kişiliğe bürünür.

Süleyman Reis, kendi değerlerinden uzaklaşmış, içinde yaşadığı toplumla bağlarını kopma noktasına getirmiş ve vicdani hisleri körelmiş bir kişilik olarak anlatılır. Camiyi acımasızca top atışlarıyla yıktırması ve insanların canına kastetmesi buna örnek olarak gösterilir. Kendi kişiliğiyle dengesizlik yaşar ve kişilik bunalımı geçirir. Bunun sonucunda ise sinir buhranı geçirir. Bütün bu durumlar Süleyman Reis'in topluma yabancılaşmasının nedenleridir. İçte kapanmış ve anlam arayışı içindedir. Süleyman Reis'in bu durumu, bilinçdışı alanında ilk acı

kaybedişi olan anneden kopma, kaygıya düşme ve bir anlam arayışına girme gibi süreçleri yaşamasına neden olur (Fromm, 1973, s. 55-56). Süleyman Reis derin bir sancı hisseder ve bundan kurtulabilmek için ölümsüzlüğü düşünür. Bunlar ise onu insani olandan uzaklaştırır. O daha sonra anlamı ebedi yaşamda bulur ve şeytanın oyunlarına karşı bir tavır sergiler. Süleyman Reis hariç gemideki herkes, hatta çocuk yaştaki olanlar dâhil bazı ortak özellikler taşır. Cimri, kuşkucu, soğuk, kaygılı, tembel, saplantılı, gurursuz, güvensiz, korkak, aydın ya da inançlı gibi görünmeye çalışma ve kayıtsızlık gibi özellikler çoğu tayfanın ortak özellikleri arasında sayılabilir. Bütün bu olaylar ve tavırlar karşısında gemideki tayfalar vicdani duygularını köreltmış ve topluma yabancılaşmışlardır.

Topluma yabancılaşmanın diğer bir örneği *Suskunlar* romanında Kalın Musa'nın çok cimri biri olması yönüyle görülür. Aslında çok küfürbaz olduğu halde mehterandan atılmamak için küfretmeyi bırakır. Toplumun kendisinden beklediği davranışı istemeyerek yerine getirir. Kendi ailesinden birinin evde bulunan bir armudu yemesi, onun için namussuzluk, şerefsizlik ve haysiyetsizliktir. Fakat kendisi henüz olgunlaşmamış armudu yer ve çekirdeklerini de ağaç dikmek için saklar. Kızı Davut ve ikizi Eflatun ile dönünce onların bakımını geçici bir süre amcaları Muhayyer Hüseyin Efendi üstlenir. Kalın Musa bununla da kalmaz ve bir ramazan başlayan orucu ramazan bitmesine rağmen devam ettirir. Cimrilik yaparak hayatta her şeye sahip olabileceğini düşünse bile aslında hiçbir şeye sahip değildir. Para biriktirir dolayısıyla parası gittikçe artar ancak onu harcamaktan kaçınır.

Kendini maddi olarak zenginleştirme arzusu düşüncesine egemenken manevi olarak fakir kalır. Kendi yiyebileceği hiçbir şeyi başkasının yemesini istemez. Bu durumu Marx *“Yabancılaşmış nesne bilinçten başka bir şey olmadığından, kendine yabancılaşmış öz (Hiçlik), Oluş tarafından yadsınır.”* (Marx, 2013, ss.11,12) şeklinde tanımlar. Kalın Musa'nın içinde yaşadığı topluma, doğaya ve hatta ailesine yabancılaştığını tespit ederiz. Kalın Musa, hayatın anlamını paraya yükler yani Marx'ın deyimine göre kendinde olmayan değeri para ile tamamlamaya çalışır. Bu durum Marx'ın artı değer kavramında ile şu şekilde açıklanır.

“...artı-değer, yalnızca göreceli artı-değer değil mutlak artı-değer de verili bir emek üretkenliğine bağlıdır. Eğer emeğin üretkenliği, bir insanın emek-zamanının yalnızca kendi geçim nesnelerini üretmesine ve yeniden-üretmesine, yalnızca kendini yaşatmasına yetecek bir aşamaya ancak eriştiyse, o zaman ne artı-emek ne artı-değer vardır, emek gücünün değeri ile onun yarattığı değer arasında bir fark bulunmaz. Bu

nedenle artı-emek ve artı-değer olasılığı, ancak verili bir emek üretkenliğinden, emek-gücünün kendi değerinden fazlasını üretmeye, kendi yaşam sürecinin gereksindiğinden fazlasını üretmeye elverişli bir üretkenlikten kaynaklanır.” (Marx, 1998, s.41)

Patron, çalışanına gereğinden daha fazla ürün yaptırtarak kendisine artı değer kazandırmak ister. Kalın Musa’da da bu şekilde bir artı değer hırsı görülür. Artı değer, Kalın Musa’da olmayan değeri para ile ortaya çıkaran ve ona bu duygunun varlığını hissettiren şeydir. Bu durum kültürel zenginlik ve maddi zenginliğin aynı anda var olamayacağını gösterir. Bu toplumsal yabancılaşmadır. Harcamaktan korktuğu para onda eksikliği kapatmaya yöneliktir. Örneğin toplumda saygı görmüyor ve para ona yapay bir saygınlık hissi sağlıyordur. Eksik hissettiği değerleri bu şekilde kapattığını düşünür. Bunları yaparken toplumdan kopmuştur. Bir civciv bulur adını Zümrüdüanka koyar ve o büyüdükçe onu yeme hevesiyle ağzının suyu akar. Onun ne kadar lezzetli olacağını düşünür. Tavuk Hızır paşaya ikram edilmek zorunda kalınca çok üzülür.

Kalın Musa elindekiyle yetinmez, hep daha fazlasına sahip olmak ister. Bu sebeple kendisiyle aşırı bir şekilde meşgul olur bundan dolayı insanlara hatta torunlarına israf gözüyle bakar. Bu sebeple kimseyi sevmez. İnandıklarına benmerkezci bir biçimde bağlanır (Cevizci, 2019, s. 417). Hem parası vardır hem de bu parayı kullanmadığı için yoksuldur. İsteklerinde doyumsuzdur. Ona acı verse de Marx’ın bahsettiği artı-değer teorisine göre para ile kendinde olmayan hazzı kendisine verdiğini düşünür. Kalın Musa’nın peşinde koştuğu değer olabildiğince para harcamamak ve yiyebileceği şeyleri başkaları ondan önce yemeden tüketmektir. Bu ondaki toplumsal yabancılaşmanın başlıca kanıtlarıdır.

Rafael; pis biri olarak tasvir edilmiştir. Ama Rafael kötü kokusuna rağmen saçlarını tarar. Üstüne başına dikkat eder. Dışarının kendisine bakışını umursar ama kokusunu ve pisliğini umursamaz. Toplum tarafından dışlanır ve topluma yabancılaşır. Rafael kendisinin temiz olduğunu anlamak için aynayı temizler. Temiz bir aynada kendini gördüğünde dış görünüşüne ve kokusuna rağmen temiz olduğunu düşünür. Bu anlamda aynada oluşturduğu benlik “*sayesinde öznenin bir varlık değeri kazandığı, kendi olmayan ama tümüyle kendi olduğuna inanmak istediği bir imajdan gelen sabitleme*” (Castanet, 2017, s. 22) dir. Bu Rafael’in yanılgısıdır çünkü toplum onu aynada gördüğünden çok farklı yorumlamaktadır. Ayna temiz olduğu için temiz olduğunu zanneder ve bu bir yanılsamadır. Ama

toplum ona kendine baktığı gözle bakmaz ve onu dışlar. Rafael tıp ilmine merak salmış ama gittikçe çevresine duygusuzlaşmış yani yabancılaşmıştır. Onun bir hastalık için verdiği sadece doğru bir tanı vardır. O da bir kişinin nabzının atıp atmadığını doğru tespit etmektir. Diyebiliriz ki Rafael gönül verdiği işe de yabancıdır çünkü onu başarıyla yapamaz. Rafael ailesinin ideallerini içselleştirmiştir. Bu idealler doğrusunda yargılanır. Görüntüsüne önem verir çünkü onun için insanlar onu ilk gördüğünde görüntü kokudan daha önemlidir. Ama insanlar uzaktan ilk gördüklerinde bile onu dışlar.

Yedinci Gün romanında ise Aman Baba hayatın anlamını Kuran’la bulur. Bu basit gibi görünen fakat yabancılaşma süreçlerinin aşılması bağlamında incelendiğinde önemli olan bir ayrıntıdır. Aman Baba başlangıçta içine düştüğü anlamsızlık duygumunu aşarak hayatına yeni bir anlam kazandırmış ve kontrolü elinde olmayan hayatının kontrolünü eline almıştır (Tolan, 1983, s. 127). Bu bulduğu anlam onun en başta sahip olduğu fakat değerini anlamaması nedeniyle kaybettiği şeydir. Bu durum topluma yabancılaşmasına neden olmuştur. Elinde şarap ile Kuran okuyor çünkü Kuran’ın yasakladıklarını bilmiyor. Bu durum toplumun ve kültürün belirlediği kuralların farkında olmadan hareket ettiğini gösterir. Bu durum toplumsal kurallara duyarsız olduğunun da bir işaretidir. Toplumun belirlediği ahlaki sınırlara uymamak bireyi toplumdan soyutlar ve onun yabancılaşmasına neden olur (Yakut, 2020, s.40).

Aman Baba’yı ziyaret eden Paşaoğlu’nun ateist olduğunu anlıyoruz. Bu durumda Paşaoğlu, hayatta yaşamak için bir anlam bulamayan ve duygusuz bir şekilde yaşamını sürdüren bir bireydir. Vicdani bir duygu hissetmemesi kendine yabancılaşmış olduğunu ve toplumsal normlardan uzak olması topluma yabancılaşmış olduğunu gösterir. Aman baba ile Paşaoğlu kumar oynar. Paşaoğlu'nun oynadığı bu kumar onun son günahı olmasının yanı sıra hayatın anlamını bulmasını sağlayan dönüm noktasıdır. Paşaoğlu, Aman Baba’dan Kuran alıp eve giderken Abdülnezakettin isimli bir hırsız karanlıkta onun yolunu keser. Paşaoğlu ya üzerindeki bütün parasını hırsıza verecek ya da canından olacaktır. Öznenin pozisyon kaybı olacaktır ki Paşaoğlu’nda bu paradır. Lacan bunu “*özne Öteki’yle karşı karşıya geldiği anda resmin dışında kalır. Yabancılaşma öznelliğe ulaşmak için mecburi bir “ilk adım” olsa da bu adım “kişinin kendi” kaybını*

seçmesini içerir.” (Fink, 2020a, s.90) şeklinde ifade etmiştir. Hırsızın Paşaoğlu’nun önünü kesmesi, hayatını sorgulamasına neden olur. Ya canından ya parasından vazgeçecektir. Bu durumda parasından vazgeçer.

Önce inancı zorla kabul etmişken şimdi onu kurtaran şeyin Kuran olduğunu fark eder. Eğer daha önce hırsız yolunu kesmiş olsaydı parasından vazgeçemez ve akabinde canından da olurdu. Lacan’ın “*ya paran ya canın*” (Fink, 2020b, s. 96) diyerek bahsettiği iki kayıplı durum Paşaoğlu’nun kısmen anlam bulmasıyla tek kayba indirgenmiş ve yabancılaşması toplumsal boyutta kalmıştır. Bu anlamda İhsan Oktay Anar, Lacan’ın bahsettiği ayrılma diğer adıyla ileri yabancılaşma durumunu romanında somutlaştırarak gösterir.

Culyano insanların kanını emen bir tefecidir. Evinde insan nefisini bastıracak hiçbir gıda yoktur. O, toplum tarafından çocuk eti yiyen bir canavar olarak düşünülür. Culyano ile verilmek istenen mesaj; parası olduğu halde onu asla harcamayan, daha fazla para kazanmak için başkalarının duygularını hiçe sayan ve yaşlı olmasına rağmen uzun bir ömrü olduğu düşüncesiyle parasını minimum seviyede harcayan bir kişiliği yansıtır. Cimri kişilerin ekonomik güç elde edebilmek için zalimlik ve psikolojik baskı yaptıkları görülür, buna göre Culyano’da narsist bir düşünce görülür. Cimri ve zalim tavırları olan bireyler, toplumsal ve kültürel değerlerden uzaklaşır, kendi çıkarlarını her şeyin önünde tutarak insanın doğasındaki yardımlaşma, dayanışma ve empati gibi temel insani değerleri reddeder (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 128). O kendi narsistik tatmin duygusunu sağlamak için başkalarının acılarını kullanır.

Culyano’nun bu narsistik tavırları yabancılaşma sürecinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Romanda çevredeki çocukları yer anne ve babalara acı çektirir. Yazar burada tefecilerin yüksek faiz ile borç vererek ailelerin ve çocukların perişan olmalarına gönderme yapar. Burada önemli olan konu başkalarının acısından zevk almasıdır. Vicdani olarak hissettiği olumlu hiçbir şey yoktur ve toplum onu çocukları yiyen bir canavar olarak niteleyerek dışlar. Dolayısıyla böyle birisi kendisini de sevmez maddiyatı sever çünkü maddiyat güç demektir. Kendisini sevmediğinin kanıtı ise aç kalarak kendisine işkence etmesidir. Eğer kendisini sevseydi bilerek aç kalarak kendine acı çektirmezdi. Bu anlamda mazoşist özelliklerde sergiler. Mazoşist acı çekmekten zevk alan demektir. Mazoşist özelliği

Keser “*hayal kırıklığına uğratacak seçeneğin peşinden gider, başkalarının yardım girişimlerini boşa çıkarır, olumlu yaşam olaylarından haz almaz... yetenekleri ve becerileri izin verdiği halde bir amaç uğruna yapılması gereken şeyleri yapmaz*” (Keser, 2022, s. 467) şeklinde tanımlar. Culyano kendi içinde bir hiçtir. O, hem başkaları tarafından arzu edilen biri değildir hem de kendisi yaşama hevesi oluşturabilecek tüm arzuları öldürmüştür.

Vicdanını kaybetmiş ve onun yerine zalimliği ve insanlara eziyet etmeyi koymuş, kendindeki eksikliği o şekilde kapatmaya çalışmıştır. Küçük çocukları çaresiz bırakmıştır, bu “*Öteki’nin arzusunun muamması karşısındaki çaresizlik, Öteki’nin keyfinin aşırılığının karşısında gark olunan çaresiz büyülenme ve ardından mevcut terimlerle onun anlamını izah edememe halidir.*” (Zizek, 2015, s.596) şeklinde ifade edilir. Zizek ötekinin arzusunu bir ‘muamma’ şeklinde tanımlayarak, insanın bu arzuyu tam anlamıyla çözme veya idrak etme çabasının sonuçsuz kalmasıyla ilgili olduğunu vurgular. Ötekinin arzusu sürekli olarak dışsal ve bilinçdışı bir güç olarak kalır ve bu bireyin anlayış sınırlarını aşan bir durumdur.

Çaresizlik insanın diğerlerinin arzusunu çözümleyemediği ve ona anlam veremediği bir durumu anlatır. Büyülenme ise muamma karşısında bireyin şaşkınlık durumunu yaşadığını ifade eder. Yani ötekinin arzusu hem bir korku hem de bir cazibe yaratır bu nedenle insanlar, bu arzunun çekim gücüne kapılabilirler ancak aynı zamanda bu arzudan kaçmakta isterler (Zizek, 2015, s.596). Culyano bir dönemler arzulayan bir çocuktur, çocukken ötekiyle travmatik bir karşılaşma deneyimleri. Culyano’nun dış dünyaya karşı kaygısız olması, insanlardan olabildiğince uzak durması, toplumun onu bir canavar olarak nitelendirmesi ve hakkında kötü hikayeler anlatılması onun hem kendine hem de topluma yabancılaşmış bir birey olduğunu gösterir. Culyano’da iki kayıp birden olduğu için onda ileri yabancılaşma durumu belirgindir.

Galiz Kahraman romanına geldiğimizde; İdris Amil’de görülen çaba eksik olanı kapatma çabasıdır ama İdris Amil insanlara göre güzel yaratılıştadır olmasa da kendisinde kusur bulmaz. Amil’in arzuları durmaksızın devam eder ve çoğalır. Lacan bu durumu “*olmak-istemenin metonomisi, yani içdiş edilmenin, dildeki yabancılaşmanın ve jouissance kaybının yol açtığı varlıktaki eksiğin sürekli yer değiştirmesi*” (Fink, 2020a, s.81) olarak açıklar. Burada “olmak isteme” kişinin

kendi varlığını belirli bir şekilde anlamlandırma arzusunu ifade eder. “Olmak isteme” insanın aslında sürekli bir eksiklik hissiyle hareket etmesidir. Bu eksiklik bireyin içsel bir boşluk hissetmesinin nedenidir. Buradaki iğdiş edilme ise bireyin kimliğini oluşturma sürecinde karşılaştığı engelleri ve kısıtları simgeleyen durumdur. Dil bireyi toplumsal kurallar ile ilişkilendirirken aynı zamanda kendinden yabancılaştırır. Dolayısıyla iğdiş edilme, dildeki yabancılaşmadır ve jouissance kaybı ise sürekli arayışın ve eksiklik hissinin temel ögesidir (Fink, 2020a, s.81).

İdris Amil sürekli bir arayış içinde onun bu arayışı eksikliğini kapatmaya ve arzusunu tatmin etmeye yönelik bir arayıştır. Hayatta hep bir eksiği doldurma arzusuyla yaşar. Ama bu eksiği bir türlü tamamlayamaz. Sürekli bir anlam arayışı içerisinde ama bu anlam arayışı da sürekli olarak eksik olanı kendisine doğru çeker. Bu sebeple devamlı olarak yeni bir kimliğe bürünerek bu eksikliğini kapatmanın yollarını arar. Yabancılaşmayı getiren şey budur. Bir başkasına benzemeye çalışır, bu uğurda hırsız bile olur. Toplumun normlarından uzaklaşarak topluma yabancılaşır. Mualla olayına kadar bu şekilde devam ederken Muhtar ile Mualla’yı birlikte yakaladığında önce onları öldürmek ister sonra para için susar ve hapse atılır. Hapis onun için zorunlu bir tercihtir. İdris Amil bölünmüşlük halinden bütünlüğe ulaşamaz, yani birlik hissini kuramaz. Dolayısıyla burada yabancılaşma durumu ortaya çıkıyor. Bu durum Freud’un çalışmasında şu şekilde tanımlanmıştır.

“Libido yatırımı yapmak için kendimiz dışında bir şeye ihtiyaç vardır. Bu imge çocuk tarafından idrak edilir ve canlandırılır. Çocuğun zihnindeki imgesinin, Freud’un ideal ben olarak adlandırdığı o belirli bir tür benlik duygusunun merkezi haline gelir. Freud’a göre ben, “her şeyden önce bedensel bir ben”dir. Burada benlik duygusunu ideal kılan şey onun parçalı ve eksik olması değil, tersine tam ve bütünlüğü olmasıdır. Bu imge, daha önceden düzensiz bir motor sistemleri kümesi olan çocuğun bir bütün olarak etkin hale gelmesini sağlar.” (Fink, 2020a, s.140)

Freud, insanların benlik duygusunu yaşam enerjisi kavramı olan libido ile açıklar. İnsanın yaşam enerjisini başkalarına yönlendirmesi gerektiğini söyler. Yani insan sadece iç dünyasında değil çevresiyle olan ilişkileriyle de kendisini bulur. Freud’a göre, bir çocuk bu ilişkileri fark etmeye başladığında ideal benliği oluşmaya başlar. Benlik sadece düşünce ya da duygudan ibaret değildir aynı zamanda fiziksel varlıkla da doğrudan ilişkilidir. Hegel çalışmasında bu durumu dışsallaşma olarak ele almıştı. Bireyin dış dünyayla kurduğu bu ilişki onun kimlik duygusunu biçimlendirir. İdris Amil’de bu eksikliğini tamamlamaya çalışır.

sonucunda toplum ile bağları giderek zayıflar ve topluma yabancılaşma eğilimleri ortaya çıkar.

3.3. Zamansal ve Mekânsal Yabancılaşma

Kişinin kendini yaşadığı zamana ait hissetmemesi mekân ve zaman arasındaki ilişkinin bir sonucudur. Mekân hem sosyal hayatın yaşandığı gerçek zamanlı mekân hem de bireyin kendisini ait hissettiği yerdir. İhsan Oktay Anar'ın romanlarında kendini bir yere ait hissedemeyen bireyler mekâna yabancılaşmıştır. Bu bireyler devirlerinin mekanlarına yabancı olmalarından dolayı yaşadıkları zamana da yabancılaşma temayülleri gösterir.

Özellikle Anar'ın, *Puslu Kıtalar Atlası* ve *Yedinci Gün* romanlarında işlenmiş bir konudur. Birey içinde yaşadığı zamandan ve mekândan rahatsız olur. Bu rahatsızlık gerek yaşadığı döneme ayak uyduramaması gerek ölüm duygusunu hissederek zamandan kaçması gerekse de hayatının anlamını başka çağlarda araması şeklinde görülür. Yani birey kendisine yabancı gelen nedene karşı bir tavır sergiler. *Yedinci Gün* romanında İhsan Sait geleceğe yolculuk yapar ama burada istediğini bulamaz ve kendisini yeniden var edecek olan geçmişe geri döner. Orada mekanla bütünleşerek tekrar geleceğe geri gelir. Bütün süreç içinde zamana ve mekâna yabancılaşma gösterir. Zamansal değişim içinde yaşanan toplumun kültürünün ve yaşayış şekillerinin değişmesidir. Bu anlamda zamana yayılan kültürün değişimi birey üzerinde etkili olarak derin ve karmaşık izler bırakır. Birey içinde bulunduğu mekâna çeşitli etkilerde bulunmakta ve onu geçen zamanla beraber dönüştürmektedir. Bu dönüşüm süreci mekanla alakalı olduğu kadar zamanla da alakalıdır. İçinde yaşanan mekân yüzyıllara göre belirli kalıplar ve düşünüş biçimlerini de beraberinde getirir. Birey kendini yaşadığı çevreye ait hissetmemesinin devamında mekâna ve topluma yabancılaşır.

Bireyin yaşadığı zamandan başka bir zamana yolculuk yapmak istemesi aynı zamanda farklı çağrışımları uyandıran yeni bir mekâna geçme isteğidir. Bireyin zamanda yolculuk yapmak istemesinin yegâne sebebi dönemin yaşam standartlarının ritmini taşıyan mekâna yabancılaşmış olmasındandır. Örnek olarak; *Puslu Kıtalar Atlası* 'nda Ebrehe'nin zamana yabancılaşması ölüm olan kaderinden kurtulmak istemesinden dolayı, *Yedinci Gün*'de ise İhsan Sait gelecekteki aşk hayalinden dolayı, zamansal yabancılaşmadan söz edilir. Anar'ın romanlarında

ölümün varlığını hisseden anlatı kişileri ya ölüme karşı bir tavır sergileyerek ondan kurtulmaya çalışır ya da hayatlarını ölümün varlığına göre şekillendirir. Bu süreç o an ki arzu ve isteklere göre şekillenir. Arzuyu ortaya çıkaran şey dildir. Yabancılaşmaya yalnızca bireyin alıcı ve dilin göndergesel konumundaki rolü açısından getirilen bir tarif eksik kalır, işin içine arzunun da dahil olduğu bir yabancılaşma tarifi eklemekte gerekir (Fink, 2020b, s.88).

Puslu Kıtalar Atlası romanında Ebrehe karakterinde belirgin olarak görülür. Ebrehe, her ne kadar dile getirmese de zamanla ilgili birçok sorunun üzerinde durur. Zamanın bir başlangıcı var mı? Zaman hep mi vardı? Zamanın bir sonu var mı yoksa her şey sonsuz bir boşlukta ve bu sayede ölümsüzlüğe ulaşmak mümkün mü? Zamansız bir boşluk var mı? gibi soruların sonucunu bulmaya çalışır. Bu soruların hepsi mekanla ilgilidir. İçinde yaşadığı zaman aynı zamanda içinde bulunduğu çağın mekanlarını içinde barındırır. Mekân ise bu çağa uygun olarak şekillenir. Ebrehe bu durumu romanda saat problemi şeklinde bahsederek kendince yorumlar.

Ebrehe ölümü hissedip dehşete düşene kadar oldukça neşeli biridir. Ona ölümün varlığını hatırlatan kehanet aynasında şu yazıyı görünce “*Kıyametten yedi yıl önce, büyük kentin kuzeyinde, kırmızı bir bulut görünecek*” (Anar, 2020a, s. 177) dehşete düşer. Bu yazıyı gördükten sonra olayı araştırır ve gerçekten de bu kırmızılıkta bir bulut olduğunu öğrenir. Bu aynada daha sonra gördüğü kehanetlerinde gerçekleşmesiyle onda ölüm kaygısı oluşur ve kıyametten önce zamanda yolculuk yaparak bundan kurtulmak ister. Yaşadığı zaman ve mekân kehanet aynasının kehanetlerinin gerçekleşmesinden dolayı onu rahatsız etmeye başlar. Yani mekâna ve zamana yabancılaşma sergiler. Çoğu insan böyle bir zamanda inanç yolunu seçerken o inanmayı reddetmiştir. Bu durum onun ebeveynlerinin ölümsüzlüğe karşı olan arzudur. Kaçmaz bu durumu şu şekilde ifade etmiştir.

“Çocukluk döneminde bu tip imgelere çocuk bağlanabilir ve onları içselleştirebilir. Çocuğun bakımını ilk üstlenen bireyler çocuklarının aynadaki yansımadaki imgeden ibaret olduğuna ısrar eder ama başka ideal imgelerde çocuk tarafından benzer biçimde benimsenir. Çocuğun kendini oluşturan da ebeveyn olarak ötekenden yansımaya bu imgelerdir.” (Kaçmaz, 2023, s.137)

Çocukluk dönemi bireyin kendini ve dünyayı tanımaya başladığı dışsallaşma dönemidir (Ateşoğlu, 2013, s. 217-230). Mekân bireyin kimliğinin oluşmaya

başladığı ve toplumsal değerler ile karşılaştığı bir yerdir. Çocuğun dışsal imgeleri kavrama ve anlama sürecinde yabancılaşma yaşaması mümkündür (Tolan, 1983, s.285). Çocuk zaman içinde önce ebeveynlerinin ona öğrettiği imgeleri içselleştirir. Zamanla yeni deneyimler kazanan çocuk bu imgeler arasında fark olduğunu kavramaya başlar ki bu zamansal ve mekânsal yabancılaşmayı beraberinde getirir (Kaçmaz, 2023, s.137).

Ebrehe’de görülen ölümsüzlük arzusu ötekinin çocuğu nasıl gördüğüne bağlı olarak oluşur. Bu durumun önem kazanması “*ebeveynlerin verdiği reaksiyonlardır; dilin devreye girişinden önce ayna imgelerinin çocukta yoğun bir ilgi uyandırmasının sebebi budur.*” (Kaçmaz, 2023, s.137) şeklinde açıklanır. Ebrehe aynaya bakar ve endişelenir. Ayna insana yaşlandığını gösterir. Bu yüzden Ebrehe korkuyor. Boşluk duyumundan dolayı ölüm çok trajiktir. Heidegger’e göre ölüm saf bir eylemdir çünkü ölümü ve ölümsüzlüğü seçemeyiz ve ölümü deneyimleyemeyiz, Lacan’a göre ise ölüm hiçbir zaman tam olarak çözümlenemez (Heidegger & Fink, 2006, s.149). Ayna Ebrehe’nin kendisini yansıtıyor bu sebeple ayna narsist bir yapıya sahiptir. Burada Ebrehe’nin kendi dehşet bakışını gören bir bakış var onu yabancılaştıran da budur.

Ebrehe eskiden neşelidir çünkü gençken hayatın gerçekleriyle karşı karşıya kalmadan hayatı alaya alabiliyordu ama belirli bir yaştan sonra aynadaki o kehaneti ve yani yüz çizgilerini fark ettikten sonra yanılsama yaşıyor çünkü o dönemden sonra yaşananlar gerçektir. Ebrehe yaşlandığını ve öleceğini kabul etmek istemez. Yazar aynayı somut bir nesne olarak kullanmıştır. Çünkü ayna insana yaşlandığı gerçeğini göstererek ölümü hatırlatır.

Yazar kehanet aynasıyla bu durumu somutlaştırarak Büyük Efendi Ebrehe’ye ölümü hatırlatır. Her sene aynanın yaptığı kehanetlerin gerçekleşmesiyle onun kaygısı artar. Her ne kadar bugüne kadar bir yanılsama içinde olduğunu anlasa bile o hala bu hayatın yalan gerçeği olan yanılsamayı seçer. Ölümün boğucu gerçekliğini reddeder. Hayattan kopmak istemez ve ölümsüzlüğü arar. Onu yanıltan şey dildir. Çünkü Lacan’a göre “*bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır*” (Castanet, 2017, s.122). Ebrehe’deki ölümsüzlük arzusu da ötekinin arzusudur. Bu sebeple ölümsüzlüğün gerçekten var olabileceğine inanıyor. Bunun için Osmanlı ordusuna küçük bir madde için savaş açtırabiliyor. Bu yönüyle çok güçlü bir konumda ve bu

konumun getirdiği gücü kaybetmek istemiyor. Kendisi öldükten sonra yerine başkası geçecek ve hayat başkaları için devam edecektir. Onun için bu durum kıyamettir. Kendisi öldüğünde bütün dünyası yok olacak ama ölen sadece kendisi olacaktır. Bu sebeple yaşadığı zamanı ve mekânı değiştirerek bundan kurtulmak ister. Mekâna ve zamana yabancılaşırken kendi öznesini ötekinin arzusuna göre şekillendirir. Bu değer ve anlamları parçacıklı bir yapıya dönüştürür. Fink bu durumu şu şekilde açıklıyor.

“Fanteziyi katetmek, öznenin dil olarak, arzu olarak Öteki nazarında yeni bir pozisyon üstlenmesine yol açar. Bu, insanın kendisini bölünmüş özne haline getiren şeye yatırım yapmaya, orada ikamet etmeye doğru attığı bir adımdır; onu kendisine neden olan şeye dönüştürür... Bu “ileri” ayrılma, yabancılaşmış öznenin kendi nedeni haline gelebilmek için, nedenin olduğu yerde özne olmak için gerçekleştirdiği, zamansal açıdan paradoksal bir harekete dayanır... Ötekinin arzusu içselleştirilir; bir bakıma bu yabancı nedenin sorumluluğu alınır, üstlenilir, özneleştirilir, kişinin “kendisi” yapılır.” (Fink, 2020b, s.105)

Alıntıdan hareketle Ebrehe’nin dünyaya dair olan arzuları dışa dönüktür. Ebrehe’nin dışsal bir etkiyle oluşan arzusu içsel bir bağ kurmuştur. Zamanın getirdiği yaşlılık ve ölüm gibi sonuçları kabul etmemek öznenin kimliğinin zamanla şekillendiğiyle ilgilidir. Zaman her şeyin geçici olduğunu hatırlatır fakat Ebrehe ölüm karşısında bu geçiciliği kabul etmek yerine zamanda daima yaşayabileceği bir arayış içerisine girer. Özetle, insanın yaşamı zamana bağlıdır ve ölümsüz değildir. Ebrehe zamanı kabul etmez ve ona teslim olmak istemez ama sonunda ölümü yenemediğini fark eder ve hayatın anlamını Bünyamin’in varlığında bulur.

*Kitab-ül Hiye*l romanında, hiye l ilmini kullanan kişinin kendisine karşı gelemeyecek sadık köle yaratma sanatı olduğu ifade edilir. Müzik demirden bir kutunun içine hapsedilir. Bu tabiatın bir parçasını esir etmektir. İmgenin arkasında boşluk vardır, insanoğlu bu boşluğu doldurmaya çalışır (Castanet, 2017, s. 66). Bunu yaparken de icatlar yapar. Fakat bu icatları yapabilmek için doğanın bir bölümünü yok eder. Doğaya hükmetmeye çalışarak onu yabancılaştırır. Onu bir silaha, bir makineye dönüştürerek güç elde etmeye çalışır. Roman bu anlamda bir kişiye güç veren şeyin aynı zamanda ona zayıflık verdiğinin mesajını içerir.

Yafes Çelebi, güçlü bir makine olan Denizaltı gemisini yapar ancak Denizaltı ile denizin altında mahsur kalınca havası tükenir. O anda tek istediği şey havadır. Hava ise hayattır. Ölümü hissedince makinenin bir önemi kalmaz. Güçlü olmaktan güç elde etmekten daha değerli bir şey olduğunu o şeyi kaybedince anlıyor.

Mekânsal yabancılaşma burada ortaya çıkıyor. Yafes Çelebi, doğayı bozarak onu icatlara dönüştürür, kendisi de doğada hoşuna gitmeyen şeylerle karşılaşır. Bu durum onun içinde yaşadığı doğaya, yani mekâna yabancılaşmasının bir göstergesidir. O ilk kayıp başka bir şekilde onun önüne yeniden çıkıyor. Acıyı ona hissettiren ilk kaybın acısıdır. Yabancılaşma orada başlıyor, o ilk kayıpla kişi hayatı boyunca o kaybettiği şeyi yani kendisinde boşluk bırakan duyguyu arıyor. O boşluğu doldurmaya çalışır fakat o boşluk asla tamamlanamaz. İnsanın boşluğu doldurması için kendi değer ve anlamlarını bulması gerekiyor (Fink, 2020a, s. 152). Yafes Çelebi ölüm duygusunu hissedene kadar boşluk duygusunun yerine hiyel ilmini koyuyor ama hiyel ilminin o boşluğu doldurmadığını anladığında bu onun için tam bir yıkım oluyor. Hiyel ilmini bırakıyor ve hayatın anlamını din ile sağlıyor.

Yedinci Gün romanında ise İhsan Sait'e önce Moğol olarak hitap edilir. Moğol ismi ile hitap edildiği zamanlar insanların gözünde katildir. Bevvâl onun artık temiz kalpli bir insan olduğunu söyler ve ona bu nedenle Zulkarneyn adıyla hitap eder. Yazar eserinde Moğolların yok edilişi hakkında tarihi bilgi verdikten sonra İhsan Sait'in ismi bir süre Moğol olarak zikredilmiş, ardından Bevvâl ölmeden önce ona Zulkarneyn demiştir. Hayalet bölümünde de İhsan Sait; Zulkarneyn adıyla bir hayalet olarak geri döner.

İhsan Sait; Paşaoğlu'nu ve Culyano'yu öldürür. Bu barbar bir davranıştır ama aslında İhsan Sait bu cinayetleri halkın yararı için işler. Dolayısıyla İhsan Sait'in işlediği cinayeti toplum iyi bir şey olarak düşünür. Hayalet olarak geri gelir, bir hayalet geri geliyorsa yarım kalan işi tamamlamak için geliyordur. Aslında o rüya ve zaman yolcusudur. İhsan Sait; Tayyare'ye binince oradan kaçmaz ve arkasından onu takip eden Almanları öldürmek için mücadele eder. İhsan Sait her şeyi yoluna koyduğunu düşünerek uçak ile gökyüzüne ölmek pahasına yükselir ama kendine tehdit oluşturacak olan eski kişiliğini öldürmeyi unutur. Bu durum yeni inananların temelini atan Zulkarneyn'i hatırlatır. Bu unuttuğu şey ölümün ötesinde bile devam eden bir dirençtir. Kitabın bölümleri Hristiyanlıktaki düşüncüyü hatırlatır. Baba, oğul ve hayalet... Anar son bölüme hayalet ismi koyar. İhsan Sait'in öldürmeyi unuttuğu şey düşünceleridir. İhsan Sait ölümünün bilinçdışına yansımış halini Zizek şu şekilde özetler.

“(ölümün ölümü) olumsuzlanmanın olumsuzlanmasıdır. Psikanaliz, elde ettiği başarıyla, Baba'nın-Adı'ndan da kurtulunabileceğini gösterir. Ondan kurtulunabilir (o gözardı edilebilir), ama onu kullanmak koşuluyla. Büyük Öteki'nin nâ-mevcudiyetine doğrudan varılamaz, önce Öteki tarafından kandırılmak gerekir. “Tanrı” kalıcı, kurucu bir dil yapısıdır; O olmasa, psikoza gireriz- Tanrı-Baba'nın yeri olmasa, özne en sonunda “Schrebervari” bir hezeyana varır.” (Zizek, 2015, s.101)

Zizek'in “Büyük Öteki” şeklinde izah ettiği kavram ölümdür. Ölümün ölümü ile anlatılan kavram yaşanan sürede onu anlamlandırmaktır. Bu kavram ölümün bakılığını kabul ederek ölümle barışık bir şekilde yaşamak anlamına gelir. Ölüm gibi bir olguyu olduğu gibi kabul etmeyip ona karşı bir çözüm bulmak gerekir. Bu ise ölümün biyolojik bir son olmadığıdır. Zizek'e göre ölümün anlamına doğrudan ulaşmak mümkün değildir. Bu ancak bir tür aldanma ve kandırılma ile mümkün olur. Bu kandırılma hayatta yaşayabilmek için gerekli olan ve insanı her daim hayatta tutan bir yaşama hevesidir. Buradaki “Schrebervari bir hezeyan” (Zizek, 2015, s.101) örneği bireyin psikolojik çözülüşünü ifade eder. Bu durum bireyin toplumda ve yaşadığı zamanda yaşadığı anlam krizinin belirtisidir. Birey, hayat ve ölüm arasında bir denge kuramadığı zaman psikolojik bunalıma girer ve yabancılaşma durumu ortaya çıkar. Bu bağlamda düşünüldüğünde İhsan Sait'in kendi nabzını durdurarak yaptığı zaman yolculuğu simgesel olarak onun anlam arayışı içerisinde olduğunu gösterir. Bu zaman yolculuğuna gelecekte haber aldığı aşkı Prenses Döjira için çıkar. Fakat başarılı bir şekilde zaman yolculuğu yapmış olsa bile sevdiği kadına ulaşamaz. Romanın sonunda yüzündeki yara izi silinir ve adını Ali İhsan olarak değiştirir.

Ali İhsan ise İhsan Sait'in oğlu olduğunu iddia eden kişidir ama İhsan Sait kesinlikle Ali İhsan'ın babası olmadığından emindir. Her gece sabah uyandığında kasasında Prenses Döjira'dan ona yazılmış bir mektup bulur. Bu mektuplardan birindeki yazı İhsan Sait'in kendi el yazısıdır. Gelecekte geçmişe Prenses Döjira adıyla geçmişteki kendisine mektup gönderen kişi yine kendisidir. Bu durum zamansal ve mekânsal yabancılaşmayı gösterirken aynı zamanda kendine yabancılaşma durumunu da ifade eder. Çünkü kendi zamanına yabancı olan İhsan Sait geleceğe gitmiş ve burada kendini yabancı bir halde bulmuştur. Bu yabancılık halinden kurtulabilmek ve hayatı anlamlandırabilmek için tekrar geçmişe dönmüş ve olgunlaşma süresinin sonunda Ali İhsan adını almıştır. Peki İhsan Sait hem baba hem de kendini var eden oğlu olabilir mi? Freud bunu şu şekilde açıklıyor.

“Babanın en korkulan tehdidi, yani hadım etme, gerçekte bir kadına dönüştürülme şeklindeki fantezisine malzeme oluşturmuştu... Dünyayı kurtarma ve onu yitirmiş olduğu eski mutluluğuna kavuşturma misyonu ile yükümlü olduğuna inanıyordu. Ne var ki, bunu ancak erkekten kadına dönüşerek gerçekleştirebilirdi... Kurtarma misyonunun en temel parçası, ilk önce bir kadına dönüşmek zorunda olmasıdır. Bu, kadına dönüşmeyi istediği şeklinde anlaşılmalıdır; daha ziyade, aslında kişisel olarak yaşamda kendi onurlu ve erkeksi konumunda kalmayı yeğlemekle birlikte, kaçınılmaz Şeylerin Düzeni’ne dayalı bir ‘zorunluluk’ sorunudur. O, kutsal mucizeler yoluyla bir kadına dönüşmedikçe (onlarca yıl alabilecek bir süreç) ne kendisinin ne de insanlığın öte yaşamı yeniden kazanması mümkündür.” (Freud, 2012, s.54-55)

İhsan Sait’in yaşadığı zamansal ve mekânsal yabancılaşma durumu Freud’un kastrasyon kavramını açıklarken kullandığı açıklamayla aynı doğrultudadır. İhsan Sait’in geçmişe geri giderek kendini olgunlaşma sürecinde bulması birey olma yolunda birlik hissini tamamlaması süreci olarak tespit edilir. İhsan Sait’in, Ali İhsan adını alması özünde baba ve oğul kimliklerinin iç içe geçmesiyle şekillenen bir olgunlaşma sürecinin sonucudur. Yaşadığı zamana yabancılaşarak geleceğe gitmesi ve orada Prenses Döjira’yı bulamaması, kendini gelecekte yabancı bir halde bulmasına neden olmuştur. Freud’dan hareketle İhsan Sait’in hem baba hem de kendini var eden oğul olması durumu, onun çocuklukta sahip olduğu fakat değerini anlamadığı özgürlüğe sahip olma çabasının bir tezahürüdür. Dolayısıyla İhsan Sait’in kendi zamanına yabancılaşması ve geleceğe gitmesi kişinin kendi kimliğini bulması ve tamamlanması sürecidir. İhsan Sait’in Ali İhsan adını alarak olgunlaşması, özünde baba ve oğul kimliklerini bir araya getirip tamamlandığı bir durumu simgeler.

İhsan Sait yasağı benimser, onu katı bir hale getirir. Lacan *“fallus, partnerler arasındaki bağa karşı gelir. Kadın, kadın olarak değil anne olarak konumlanır, erkek de kendini tam anlamıyla erkek olarak değil, fallusa göndermeyle kastre edilmiş konumda bulur.”* (Castanet 2017, ss.90, 92) şeklinde yorumlar. İhsan Sait’in aşkı ve oğlu arasında bu türden bir ilişki söz konusudur. İhsan Sait’in yüzündeki yara izi silinir daha sonra Ali İhsan adını aldığı anda ise yara izi yeniden yüzünde belirir. Savaşa giren oğlu Ali İhsan’dır, o halde zaman yolcusu olarak kendisi Ali İhsan olmuştur. Aşkını düşünerek bir başka kimliğe bürünür ama Ali İhsan adını aldıktan sonra buradaki kadın Prenses Döjira; Lacan’ın ifadesiyle anne olarak konumlanır (Castanet 2017, s. 90, 92). İhsan Sait’in zamanda yaptığı bütün bu değişimler hem zamana hem de mekâna yabancılaşmadır çünkü bu yolculuğun

sonunda ilk önceki kişiliğinden tamamen farklı bir kişiliğe bürünmüştür. Zamanda yolculuk yapmak kendi çağına ve o çağın mekanlarına da yabancılaşmayı gösterir.

İhsan Sait uçak ile yükselerek zaman yolculuğu yaptığı sırada kendine verdiği ilaç ile kendisini öldürür. Bu ölüm onun hayalet olarak yeniden doğmasını sağlar. İhsan Sait kendi bağımsızlığını feda etmeden geri dönmeye çalışır. Geleceğe giderek yaptığı geri dönüş, aşkı Döjira içindir. İhsan Sait'in, aşkı Döjira için bu kadar çok şey yapması eksikliğini gösterir. Yani o yaptığı her şeyi başlangıçta kaybettiği duyguya ulaşabilmek, bütünleşebilmek için yapmıştır. Bu durumda aşk yabancılaştırır çünkü İhsan Sait ilk kayıp olan yabancılaşmanın nedenini şimdi bir başka bedende bulur. O kaybettiği, eksik olan şey Prensesin aşkıdır.

Yaptığı zaman yolculuğu onu yedi uyur ile bir araya getirir. Onların yanına hayalet olarak girer fakat burada öğrendikleri karşısında boşluk duygumunu hissetmeye başlar. Bu boşluk duygusundan kurtulabilmek için tekrar geçmişe gider. Hayatın anlamını bulmak için yıllarca çile çeker ama bu Yedi Uyurlar için kısa bir zamandır. O yıllarca çile çekmiş fakat Yedi Uyurlar için birkaç saat geçmiştir. Uyurken uyanıktırlar, uyurken hakikati görürler. Zizek bunu “*Hakikat tüm olası yanılsamaların arasındaki mantıksal bağlantının tutarsız yapısıdır*” (Zizek, 2015, s.11) diyerek açıklar. Kişi hakikate ancak yabancılaşma sürecinden sonra ulaşabilir. Yedi Uyurlar uykularında kendilerini ağır memur işlerinde çalışırken bulurlar. Onlar uyanırken kendi isteklerinin ve arzularının dışında hareket etmişlerdir. Yapmak istedikleri şey kendi arzuları değildir. Bu sebeple yabancılaşmış olarak görülürler.

Uzun yıllar uyudukları için zamansal ve mekânsal yabancılaşma meydana gelmiştir. İhsan Sait ise hakikate erişmek için sıkıntılı zamanlar geçirmek üzere zamanda geriye gitmiştir. Onun sonunda ulaştığı duygu aslında yolun en başında kaybettiği duygudur. Bu duygunun değerinin anlaşılması için önce kaybedilmesi şarttır. Yabancılaşma ise bahsettiğimiz üzere bu kaybedişle başlar. Kaybettiği şeyi bulunca yüzünde yeniden yara izi belirir. Bu kaybettiği şeyin değerini anlaması için kaybetmesi gerekiyordu. Kaybettikten sonra değerini anlar ve ona ulaşmak için pek çok sıkıntıya katlanır.

Ali İhsan; derviş olarak ve hakikate ermiş biridir. Yanında bir ceylan vardır, dünyadan uzaklaşmış ve dünya malına itimadı kalmamıştır. Artık mekân olarak dünyaya yabancılaşmıştır. İhsan Sait ile karşılaştıklarında İhsan Sait; Ali İhsan'ın oğlu olduğuna inanmaz fakat Ali İhsan, İhsan Sait'in benliğinden koparak kendini bulmuş halidir. Oğul bölümünde Ruslarla yapılan savaşta donarak şehit düşer. İhsan Sait Yedi Uyurlarla görüştüktan sonra zamanda geriye gider. Ali İhsan'ın da genç mi yaşlı mı olduğu anlaşılmaz. Oğul bölümünde İhsan Sait; Moğol ismiyle gelerek, Ali İhsan'ın donmuş bedeninin önünde diz çöker ve ona secde eder. İhsan Sait o görülmeyen hiçliği arıyor. O görülmeyen şeyin ardında onun oraya yerleştirdiği anlamlar var. O aşka ulaştığında ise ulaştığı şey dervişlik inancındaki gibi bir aydınlanma hissidir. İlk aşamada İhsan Sait varlığı fark etmeye başlar. Varlığın arkasındaki şeyi bulduğunda orada hiçlik olduğunu görür. Bu sefer kendisini Tanrı'yla bir olmuş şekilde bulur. İç barışa ve kusursuzluğa ulaşır. Hayatın geçici olduğu kanısına varır ve artık yaşamı umursamadan kendisini ilahlık imgesine dönüştürür.

İhsan Sait bir baba olarak kendisini var eden kutsal bir oğul oluyor. Burada bir bakıma tasavvufta görülen inanç sistemi var. İhsan Sait kaybettiği şeyden vazgeçmez bunun sonucunda iki kayıp birden yaşar. Bu iki kayıp devamında ayrılma yani ileri yabancılaşmayı beraberinde getirir (Fink, 2020b, s. 89). Moğol adıyla her şeyi yıkan ve cinayetler işleyen biri olarak görülürken aslında ileri yabancılaşmaya çare olarak egosunu güçlendirir fakat onu yıkarak bundan kurtulmanın mümkün olmadığı bir aşka yöneliyor. Âşık olarak kendi eksikliğini yani o kaybettiği şeyi kabul etmiş oluyor. Ali İhsan'ı var eden İhsan Sait'tir, bu sebeple İhsan Sait baba, Ali İhsan oğul ve oradaki hayalet ise Zulkarneyn ismiyle yine İhsan Sait'tir.

Galiz Kahraman'da Muhtar, üçüncü Remzi'dir, hırsızlık mesleğini nesilden nesle devam ettirir. Dedesi Müteveffa Birinci Remzi'dir ve Remzi ismiyle anılan hırsızlık mesleği nesilden nesle babadan oğula geçer. Remzi olma sırası Muhtar'a gelmiştir. Muhtar üst kuşağın mesleğini devam ettirir. Bu arzu ötekine ait olduğu için Muhtar topluma yabancılaşmıştır. Muhtar insanlığın yozlaşmasına dikkat çeker. Muhtar gelişen dünyanın yozlaştığını düşünür. Bu düşünüş onun geçmiş zamana yani geçmiş mekâna olan bağlılığını gösterir. Bu anlamda düşünüldüğünde

Muhtar içinde yaşadığı zamana ve mekâna yabancılaşmıştır. Bu durum kitapta şu şekilde geçer.

“İnsanoğlunun imal ettiği şeylerin ancak yüzde yirmisi onun ihtiyaçlarının yüzde seksenini karşılarken, imal edilen şeylerin yüzde sekseni de ihtiyaçların kalan yüzde yirmisini karşılıyordu. Muhtar bu fikri de mesleği icabı, Pilpireto Pireto nam bir alimden yürütmüştü. Buna göre imalatçıların yüzde yirmisinin ürünü olan ekmek, kumaş, tuğla, orak, çekiç, traktör, şimendifer gibi mallar ihtiyaçların yüzde sekseni iken, pasta, smokin, köşk, Rols Roys ve altmış metrelik hususi yat gibi şeyler de insanoğlunun toplam ihtiyaçlarının sadece yüzde yirmisiydi. (Anar, 2014, s. 82)

İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ürünle yetinmez. Hep bir fazlasını hep bir artısını ister. İnsanların ihtiyaçlarının yüzde seksenini yüzde yirmilik bir ürün karşılar ama bu ürünler insanların arzularını, hazlarını, isteklerini karşılamada yetersiz kalır (Fromm, 1981, s. 39). O yüzden yüzde yirmilik kısmın ihtiyaçlarını dünyanın yüzde seksenlik kısmı karşılar. Bu insanoğlunun yaşaması için gerekli olan şeydir çünkü bu yaşamda haz ve keyif kadar önemli bir şey yoktur.

İnsanoğlu fazla ürün elde ederek, kendisinde olmayan eksikliği kapatmak ister (Ofloğlu & Büyükyılmaz, 2008, s. 127). O kendinde olmayan duyguyu eşya ile kendine kazandırmaya çalışır. Bu durum bazı toplumların zaman zaman kültürüne yabancılaşması sonucunu getirir. Buna örnek olarak eserde Münekkit anlatılmaktadır. Münekkit lüks yaşamayı sever, lüks için hırsızlık yapar. Para için vicdanı yok sayar. Kendisine değer verebilmek için başkalarının hakkını umursamaz. Bu da insanın yaşadığı zamana ve mekâna yabancılaşma durumunu gösterir. İhsan Oktay Anar’a göre tarihimizdeki kültürel değişme veya zamana yabancılaşma İstanbul’un fethinden cumhuriyetin ilanından sonraya kadar geçen zamanda 1453, 1839, 1876 ve 1925 tarihlerinde olmuştur (Anar, 2014, s. 70).

İhsan Oktay Anar’ın romanlarında, zaman ve mekânın insana güvenilir hissettirmedığı bazı durumlar vardır. Onun romanlarında zaman bazen iç içe geçer. Mekanlar bilinen bir yer gibi anlatılsa bile gerçekte nereye ait oldukları belli olmayan ve yazarın deyimiyle puslu, yani hayali alanlardır. Bu belirsizlik karakterlerin yer ve zaman algısını sarsar. Romanlardaki anlatı kişileri kendilerini çoğu zaman bir yere ve zamana ait hissetmez. *Puslu Kıtalar Atlası*’nda zaman, rüya ve gerçek arasında gidip gelir. Uzun İhsan Efendi’nin hayalinde şekillenen bir İstanbul görürüz. Bu dönemde yaşayan Ebrehe ise yaşadığı zaman diliminden kurtulmak ister. *Yedinci Gün* romanında ise İhsan Sait hem içinde yaşadığı zamana

hem mekâna yabancılaşmıştır. Kendisini oraya ait hissetmez. Ebrehe ve İhsan Sait'in düşünüşünde ölüm ve yaşam arasındaki çizgi anlaşılmaz hale gelir. Bu anlamsızlık durumu karakterlerin duygularıyla iç içe geçerek onların yaşadıkları dünyaya yabancılaşmalarına neden olur.

Anar'ın zaman ve mekâna olan yaklaşımı sadece bir kurgu değil aynı zamanda bireyin gerçeklikle kurduğu bağın da sorgulanmasına yol açar. Bireyin gerçeklikle olan bağını sorgulaması ölüm gibi olumsuz düşünceleri de beraberinde getirir. Ölüm korkusunu hisseden kahramanlar ya onunla barışık şekilde yaşar ya da ondan kaçmanın yollarını arar. Bu zaman akışına karşı bir tavır takınılmasına sebep olur. Çünkü zamanın akışı ve mekanların sınırları kesin ve net değildir. Bu anlamda birey yaşadığı zamanda sağlam bir yere sahip değildir. O yer ayrılık ya da ölümle son bulacaktır. Dolayısıyla Anar'ın romanlarında zamansal ve mekânsal yabancılaşma, bireyin dünya ile ilişkisinin kırılganlığı ve güvensizliği etrafında şekillenir.

3.4. Ölüm ve Yabancılaşma

İnsan yoğun hayatın akışında ölümü hatırlamadıkça henüz kendisini ilgilendirmeyen bir hadise olarak düşünür. Birey ölüm duygusunu hissettiğinde hayattan ayrılacak olmanın verdiği kaygıyı hisseder. Ölümle yüzleşmek onu daha derin bir yabancılaşma duygusuna sürükler. Bu kaygıyı hisseden kişi yaşama amacını ve çevresiyle olan ilişkilerini hatırlar. Ölümün kaçınılmaz oluşu edebi eserlerde karakterlerin varoluşa bağlı yabancılaşma ile yüzleşmesine yol açar. Bu durum, genellikle karakterlerin tercihlerini ve hayata yükledikleri bakış açılarını tekrar gözden geçirmelerine ve sorgulamalarına neden olur. İhsan Oktay Anar, anlatı kişilerini ölümü hissettikleri anda sergiledikleri değişik ruh halleriyle tasvir eder. Karakter ya ölümü kabul eder ya da ölüme karşı durarak onu yenmeye çalışır. Birini öldüren bireylerin benlik algıları üzerinde toplumsal ve bireysel olarak tasvirler yapar.

Ölme arzusu ve bu arzunun eyleme dönüşmesi yani öldürme veya intihar, yabancılaşmanın son evresini oluşturur. İçsel isyanın sonunda birey, ölüm arzusuna karşı gelemeyeceğini anlar. İsyanını bir eyleme dönüştürüp öldürme ve intihar girişiminde bulunabilir. Bu psikolojik evreye ulaşmış bireyler toplumdan kendini soyutlar. Yabancılaşmış bir benlik içinde ölümü son kaçış olarak görür. Sonu

intihara kadar varmasa bile birey ölüm arzusunu hisseder, ölüme yakınlaşma isteğiyle ya bir öldürme arzusu hisseder ya da hayatına son vermeye doğru karar verme aşamasına gelir. Farklı nedenlerle yaşama amacından saparak yaşamdan kopan birey boşluk içine düşer. Kimi zaman bu duyguları iç dünyasında yaşar, kimi zaman hayattan tamamen kopma noktasına gelir. Kimi zamanda o duyguyu intihar ve öldürme arzusuyla bastırmaya çalışır. Bazı durumlarda, kişi ölüm duygusunun uç noktalarına gelerek öldürme veya intihar gibi durumlarla karşı karşıya kalır. Bazen ise ölümü hissettikten sonra hayatını ölümlle barışmak suretiyle anlamlandırır. Bu anlamda İhsan Oktay Anar'ın romanlarını incelendiğinde birçok karakterde görülen durumlar mevcuttur.

Puslu Kıtalar Atlası'nda Ebrehe ya da diğer adıyla Büyük Efendi ölümü yenmenin peşindedir. Ölüm kendisine doğru gelmekte ve ölümden kaçamayacağını anlayana kadar bu gerçekten kaçmaya çalışır. İnanç, ölümü anlamlandırarak hayatı bir amaca bağlayan şeydir. Büyük efendi; romandan hareketle ölümün kendisidir. Ebrehe ölüme hükmetmeye çalışırken aynı zamanda kendi ünvanından da kaçmaya çalışır. Büyük Efendi Ebrehe ölümsüzlük arayışındadır ve bu amaçla birçok girişimde bulunur. Gılgamış Destanı'nda, Kral Gılgamış'ın uzun bir yolculuğa çıkıp çeşitli engelleri aşarak ölümsüzlüğe ulaştığı anda aslında ölümsüzlüğün olmadığını ve mutlaka bir gün ölüm gerçeğiyle karşılaşmak zorunda kalacağını anlayarak ölümü kabul etmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Çığ, 2016, s.26).

İnsan ölümü yenerek dünyada sonsuza kadar yaşayamayacağını bilir. Ebrehe ölüme karşı durur ve ölüme boyun eğmeyi seçmez. İşlediği suçlar için tövbe etmez çünkü sonsuz yaşamın var olduğuna inanır. İnsan inançlı olsun veya olmasın doğası gereği ölmeyi istemez çünkü ölüm tecrübe edilemez bir durumdur. Onu boşluğa sürükleyen ve ölümden korkmasına sebep olan şey ölümden sonrasının bilinmemesidir. Ebrehe kehanet aynasında geleceği gösteren birtakım yazıları okur ve burada okuduklarının gerçekleştiğini öğrenir. Onu dehşete düşüren budur. Çünkü kıyametin kopacağını ve öleceğini düşünür. Ölümsüzlüğü aramak için çalışmalara başlar. Bunlardan biri ise Bünyamin'in lağımcı olarak çalıştığı sırada Zülfıyar'ın ona emanet ettiği miknatis özellikleri taşıyan siyah renkli madeni parayı andıran şeydir. Ebrehe bunu maya olarak kullanıp bu maddeden çok fazla üretecek

ve bu malzemeyi bir topaç üzerinde kullanarak zamanda geriye gidecektir. Bu onu ölümden kurtaracaktır. Erich Fromm bu durumu şu şekilde açıklar.

“...biyolojik kökenli bir istek olan, yaşamak, yaşamda kalmak arzusudur. Bedenimiz bizim ruhsal durumumuzdan bağımsız olarak, sürekli biçimde “lmszlk” arzusu ile doludur. Ama gözlemler sonucu ölümün kaçınılmaz olduğunu bildiğimiz için, ölümsüzlük imajını yaratacak bazı semboller ve değerler arayarak, bir çözüm bulma çabasına yöneliriz.” (Fromm, 2003, s.117)

Fromm, burada insanların biyolojik olarak yaşamayı sürdürebilecek bir istekte doğduklarını belirtir. Yani yaşamda kalma duygusu insanın temel içgüdülerinden biridir. Ancak Fromm arzusunun yalnızca biyolojik istekle sınırlı kalmadığını aynı zamanda insanlarda ölümsüzlük düşüncesine neden olan arzusun da bu yaşama isteğine bağlı olarak şekillendiğini ifade eder. Açıklamasında bireyin ruhsal durumundan bağımsız olarak ölümsüzlük arzusu ile dolu olduğunun altını çizer. Dolayısıyla insanlar ölümün kaçınılmaz olduğunu bilseler bile bu gerçek ile yüzleşmekten kaçınmak için yeni anlamlar yaratma yolunu tercih eder.

Fromm lmn kaçınılmaz olduğunu belirttikten sonra insanların ölümsüzlük arayışlarını açıklar. İnsanlar lm korkusuyla başa çıkabilmek için dini inançlar, hayatı anlamlandırmak için çeşitli semboller ve yeni değerler üretir. Bu duruma bir çözüm bulmaya çalıştıklarını vurgular (Fromm, 2003, s.117). Ebrehe’de elde ettiği birtakım bilgiler ile zamanda yolculuk yapma planıyla ölümsüzlüğün peşine düşer. Kaçınılmaz sonu hissettiğinde ölümsüzlük arzusu ile hareket etmeye başlar. Bu onun kaçamayacağı ölümden kurtulmak için kurduğu planlar silsilesidir. Ebrehe uzun bir süre kehanetten kaçmaya çalışmış fakat Bünyamin’in yanık yüzüne bakarken farklı bir duyguyu hissetmeye başlamıştır. Bünyamin’i seyrederken gerçek olanın dünya olmadığını ve gerçek olanın ölüm olduğunu kabul etmiştir. Bu kısım romanda şu şekilde geçer.

“Sana karşı hissettiklerimi anlatmama imkân yok. Bir duygu, anlaşılmıyorsa, duygu değildir zaten. Seni ta baştan öldürebilir ve ‘parayı’ alabilirdim. Ama bunu yapmak istemedim. Çünkü nasıl olsa elimdeydin ve benim için neredeyse o para kadar değerliydin. Sanki kasıtlı olarak karşıma ıkarılmıştın. Bu yüzden seni yakından incelemek istedim. Böylece güçsüzlüğün ve silikliğin ne olduğunu öğrenme firsatı buldum.” (Anar, 2020a, s. 216)

Romanın başından sonuna kadar ölüme yabancı bir haldeyken romanın sonunda ve ölmeden hemen önce ölümle barışır. O madeni parayı maya olarak kullanacak zamanda yolculuk yaparak hayatta kalacaktır. Fakat Bünyamin’in varlığı ona ölümün kaçınılmaz olduğunu hatırlatır. Bünyamin’e “benim için

neredeyse o para kadar değerliydin” diyor çünkü ona bakarak dünya zevklerinin geçici olduğunu anlar ve bu duyguyu anlamlandırır. Ölümden kaçarken artık ölüm ile barışır. Hayatın zevklerini sonuna kadar kullanan ve hayatı alaya alan Ebrehe kastrasyona uğramıştır. Fakat yazar Ebrehe’nin kastre edilmiş olduğunu somutlaştırarak vermiştir. Bünyamin, onun cesedini yıkarken hadım edilmiş olduğunu görüyor ve dolayısıyla zevklerinin gerçeği yansıtmadığını anlıyor. Burada felsefeci akademisyen olan yazar Freud’un hadım edilmişlik ilkesini somut bir hale getirerek anlatmıştır. Ebrehe hayatta kalmak için kendine sahte arzular ve zevkler inşa etmiştir. Bu sahte arzulardan hiçbir zevk alamamıştır. Cesedinin yıkandığı bölümde Ebrehe’nin bütün çabasının sadece hayatta kalma çabası olduğu anlaşılır. Ölüme yabancılaşmış biriydi ve arzuladığı şey zevk almak değil sadece hayatta kalma üzerine kuruluydu. Varlığı yeniden fark ediyor ve ölümün gerçeğini kabulleniyor.

Puslu Kıtalar Atlası’nda Kubelik karakteri incelendiğinde başkalarının arzularının ona söylem yoluyla sızdığı görülür. Söylenen sözlerden edilen laflardan bir şey anlayacak yaşta olmamasına rağmen birey için o yaşlarda söylenen şeyler ileri ki yaşlarda bir anlam kazanır (Fink, 2020b, s. 31). Kubelik bu arzuyu insan organlarının işleyişini araştırarak bulmaya çalışır. Yani hayat onun için orada anlam kazanmaya başlar. Kubelik çok korkak bir kişidir. Onun insan bedenini inceleme tutkusu romanda, insanın şimşeğe yakından çıplak gözle baktıktan sonra bir daha hiçbir ışığı parlak ve çekici bulmamasıyla anlatılır. Maymun’u gördüğünde hemen onun içinin nasıl olduğunu merak eder. Onun insan veya hayvan bedeninin işleyişine duyduğu merak, organların fonksiyonlarını yitirip ölüme sebep olan şeyin nedenini öğrenme tutkusundan kaynaklanır. Dolayısıyla onun bu tutkusu ölümsüzlüğü bulmak içindir. Ölüme yabancılaşmış ve organ işleyişini anlarsa hayatını uzatabilecektir. Bu isteği Homer “Öznenin dünyadaki varlığının sebebi ebeveynlerinin belli bir şeye bunlar; güç, ölümsüzlük, haz, intikam, tatmin, vb. duygulara yönelik arzuları” (Homer, 2022, s.43) şeklinde açıklar.

Kubelik, insan vücudunda ulaşmak istediği bir amaç peşindedir. Fakat bu amaca ulaştığında bir kaybediş yaşanacaktır. Uğrunda çabaladığı şeyin arzusu bitecektir. Yani, bir şey bulmak ya da başarmak için uğraşırken sonunda o şeyi bulduğunda sorun çözülmüş olur. Sorunun çözülmesini istemiyor o arzusunun hep

devam etmesini istiyor. Özetle bütün hayatını esir alan bir tutkuyla yaşamak bireyi daha mutlu kılar, o tutku bittiğinde geriye boşluk kalır.

Kitab-ül Hiyel romanında Yafes Çelebi kendi icadı olan Tahtelbahir'in içine sıkışır. Burada ölümü hisseder. Romanda bu kısım “*İcad ettiği canavarın onu yuttuğunu, bu ejderin içinde öleceğini düşündü. Oysa onun, kendi benliğinin bir parçası olduğuna inanmıştı.*” (Anar, 2020b, s.66) şeklinde geçer. İçinde yaşadığı beden duyguya dayanır. Yafes Çelebi'nin ise icatlarıyla kurduğu bir ilişki sonucunda bu duygusu uyanmış ve benliği şekillenmiştir. İcatlarıyla olan benliğinde tatmin, haz ve arzu vardır. Yafes Çelebi bu hazza, arzuya ulaşmaya çalışır. Benliği, heves ettiği ilimle birlikte kurulur fakat en sonunda kendi icadı olan Denizaltı onu kendisine hapseder. Yaptığı hatalarla birlikte, icadını tasarlarken eksikliklerini fark eder. Daha sonra nefes için canını verebileceğini söyler. Burada nefes almak yaşamaktır, nefes almak için canını vermek; canını verdiği zaman nefes alamayacak veya insan öldükten sonra havanın insan için bir önemi kalmayacaktır. Onun yaptığı icatlar Hegel'in bahsettiği dışsallaşma ile yani doğayı yabancılaştırmak suretiyle kendi öznesinde canlanan anlamı görünür hale getirmesiyle oluşmaktadır (Tolan, 1983, s.285). Hegel'in dışsallaşma kavramı ile anlatmak istediği özne onun anlamını ve nesne ise onun yarattığı veya düşünceleriyle dönüştürdüğü dünyayı temsil eder. Dışsallaşma, insanın kendi yarattığı dünyadan yabancılaşma sürecidir.

Yafes Çelebi mekânı yabancılaştırarak Denizaltı gemisi yapmış, bununla kendine yaşanacak bir dünya anlamı yaratmış ama yaptığı makine onu yutmuştur. Onun içine sıkışıp kaldığında ölümü hissetmiştir. Bu durum dışsallaşmadan kaynaklı mekâna yabancılaşma duygusudur. Yani onun kendi emeğiyle ürettiği nesne ile özdeşleşmesi sonucu bu nesne ona yabancılaşmıştır (Ateşoğlu, 2013, s. 217-230). Bu nokta da Yafes Çelebi bir şey için bir diğerinden vazgeçer. Yani canı için onu ölümle burun buruna getiren icadından vazgeçer. Lacan'ın “*ya paran ya canın*” (Fink, 2020b, s. 96) örneğinde görüldüğü gibi bu durum ileri yabancılaşmaya örnektir.

Yafes Çelebi eşiği geçmeye çalışmış bunun sonucunda yutulacağını hesaba katmamıştır. Burada geçemediği eşik yazarın romana dahil olmasıyla somutlaştırılır. Onun bütün icatları Uzun İhsan Efendi'nin onayından geçemez ve

Yafes Çelebi çok istediği arzuya ulaşamaz. Eserde görülen Uzun İhsan Efendi, yasa şeklinde konumlanmıştır. Yasa ise kitabın yazarı, karakterleri var eden bir babadır. Uzun İhsan, Yafes Çelebi'nin icatlarını bir türlü onaylamaz dolayısıyla babanın yani yasanın onayı olmadığı için Yafes Çelebi yutulma kaygısı yaşar (Evans, 2019, s. 178). Bu arzu boğucudur. Bu boğucu arzu Denizaltı'nın içinde ölümle karşı karşıya kalınca onu bastırır.

Yafes Çelebi içine kapanır, kendine yönelir. Eksikliğini kabul eder. Uzun İhsan Efendi'nin oğlu olan Davut'u kaçıracak öldürmekle tehdit eder ama onu öldürmeye çalışmaz. Bunun nedeni ise onu öldürmesine rağmen o istediği şeye onun onayı olamadan ulaşamayacak olmasıdır. Yafes Çelebi o arzuya ulaşmak için Baba'yı yani yasayı ortadan kaldırmaya çalışıyor ama bu durum onu boğuyor ve yutulma tehlikesiyle karşı karşıya geliyor (Evans, 2019, s. 164). Bu sebeple eksikliğini kabul eder.

Uzun İhsan yasa olarak önünde engeldir, Yafes Çelebi bu yasayı çiğnediği an yutulma tehlikesiyle karşılaşır. Denizaltından sağ bir şekilde kurtulunca bir daha yasayı çiğnemez. Yafes Çelebi'yi travmatik yapan yasayı geçememesinin verdiği bir duygudur. O yüzden bu arzu ile karşılaşılıyor. Bilinç dışında bu imge annenin arzudur ve bu arzu kişiyi yutar (Şen, 2023, s. 72). Yafes Çelebi'deki yabancılaşma süreci en başta sahip olduğu şeyi unutarak onun yerine hiyel ilmini koymasıyla başlar. Hiyel ilmi için Frenk isimli birini sırrını ona vermemek için öldürür. Yafes Çelebi'nin birine karşı arzu hissettiği görülmez, onun arzusu hiyel ilminedir fakat icatlarını tanıtmasına hiyel kalemi dairesinin reisi Uzun İhsan Efendi sürekli olarak engel olur. Yafes Çelebi yasayı geçemez. O yüzden eksikliğini ne kadar icat yaparsa yapsın tamamlayamaz. Bu durumda ilk kaybı hayatı boyunca deneyimler. Daha önce de bahsedildiği üzere yabancılaşma için bir kayıp nesnesinin olması gerekir.

Yafes Çelebi'nin vicdani bir kaygısı yok. Vicdani olarak herhangi bir duygu hissetmez. Savaşlarda düşmanları rahatlıkla öldürebilecek birçok makine tasarlar. Yaptığı makineleri asla padişaha gösteremez. Yafes Çelebi'nin yaşama dürtüsü hiyel ilmine olan bağlılığı ile sağlanır. Onu elinden alan kişi onun yaşam dürtüsünü elinden almaya çalışmış demektir. Bu yüzden Frenk'i öldürür. Yafes Çelebi hiyel ilmi ile meşgul olarak ölüm dürtüsünün kendisini ele geçirmesini engeller.

Tahtelbahir'in içinde esir kaldığında bugüne kadar ona yaşama anlamı veren alan çöker. Onun yaşamını anlamlı yapan icadı neredeyse onu öldürecektir. Bu boşluk duyumu ortaya çıkarır ve kaygı duymaya başlar. Bu kaygı ölüm kaygısıdır. Kaybettiği şeyin farkında değildir. O şeyin değerini anlayabilmek için önce kaybetmek gerekir. Yafes Çelebi suyun içinde havasız kalınca hava alabilmek için canını vereceğini düşünür.

Hiyel ilmi ile Yafes Çelebi yaşama hazzını elinde bulundurur fakat para kazanamaz. Bu yaşama hazzı onda bir boşluk bırakır. Havasız kalınca ölüm ile karşılaşır ve varlığı fark eder. Onda çıkan kaygı durumu hayatını yeniden gözden geçirmesine neden olur. Tahtelbahir'den kurtulduktan sonra hiyel ilmi ile uğraşmayı bırakır. Romandaki rivayete göre sağır olduğu bilgisi de vardır. Sağır olmak *Suskunlar* romanında da görüldüğü üzere hakikate ermek olarak yorumlanır. Diğer bir rivayete göre ise Vakay-ı Hayriye zamanında katledilmiş ya da kafası kesilip evinin yanındaki kör kuyuya atılmıştır. Fakat bu süreçten önce Yafes Çelebi ölümü hissederek hayatın anlamını bulmuştur.

Amat romanına gelindiğinde; Süleyman Reis tanrının ve toplumun kurallarını çiğnemiş aslında kendisini var edebilmek için kendinden vazgeçmiştir. Diavol paşanın okumasını yasakladığı kitabı okur ve burada sonsuz yaşamın sırrının dolaylı olarak ruhunu şeytana satmak olduğunu öğrenir. Süleyman Reis burada kararsız kalır, neye inanması gerektiğini anlayamaz. Sonsuz yaşamın ahiret yaşamı mı yoksa ruhunu şeytana satmak mı olduğunu kavrayamaz. Bu sebeple hangi doğruya inanacağını da bilemez.

Süleyman Reis sinir buhranı geçirdiği için bir süre odasından çıkmasına izin verilmez. Burada neyin doğru olduğunu düşünür. Doktor ona “ölüm” kelimesini söylediğinde nabızı 140 olur, “ölümsüzlük” kelimesini söylediğinde ise nabızı 160 olur. Buradan anlaşılabilir ki Süleyman Reis inançları arasında çelişki yaşamaktadır. Süleyman Reis'in durumu “*kendisini olumsuzlama yoluyla belirlemeye girişir. Böylelikle insan bu şekilde öteki için kendinde ve kendi olması yoluyla var olur ve “ben neyim?” sorusunun cevabını ancak ‘öteki’ yoluyla tanıyan bir şey olarak kovalayabilir.*” (Kaçar, 2018, s.544) şeklinde tanımlanır. Ölümsüzlük arzusu; ölüm korkusuna karşı geliştirilen bir savunmadır. İnsan yaşadığı hayattan kopmak istemez. Süleyman Reis ölümü bilir ama kabul etmek istemez, ayrılık onun

istemediği bir durumdur. Dış gerçekliğin bilgisi ancak onun üzerine atılan bir çentik yoluyla ya da bir başka deyişle onun üzerinden varılan bir ayırım ya da boşluk yoluyla ortaya çıkarılır (Kaçar, 2018, s.539). Ölümün var olduğunu anlayabilmesi için ölümsüzlüğü düşünür bu onda bir boşluk duygusuna neden olur. Süleyman Reis bu düşüncenin sonunda gerçek yaşamın ahiret olduğu kanısına varacaktır.

Şeytan olarak tasvir edilen Diyavol Paşa ise Süleyman Reis'i kendi tarafına çektiğini düşünür. “*çünkü ben olmasam bile Süleyman Reis Amat'ı hakkıyla yönetir. İçim ferah doğrusu.*” (Anar, 2020c, s.112) diyerek yabancılaşma temayülü içinde insani olandan uzaklaştığını, yaptığı kötü şeylerden acı duymadığını düşünür çünkü Amat gemisi ölümün kendisidir ve var olmayan bir gemidir. Diyavol Paşa ise var olmamış biri olarak Süleyman Reis'e görünür. Süleyman Reis ise kendisini toplumdan ve doğadan soyutlamaya çalışır. Süleyman Reis; Diyavol Paşanın gözüne girebilmek için insani duygularını bir süreliğini kaybeder. Ölümsüzlüğü düşünürken yabancılaşır ve boşluğa düşer. Hayatın anlamını bulabilmesi için bu boşluk şarttır. Kitapta iyi melekler huzuru kötü olanlar ise mutluluğu vadeder şeklinde dolaylı bir aktarım mevcuttur.

Mutluluk olarak tanımlanan duygu kişinin öğrendiği tarife uygun olarak yapılan bir şeydir. Aslında insanlar mutludur ama o tarife uygun olmadığı için kendilerinin mutsuz olduklarını düşünürler. Süleyman Reis ise ölümsüzlüğe çok fazla heves eder. Aslında kendisini yıpratır çünkü mutluluğun ölümsüzlük ile mümkün olduğuna inanmıştır. Bu anlamda ölüme yabancılaşma duygusu yaşar.

Amat romanında; gemide bir cellat vardır. Cellat daha 7 yaşındayken bu işe heves etmiştir. Dinine bağlı biridir. Günah olduğu için içki bile içmez. Cellat'ın işleri “*ucu aşıklı kementle adam boğmak, baltayla kelle uçurmak, tokmakla eklem ve kemik kırmak, tentıraşla deri yüzmek, belkemiğini kırmamaya özen göstererek adam kırbaçlamak...*” (Anar, 2020c, s.50) gibi çoğu insanın cesaret edemeyeceği şeyler olarak zikredilir. Cellat işine duyduğu heves ile insanların hislerine karşı duyarsızlaşır. Kitapta çocukluğuna dair doğrudan bir bilgi yer almasa da bu mesleği seçmesine küçükken yaşadığı bir travmanın sebep olduğu açıktır. Bir çocuğun yedi yaşında cellatlık gibi bir mesleğe heves etmesi ancak o yaşlarda yaşadığı bir trajediyle ilgilidir.

Cellat, toplumdaki yeriyle ve rolüyle örtüşmediğini hissetmiş, toplum kendisinden uzaklaşmaya başladığı için yabancılaşma sürecine girmiştir. Başlangıçta ölüm duygusunu bastırmak için cellatlık mesleğini seçmek ister. Bu kopuş, yanında dış gerçekliği ve yerleşmiş kuralları sorgulamayı getirir. Nihayetinde bireyin yoluyla toplumun yolu birbirinden ayrılır. Bu durum normal olandan sapma olarak açıklanır (Sazyek, 2010, s.3). Cellat, kendisini değersiz hissetme, amaçsızlık, mutsuzluk, umutsuzluk, kin ve boşluk gibi duyguları yoğun bir şekilde yaşar ve bunun sonucunda içe kapanır. Bu içe kapanıklık onda bir hayal dünyasına yani ütopyaya dönüşür. Kendisine eziyet edenlerden dolayı başkalarına eziyet etmek ona zevk verir. Bu anlamda ölüme yabancılaşmıştır. Yabancılaşma görülen bir birey olarak Cellat “*protagonist, toplumsal yapıyla dış gerçeklikle uyum kuramamanın iç çöküntüsünü doğrudan ya da dolaylı; az ya da şiddetli ölçüde yaşayan*” (Sazyek, 2010, s.3) kişidir. Küçük yaşlarda kastre edilme korkusu yaşamış ve bu nedenle bilincini bu deneyimle şekillendirmiştir. İçe kapanmış, kendisini dış dünyadan soyutlamış ve iki kayıp yaşamıştır. Bu durumda ileri yabancılaşma görülür ve karşılaştığı zorluklar karşısında gerçekten kopmuş bir birey haline gelir. Dil ve sembolik düzen içinde yaşadığı kopuş nedeniyle travmatik bir deneyim yaşar (Erkan, 2019, s1429).

Cellat küçükken yaşadığı acı dolu günlerde amacına karar vermeden bilinçsizce cellat olmaya karar verir. Çektiği acılar için acı çektirmek ona zevk verir. Bu anlamda narsisttir. Çünkü Cellat geçici mutluluğu seçmiştir. Yaptığı işi severek yaparken dinine bağlıdır. Örnek olarak asla içki içmez. Bir gün iki mahkûm onu kandırır ve Kaygusuz (esrar) çektirir. Cellat cehennemin yedi katını görür, gördükleri karşısında dehşete düşer ve iki mahkûma işkence etmek yerine bütün parasını sadaka olarak onlara verir. Bu anlamda çıkarıcıdır. İşkence yaparken inancına sığınır ama bu inanç ondaki nefsi terbiye etmez aksine onda ki nefsi obur bir hale getirir. İnancına sığınırken diğer bir dünyanın varlığını unutmuş ve akli sadece bu dünyada kalmıştır.

Cellat mümin olduğunu düşünerek insanlara işkence yapmış ve bundan tatmin olmuştur. O içine düştüğü travmatik durumda çareyi Cellatlık gücünü elde ederek bulur. Bu şekilde inançlı olduğunu düşünürken ona doğruyu gösteren bugüne kadar günah olduğunu düşündüğü Kaygusuz’dan (esrardan) çekip

sızdığında gördüğü rüyadır. Cellat rüyayı gördükten sonra vicdanı uyanır ve iki tutsağa işkence yapmaktan vazgeçer. Cellat'ın çocukluğunda unuttuğu sevginin ölüm sevgisine yani sevginin nefrete dönüşümünü Lacan şu şekilde açıklamaktadır.

“Dürtünün eski haline dönmesi, öznenin iyiliği için olup olmadığına bağlı olarak nesneyi nefret alanından sevgi alanına ve sevgi alanından nefret alanına geçiren çifte değerlilik değişimlerinden apayrı bir şeydir. İnsan, hedefindeki nesne iyi olmadığı için mazoşist olmaz.” (Lacan, 2013, s.218)

Lacan'ın açıklamasına göre Cellat'ın bebeklik ve erken çocukluk yıllarında ilk bakımını üstlenen kişi büyük ihtimalle onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun sonucunda, küçük yaşlardan itibaren içindeki sevgi yerini nefrete bırakır. Cellat'ın durumu için Lacan'ın *“öznenin gerçekleşmesi öznenin mahalline bağlı olarak gerçekleştiği”* (Lacan, 2013, s.218) tespitinden yola çıkarak ölüme yabancılık duyduğu ve bu nedenle Cellatlık mesleğini seçtiği tespit edilir. Cellat çocukken boşluğa düşmüş ve yaşamın anlamını insanlara eziyet etmekte bulmuştur. Sevgi alanından nefret alanına geçmiş ve rüya ile tekrar sevgi alanına geçmiştir.

Amat Romanında Fitilli Daniyal, kendisine verdiği isimle Emilio Santos ya da lakabıyla Sakal bir savaş sırasında bir İspanyol'u öldürür. İlk defa can aldığı için derin bir vicdani acı çeker. Ölüye bakarak ağlar onunla empati kurmaya çalışır. Öldürdüğü İspanyol'un hissettiklerini anlamaya çalışır. Bunun sonucunda vicdanı rahatsız olur, içsel bir şekilde kendi davranışlarını yargılar. Fromm bu durumu şu şekilde dile getirir.

“İnsan, törel-bilince (vicdana) sahip tek yaratıktır... Kendi yaşamımıza etkin bir biçimde katılmamızı sağlayan bir us ve törel bilincimiz bulunduğu gibi bu us ve törel-bilinç, özyapımızla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Eğer özyapımızda yıkıcı güçler ve usdışı tutkular üstünlük kazanmışlarsa hem usumuz hem de törel bilincimiz bundan etkilenir ve kendi işlevlerini uygun şekilde yerine getiremez.” (Fromm, 2019, s.230)

Vicdan insanın doğruyu ve yanlış ayırt etme gücünü, ahlaki sorumluluğunu ve içsel yargılama durumunu ifade eder. Ölen kişinin İspanyol değil kendisinin olmasını istemesiyle vicdanındaki çöküş somut bir şekilde ortaya çıkar. Fitilli Daniyal derin vicdani acı çekerken diğer taraftan kendisini İspanyol'un yerine koymaya başlar. Narsistik bir tutumla kendisini seyreden Daniyal, İspanyol'un cansız bedenini izledikçe kendinden nefret etmeye başlar. Ölen kişinin İspanyol değil kendisinin olmasını ister. Daniyal, benliğinin bir başkasına dönüşmesi yoluyla vicdanıyla yüzleşir ve hesaplaşma süreciyle artık duyarsızlaşarak öldürdüğü

İspanyol'un yerine kendisini koyar. İsmi Emilio Santos olarak değiştirir ve İspanyol'un kemiklerini çuvala koyarak bu kemiklerin Fitilli Daniyal'a, yani kendisine ait olduğunu söyler. Bu onun derin vicdani acı çektiğini gösterirken kaygı duygusunun arttığını da kanıtlar (Kohut, 1998, s.35). Daniyal'ın bu durumu Kohut'a göre şu şekilde açıklanır.

“Narsisizm alanındaki bu merkezi psikolojik eksiklikle ilgili olan kişiliğin özgül (patojenik) deneyimleri, bir uçta kaygılı bir büyükmeci duygu ve kamçılanmadan, diğer uçta hafif bir mahcubiyet ve kendinden tedirginlik haline, ya da şiddetli bir utanç, hipokondriya ve depresyona uzanan bir yelpaze oluşturur.” (Kohut, 1998, s.35)

Kohut'un açıklamasına göre narsist kişilik genellikle mahcubiyet, tedirginlik, utanç ve depresyon gibi kişilik bozukluklarına neden olur. Bireyin kendisini boşlukta ve değersiz hissetmesine neden olur. Özdeşleşmiş olduğu güçlü figürlerden kopar ve depresyon, utanç gibi duygularla yüzleşir. Narsist kişi bir yanda kendini büyük gören bir duygu arayışındayken diğer yanda utanç ve mahcubiyet hissiyle mücadele eder. Kohut'un bahsettiği bu duygu çelişkileriyle baş edemeyen Santos, vicdan azabı ve içsel boşluk duygularıyla da baş edemez ve derin eksiklik hisseder bunun sonucunda boşluğa düşer. Bu boşluk duygusu kişiliği üzerinde yıkıcı etkiler bırakır.

Emilio Santos işlediği bu cinayetten sonra artık acımasızca insanları öldürür. Vicdani duyguları silikleşmiş, vicdanını dinlemekten kaçınmış ve pek çok sefere katılarak sayısız insan öldürmüştür. Yaşayan kendi bedeni olsa bile öldürdüğü kişi ile özdeşleşmiş ve onun yaşadığını, kendisinin ise o ilk cinayetinde öldüğünü iddia etmiştir. İnsan vicdan duygularıyla hareket eden bir yaratılıştadır. İnsanın vicdani duygularının yok olması ve vicdanının körleşmesi, ölüm karşısında kendine yabancılaştığını gösterir.

Daniyal, burada ölüm duygusunu çok acı bir şekilde hissederek kendine yabancılaşır ve toplumun değer yargıları onun için artık önemsiz hale gelir. Kohut'un *“Biz içinde ben deneyimi”* (Kohut, 1998, s.11) açıklamasına göre Daniyal'ın bedensel olarak İspanyol'un kendisi olduğuna inanması vicdani değerlerden uzaklaşmasına neden olur. Freud ise bu durumu *“ne zaman benim kendi egom değil de yalnızca yabancı bir kişi düşte ortaya çıksa kendi egomun özdeşleşme yoluyla bu diğer kişinin arkasına gizlenmiş olduğunu güvenle öne sürebilirim.”* (Freud, 1996, s.55) şeklinde yorumlar. Daniyal, vicdani egosunu İspanyol ile

özdeşleştirmiş, onun arkasına kendi egosunu gizlemiş, İspanyol'un kemiklerini bir çuvalda ömrü boyunca taşıyarak kendisini onun yerine koymuş ve Emilio'yu kendi benliğinde yaşatırken aynı zamanda kendi özüne yabancılaşmıştır. İhsan Oktay Anar Daniyal'ın ağzından yabancılaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır.

“İlk kez öldürdüğünde bir değil, sanki bin kişiyi öldürmüş gibi olursun. Yeni doğmuş ve annesi tarafından emzirilen o bebeği öldürmüşsündür. Babasının başını okşadığı o çocuğu da, bir genç kıza aşkını ilan eden o delikanlıyı da, zavallı bir kadının kocasını da, savaşa giderken ailesi tarafından uğurlanan o masumu da... bütün bu kişileri öldürmüş olursun. ikinci kez birini öldürdüğünde alt tarafı bir tek kişiyi öldürmüşsündür. Üçüncü kez ise, kimseyi öldürmüş sayılmazsın.” (Anar, 2020c, s.138)

Vicdani duyguların körelmesi ve insanı insan yapan en temel duyguya yabancılaşması sonucunda, varlığa karşı olan tutum da farklılaşır. Burada Daniyal'ın ilk öldürdüğü kişi olan İspanyol'un acısını çektiği görülür. Onun öldürdüğü şey aynı zamanda kendi benliğidir. İşlediği o ilk cinayetinde kendisini İspanyol'un yerine koyar. Onun bir hayatı olduğunu düşünür. Aslında öldürdüğü sadece İspanyol'un kendisi değildir, onun geride bıraktığı hayatını da öldürmüştür. Onu öldürerek ona karşı duygusal bağları olan çoğu kişiyi de öldürmüş, onlara derin acılar yaşatmıştır ve bunun farkındadır ama zamanla öldürmeye devam ettiğinde öldürdüğü kişiler için bir acı duymaz. Diğer öldürdükleri etten kemikten insanlardır çünkü Daniyal artık vicdanını o ilk cinayetiyle orada bırakmıştır. İlk işlediği cinayetinde yaptığının kötü bir şey olduğunu bilir ve bunu kabul eder. Hatta bu sebeple derin vicdan azapları bile çeker ama ondan sonra işlediği cinayetler onun yabancılaşmasına, vicdani duygularının körelmesine neden olur ama Daniyal yine de o ilk işlediği cinayetin acısını unutmaz. İşlediği ilk günahı onu yalnızlığa mahkûm eder.

Bu yalnızlık doğarken insanın içine yerleştirilmiş olan ilk yalnızlıktır. Bundan dolayı Daniyal hayatta huzursuz ve çaresiz hisseder. Onun kimliği karanlıklara gömülürken istediğini yok edebilecek bir güce de sahip olur. İlk kez cinayet işlediğinde dehşet duyar ama bir insanı öldürmenin korkunç gücünü de fark eder. Birini öldürürken içine yerleşen o büyük güven aynı zaman da korkuya ve güvensizliğe neden olur. O birisini öldürdü ve sadece ölen kişinin hayatı yok olmadı, öldürdüğü için kendisinin hayatı da yok oldu. Başkasının canına kast ederken kendi benliği de öldü. İnsan anlam çerçevesinde hareket eden ve yaptıklarının sorumluluklarını kabullenen tek varlıktır. Vicdanın yitirilmesi ancak

Daniyal'ın yaşadığı derin vicdani acı gibi bir durumda işlevini yitirir. Bu durumda da kişinin yabancılaşır. İnsanın vicdan duygularından uzaklaşması nihayetinde insanın insanlıktan uzaklaşması ve duyarsızlaşması şeklinde yorumlanır.

Bu duyarsızlaşma durumu insanın yabancılaşması şeklinde tanımlanan gerçekliğe tekabül olur. Daniyal, İspanyol'u öldürerek vicdaniyle yüzleşmiş, içsel hesaplaşmadan sonra dünyaya küsmüş ve çevrenin söylemine göre somurtkan biri olarak hayatına devam etmiştir. Tüm bu içsel hesaplaşmaların, vicdani sorgulamaların ardından yine de iyileşememiş ve kendisini Emilio Santos'un yerine koymuştur. Daniyal hayatından intihar etmiş kişidir. Çomaklı, Albert Camus'un düşünce yapısına göre bu durumu şu şekilde tanımlar.

“Felsefi intihar bu anlamda aslında bir akıl, inanç ve düşünce intiharıdır. Kişi bedenlen bu dünyada olsa dahi onu ruhen bu dünyadan uzaklaştıran bir takım aşkın düşünceler mevcuttur. Aynı zamanda kişi, bilincinde olduğu dünyayı yadsıyarak bir kaçış planlamaktadır. Bu kaçışta aklın katliamı, yaşamın ölümü ve dünyanın yıkılışı esas alınmaktadır.” (Çomaklı, 2019, s.41)

İnsan bu tür bir durumda ya vicdaniyle yüzleşir ya da ondan kaçır. Çünkü tercih edebileceği üçüncü bir seçeneği yoktur. Daniyal, bu durumdan kaçamaz ve yüzleşmek zorunda kalır. Kendisine yüklenmiş olan bilinci ve duygularını somutlaştırarak korku hissetmediği yeni bir dünyaya inanma yolunu seçer. Sonra acımasızca cinayetler işler ama yine de o ilk işlediği cinayetin vicdani sancısından kurtulamaz. Emilio kimliğinde hayata anlam yükleyemez. Ölüm duygusunu kaybetmiştir. Yaşıyor fakat kendisi için değil öldürdüğü adam için yaşıyordu.

Daniyal'ın tutarsız davranışları vardır. Çuvalın içinde taşıdığı kemiklerin kendisinin olduğunu iddia etmesi buna örnek verilebilir. Onun tutarsız davranışları kimi zaman kendinin, kimi zaman da toplumun düşünce sistemine karşı kimliksiz kalmasına, mevcut kimliğinden uzaklaşmasına, çaresizleşmesine ve çevresine kayıtsızlaşmasına neden olmuştur. Daniyal hayata gözlerini kapatmış düşünce dünyasında kendisini öldürmüştür. O acılarla dolu bir hayat yaşamakta fakat mutlu olmak içinde çabalamamaktadır. Umutsuzdur yaşarken adeta can çekiştir. Onun geleceğe dair umutları sönmüş, dostluk veya sevgi gibi duyguları körelmiştir. Seferlere katılıp insanları öldürdükçe şimdiki zamana yani Daniyal için kısa bir ana odaklanmıştır. Çünkü insan birini öldürürken içindeki diğer benliği ortaya çıkar. Bu durum “varoluşçuluk düzleminde umutsuz kavramı genel olarak yabancılığı çekilen

dünyanın, insan ruhunda meydana getirmiş olduğu birtakım değişiklikler doğrultusunda somut varlığının değer ölçüsüdür.” (Çomaklı, 2019, s.41) şeklinde tanımlanır. Vicdan azabından dolayı varlığının kendisi için bir önemi kalmamıştır. Çuvaldaki Emilio Santos’un kemikleri aslında Daniyal’ın varlığıdır. Bu durum “*yabancı bir evren karşısında ve İnsan’ın değerlerinin hiçbir sağlam zemini yoktur. Ve insan hayatının anlamı işte orada yatar.*” (MacIntyre, 2001, s.46) şeklinde açıklanır. Anlam insandan insana ve toplumdan topluma hatta nesilden nesle bile farklılık gösterir. Ancak içinde bulunulan değerlere körelme ise bireyin duygularının yitirilmesine neden olur.

Fitilli Daniyal vebadan ölürken bile öldürdüğü İspanyol’un pişmanlığını yaşar onun son sözleri “*Emilio Santos ölmemeliydi*” (Anar, 2020c, s. 218) olur. İşlediği binlerce cinayete rağmen o vicdan azabını öldürdüğü ilk kişi için çeker. Çünkü onu öldürürken henüz vicdanını kaybetmemiştir. Daha sonra derin ruh buhranları ve bunaltı yaşayarak vicdani değerlere yabancılaşır.

Suskunlar romanında, Davut Neva isimli kıza ilk görüşte âşık olur. Davut ona bakarak adeta büyülenir, Davut’un nevayı arzulamasının sebebi ona karşılık vermesidir. Davut için Neva ilk tercih olduğu için büyülüyor ikinci tercihi olsaydı hemen âşık olmazdı. İkinci tercihte büyü olmuyor. O yüzden insanlar ikinci tercihte daha çok düşünerek daha doğru karar verir. Bu durumda Davut hiç düşünmeden Neva’yı görür görmez âşık olur. Neva’nın annesi onun müzik ile uğraştığını fark edince ona ebcet hesaplı bir nota kâğıdı verir. Neva’ya musallat olan hayalet artık Davut’a musallat olmaya başlar çünkü Asım’ın hayaletinin yarım kalan işi bestesidir. Davut o besteyi enstrümandan çalınca hayalet kendi bestesine gelir.

Aşk bir yabancılaşma unsuru olarak Asım’ın bestesinde kendisini gösterir. Asım, aşkını müziğe çevirmiştir. Cüce Efendi ise Asım’ı öldürerek bu müziğin makamını ve perdesini değiştirmiştir. Neva için yazılan müziği huzursuz bir makama göre düzenleyerek orijinalini bozmuştur. Davut ise o besteyi düzelterek Neva’ya kavuşmayı planlar. Davut, Neva’ya âşık olunca hem azap çeker hem de onu düşünerek mutlu olur. Davut kendinde olmayanı Neva’da görür. Bu olay Davut’un huzurunun kaçmasına neden olur. Neva’nın annesi, Davut’u kandırarak hayaleti onun başına musallat etmiş böylece kızına musallat olan hayalet artık Davut’a musallat olmuştur. Musallat olan hayaletten kurtarması istenir ancak onun

asıl amacı hayaleti devre dışı bırakarak Neva'ya kavuşmaktır. Davut'un Neva'ya olan arzusunu uyandıran şey ona ulaşma arzusudur. Davut'un arzusu Davut'u sadece başka insanlara değil aynı zaman da müzik ile ilgilenmedeki hevesini de ortaya çıkarmıştır.

Romanda arzunun ortaya çıktığı an “*Bu güzel kadın, o içe işleyen, büyüleyici sesiyle bir nağme terennüm ediyordu. Bu ses, genç adamın o güne kadar duyduğu en güzel, evet en güzel sestir*” (Anar, 2020d, s.42) şeklinde anlatılmıştır. Davut Neva'nın sesini duyunca âşık olur. Onda arzuyu ortaya çıkaran şey Neva'nın söylediği şarkı değil sesin tonu ve tınısıdır. Neva'nın sesi tıpkı Davut'un annesinin sesine benzer. Bu benzerlik onda arzu uyandırır. Davut küçükken annesinden ayrılmıştır. Bu onda eksikliği ortaya çıkarır ve bu eksikliği tamamlayacak kişi Neva'ya karşı duyduğu arzunun karşılık bulmasıyla mümkündür (Fink, 2020a, s. 152). Davut'ta eksik olan şeyi Neva'nın sesi ortaya çıkarır. Davut aşkın arzusuyla karşılaştığında hem haz hem acı bir deneyim yaşar. Neva'yı sever onu düşünmek ve görmek ona mutluluk verir ama hayaletten korkar bu ise ona acı verir. Neva aynı zamanda müzikte eski bir makam ismidir.

Davut'un uğrunda çözmek için uğraştığı şey de bu makamla aynıdır. Davut'un ilk kaybı annedir. Onu dış dünyaya karşı sınırlayan şey ise kültürdür (Tolan, 1983, s.285). Davut eksikliğini tamamlamak için Neva'nın aşkına ihtiyaç duyar. Bu nedenle Davut hayaletin bestesinin eksik ve hatalı kısmını düzeltmekle uğraşır. Bu onu dehşete düşürür ve travma yaşamasına sebep olur. Besteyi çalabilmek için ilham gece gelir. Hayalette gündüzleri değil geceleri ortaya çıkar çünkü insanın kendisiyle konuşabilmesi için yalnız kalması gerekir. Gündüz kendi iç sesine yönelecek sesi kayboluyor. Gece olunca kendisini dinlemek için fırsat buluyor. İnsanı rahatsız eden düşünceler yalnız kaldığında aklını kurcalar bu ise kişiyi boşluğa ve korkuya iter. Bu boşluk duygusu insan için iyi bir durumdur. Heyula suçluluğun bir imgesidir, Heyula'da duyu, his ve canlılık vardır (Yavuz, 1998, s.1). Heyula suçluluk duyumunun yanıtlanmasıdır. O imgenin verdiği yer rahatlatır. Asım'ın hayaletindeki imgeler suçluluk duygusudur.

Davut'un anlamlandıramadığı duygular var. Anlamlandırılmayan her şey bir gün yine hatırlanır. İnsanlar rahatsız oldukları için hayaletleri var eder. Ona ölüm duygusunu hissettiren şey budur. Simgesel hayatta kaybetmek anlamlandırmaktır

(Evans, 2019, s. 228). Neva'nın aşkı, Davut'u hayata bağlarken Davut'ta ise değer ve anlamların kaybolmasıyla ortaya çıkan bir boşluk hissi belirginleşir. Annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Babası ise onlara karşı kayıtsız bir tavır sergilemiştir. Onu büyüten dedesi ise dünya malına fazlasıyla düşkündür. Kardeşi ise gözünde delidir. Tüm bu faktörler, onu boşluğa itmektedir. Arzu, yalnızca bir süreliğine bastırılabilen bir duygu olduğu için süreç sonunda yeniden ortaya çıkar. Davut bir aşk yaşayacak ancak bu aşk, tüm değer ve anlamların ötesinde bir aşktır. Bu aşk bir hayalet gibi sistemin içindeki olumsuzlukları yansıtır. Bu hayalet sistem içinde var olduğu sürece birey gerçek bütünlüğe ulaşamaz.

Asım'da tıpkı Davut gibi Neva'ya ilk görüşte âşık olmuştur. Onun için bir beste yazar ama Neva'ya âşık olan Cüce Asım'ı öldürür. Yaptığı bestenin makamını ve perdelerini hüznü tonlar ile değiştirir. Asım, Cüce'yi ilk satın aldığı anda Türkçe bilmediği için sadece iki kelimeyi anlayabilmiştir, 'Kaçarsan' ve 'Öldürürüm'. Bu kelimeler, Cüce'nin bilinçdışına kazınmış ve sonunda, Asım'ı öldüren kişi o olmuştur. Asım'ın aşkı fallik jouissance alanındadır. Bruce Fink bu durumu *"Freud'un dediği gibi, organdan alınan zevk (Lacan'ın fallik jouissance dediği şeye tekabül eder) merkezi bir yerdedir ve çoğu zaman bir erkeğin başkalarıyla rekabet veya ben duygusunu pekiştirmesine yardımcı olur."* (Fink, 2020a, s.178) şeklinde açıklar. Asım, Neva'yı düşünerek çocukken büyüklerinin dokunmayı yasakladığı, bu yasaktan dolayı dokunmanın heyecan verici olduğu bölgelerin hayalini kurar.

Asım'ın arzusunu yansıtan bu durum romanda açıkça zikredilir. Bu durumda aşk bir yabancılaştırmadır. Çünkü onun aşktan beklediği nesneleştirerek içselleştirdiği duyguların isteğidir. Bunun için Asım, Neva'ya bir beste yapar. Eğer Neva'ya kavuşmuş olsaydı beraber olduktan sonra içindeki arzu sönecekti. Bestelediği şarkıyı Neva'ya daha sonra Davut bozulan kısmı da düzelterek çalar. Neva bu saz semaisini dinlerken ötekinin kendisine olan arzusunu fark eder. Davut'un, ya da eğer besteyi Neva'nın evinin önünde serenat yapma imkânı bulsaydı Asım'ın, kendisine olan arzusunu fark edecek ve onu arzulayacaktı.

Asım ve Davut bir diğer nedenden dolayı ölüm ile yabancılaşmışlardır. Lacan bu durumu *"Özne yabancılaşmada ortaya çıkar ve dilde var olmak uğruna bir şeyden vazgeçmeye zorlanır... Kastrasyonun içerdiği feda, belli miktarda jouissance'ın Öteki'inde, yani, bizim "dışımızda" cereyan etmesine izin vermek*

demektir.” (Fink, 2020b, s.133) şeklinde ifade eder. Burada kastrasyon öznenin dil aracılığıyla isteklerinin ve hayat görüşünün bir kısmını kaybetmesi olarak anlaşılabilir. Bu kayıp bireyin kendini bir bütün olarak gerçekleştiremeyeceği bir durumu ifade eder. Bireyin arzusunun herhangi bir makama ya da aşka göre şekillenmesi onun kişisel benliğini bir tür ölüm ya da yok olma sürecine sokar. Çünkü birey tamamen içsel ve kendine ait olan arzusunu dışarıya verir. Bu durum onu yabancılaştıran bir süreçtir. Asım, Neva’dan arzusuna karşılık bulamazsa kendini çöllere atıp mecnun olacağını söylese de bunu göremeden Neva’ya âşık olan Cüce, onun Neva’ya ulaşmasını engeller.

Cüce Efendi’nin hikayesine gelindiğinde ise Zahir isimli birinin peygamberliğini ilan ettiği olayı ile anlatılmaya başlanır. Zahir’i kızgın kalabalık yakalar ve işkence ederek feci şekilde öldürür. Kabil vardır, vaktiyle kardeşini öldürmüş ve onun çocuklarını büyüttüştür. İki kardeş amcalarından çıkan altını bölüşürlerken ceviz büyüklüğündeki bir yüzüğü paylaşamaz ve kavga etmeye başlarlar. Bunun sonucunda birisi ölür. Yüzüğü alan kardeş artık yeni Kabil’dir. Kardeşinin çocuklarını o büyütecek ve kendisini de o çocuklardan birisi öldürecek ve böylece lanet asırlar boyu sürecektir. Bu lanetin sıradaki ismi Cüce lakaplı Alessandro Perevelli’dir.

Asım, afyonlu şarabı içip uykuya dalınca onu boğazını keserek öldürür. Bunu yaptıran kişi yılan olan Tağut’tur. Bu saldırganlık kişinin kendi içindeki birliğini yeniden sağlamaya yöneliktir. Kişi bu olaylar sırasında anlama ve düşünme yetisini geçici olarak unuttur. Zahir’i öldüren kalabalık geçici bir öfke nöbetiyle onu öldürür. Bu kişiler nefretleri ile kısa bir süreliğine başarıya ulaştığını zanneder. Bu durum onları başkalarına karşı yabancılaştırır. Yabancılaşma içsel süreçten geçerken birey dış dünyayı ve diğer bireyleri düşmanlaştırmaya başlar.

Bireyin başkalarına karşı duyduğu öfke ve şiddet aslında kendi duygusal varlığını reddetmesinin bir yansımasıdır. Sevgi eksikliği nedeniyle kendini değersiz hisseden bir kişi dünyaya karşı duyduğu bu yabancılaşmayı şiddete dönüştürerek ifade eder (Gruen, 2006, s. 12). Cüce, Asım’ın Neva’ya ulaşmasını istemez bu yüzden onu öldürür. İnsan yabancı, kendisini ezen, kendisini güçsüz hissettiren bir dünya içinde olduğunu fark edince kimliği konusunda yoksunluk yaşar. Bu anlarda ortaya çıkan duygular bireyi huzursuz ve kaygılı davranmaya sevk eder. Cüce

Efendi'de Neva'ya ulaşamayacağını bilir. Neva'ya bir başkasının ulaşmasını da istemez. Gerçekleşme ihtimali mümkün olmayan bir durum Cüce'yi kendisine çeker. Saldırgan eylemlerde bulunur ki bu eğilimi gösteren bireylerin öznesi yabancılaşmış öznedir. Birey eylemlerinin sorumluluğunu kabul edemeyecek kadar dışsal güçlere tabi hale gelir. Yani dışsal etkenler veya içsel güdüler tarafından yönlendirilir. Bu öznenin kendine yabancılaşmasıdır. Kişi kendi eylemlerini başkalarının neden olduğu süreç olarak görür ve bu da onun hem topluma hem kendi benliğine yabancılaşmasına yol açar.

Cüce, Asım'ın cinayetinden suçluluk duymaz çünkü onu öldürmesinin nedeni dışsal bir güçtür. Bu dışsal güç roman karakteri Tağut'la somutlaştırılmıştır. Buradaki yabancılaşma hiçliği işaretleyip onu bir şeye dönüştüren bir simge olarak öznenin ortaya çıkışı biçiminde görülür (Yakut, 2020, s.41). Cüce Efendi'ye Neva'ya ulaşamayacağını düşündüren şey ise onun sahip olduğu isimdir. Çevrenin ona olan bakışı daha sonra onun kendisine karşı olan bakışına dönüşür. Çevre onu Cüce diyerek küçültmüştür, kendisi de toplumun bu bakışını içsel bir düşünüş olarak içselleştirmiştir. Lakabı yüzünden Neva'ya ulaşamayacağını düşünmüş fakat Neva'ya ulaşmayı hiç denememiştir. Onun zorunlu seçimi Neva'ya ulaşmamak ve başkalarını da Neva'dan uzak tutmaktır. Bu yüzden besteyi huzursuz edici ton ile değiştirir. Cüce'nin müzisyenleri öldürerek elde etmek istediği daha büyük bir arzudur. O sebeple müziğin haram olduğunu söyler ve insanları buna inandırır.

Yedinci gün romanına gelindiğinde ise ölüm duygusuyla beraber yabancılaşma duygusu İhsan Sait'te belirgindir. İhsan Sait işlediği cinayetleri hayatın ona verdiği duygulara katlanamadığı için işler. İhsan Sait'te bir şeylerin değiştiği hissi vardır. Birinin ölümünü izlemeye yalnızca o cesaret edebilir. Zaman yolculuğuna aşkına ulaşmak için çıkar. Aşk; gerçek hayatta, yaşam dürtüsü ile ölüm dürtüsü arasındaki ilişkiyi en güzel şekilde yansıtır (Faraji, Bat, & Özen, 2022, s. 447). Öldüren ve aynı zamanda arzulayan kişi olan İhsan Sait; varlıkla diyalog kurmadığı anlarda ölüm dürtüsünün etkisine girer.

Prenses Döjira ile diyalog kurmaya başladığında ölüm dürtüsünün kendisini ele geçirmesine izin vermiyor çünkü boşluk hissini uyandıran dürtü ile karşılaşılıyor. Boşluk ile karşılaştıktan sonra aşkına ulaşmak için bir anlam bulur ve ölüm dürtüsü, yaşam dürtüsüne dönüşür (Faraji, Bat, & Özen, 2022, s. 449). Cinayet işlemeyi

bırakır. Her sabah uyandığında kasasında mektup bulur. Bu onu kaygıya iter. Prenses Döjira'dan mektuplar almaya başladığında varlığı fark ediyor (Compte-Sponville, 2019, s. 227). Yaşama dürtüsüyle, ölüm duygusunu bastırıyor. Gelecekte aşkını bulamayınca yeniden geçmişe dönerek olgunlaşma sürecinden geçiyor ve ölüm ile barışıyor. Eserin sonunda İhsan Sait'in iki benliği de kendi isteğiyle ölecektir.

Galiz Kahraman romanında İdris Amil, Mualla'yı Muhtar ile yakalayınca Muhtar'ı öldürmek ister. İdris Amil, Mualla'yı kaybediyor. Acısını çektiği şey bu bakımdan eksikliklerdir. Mualla'yı çekici bulur ve bu çekicilik en temeldeki duygu olan aşk duygusunun ortaya çıkmasına neden olur. İdris annesi ile bilinç dışında bir sürü bağ kurmuştur. Mualla'ya âşık olarak bu boş uzamı doldurmak, eksikliğini tamamlamak ister ama bu boşluk asla doldurulamaz ya da yok edilemez (Leader, 2018, s. 125). İdris Amil sevdiği kişinin ulaşılmazlığını kabul etmek zorunda kalır. Mualla bu sebeple ona yabancı geliyor. Tanıdık olan imge temsil edilemez veya anlaşılamaz. Burada aşk duygusu var ve bu çok anlamlı ve çağrışımlı bir bilgidir (Cengiz, 2014, s. 45). Bilinç dışı düzeyde, sevilen kişiyle beraberken bile birey, her zaman onun kayıp olan parçasını kabullenir.

İdris Amil Mualla'dan hoşlanır, bunun nedeni o ilk kaybın daha sonra narsistik imge ile şekillenmesinden kaynaklanır. Bu aşk onda yaşam ve ölüm dürtüsünün birlikte görülmesine neden olur. Ölüm duygusuna yabancılaşıyor çünkü her olumsuzluğa rağmen hala hayata tutunmaya devam ediyor. Mualla'yı kaybetmesi o ilk kayba benzer bir şey olduğu için yas ve melankoli ortaya çıkar. Lacan, yasin bir nesneden vazgeçmek değil kayıp ve imkânsız bir şey olarak nesneyle bağımızı yeniden onarmak olduğunu (Leader, 2018, s.124-128) düşünüyordu. Mualla'yı, kendi imgesini model alarak ve narsistik dünyasına dahil ederek sevdiği için onu kaybetmek, kendini kaybetmek anlamına gelir (Kohut, 1998, s.35). İdris Amil bu kayba çok çabuk razı olur. Bu durumda bir kayıp diğerine eklenir. Önce Mualla'nın kaybını sonra hapse girmeyi kabul ederek özgürlüğünü kaybeder. Yazar sembolik anlam kullanarak İdris Amil'in yaşama yabancılaştığını ölümü içselleştirdiğini vurgular. İdris Amil hayatın her anına dahil olmak ister ama hep dışarıda kalır. Toplum onu sürekli dışlar. Bu onu kaygıya iter ve ölüm

dürtüsünü uyandırır. Dolayısıyla hayattan giderek yabancılaşır ve ölüm duygusunu içselleştirir.

Tiamat romanında Züp göğsündeki madalyalar sebebiyle kendisini herkesten üstün görür. Karşısındaki biriyle atıştığı sırada boynunu kırıp öldürmemek için kendisine zor hâkim olur. Onun için birini öldürmek sıradan bir eylem, günlük işlerinin bir parçasıdır. Onun için öldürdükleri etten kemikten insanlardır. İnsanlara karşı olan vicdanını yitirmiştir. İnsanları nesneleştirmiştir, karşısındakinin kendisi için bir değeri yoktur. Dışsallaşma sürecinde bireyin arzuları dışarıya yönelir ve dış dünyayı kavramaya ve anlamlandırmaya başlar, bu sürece bireyin yaşantıları etkilidir (Tolan, 1983, s.285).

Züp'ün dışsallaşma sürecinde kesintiye uğrayan kimlik süreci olumsuz yönde olmuştur. Bu durumda kişinin yabancılaşması ortaya çıkar. Denizaltı gemisinde ganimet alabilmek için uğraşırlar. Züp diğerlerini aşağılık olarak görür. Fromm bunu “*birey kendisinde haz duyduğu bir güç bulursa günahkâr kendini sevmeyi, yanlış yola yöneltici sayıyor. İnsanın kendinden hoşnut olması, başkalarına ilişkin yargılara varmasına ve onları aşağı görmesine neden olacaktır.*” (Fromm, 2019, s.146) şeklinde tanımlar. Bu sebeple, bir başkasının günahı ortaya çıktığında ona düşman kesilen tayfalar, aynı ithamlar kendilerine yapıldığında ise bu tepkilerini, kendilerine yönelten kişiye karşı gösterirler. Züp, kendisine yönelik hırsız ve zampara gibi ithamlara şiddetle karşılık verir. Karşısındakini öldürmek ister çünkü onun için öldürmek göğsünde taşınan madalya demektir. Ölüme yabancısıdır ve vicdani olana karşı bir şey hissetmez.

İhsan Oktay Anar'ın romanlarında ölüm yalnızca bir son değildir. Ölüm çoğu zaman bir geçiş, dönüşüm ve yabancılaşmanın en uç noktasıdır. Anlatı kişileri ölümü hissettiğinde ya ölümden kaçmak için girişimlerde bulunur ya ölümün kaçınılmaz olduğunu anlayarak kabullenir. Bazı karakterlerde ölüm duygusu öldürme hazzı ile beraber görülür. Onun yarattığı dünyada ölüm fiziksel bir yok oluşun aksine yaşamın anlamına dair düşünülen kendi iç dünyalarında kayboldukları anda ortaya çıkan bir durumdur. Bu dünyada yaşama amacı bulamayan, topluma ve kendine yabancılaşmış karakterlerin ölümü seçmesi ya da ölümle burun buruna gelmesi tesadüf değildir.

Ölüm insana özgüdür ve yaşama amacıyla ilgili sorgulamayı beraberinde getirir. Anar metinlerini oyun ve fantastik bir kurgu olarak yorumlasa da onun romanlarında insani sorgulama yoğundur. Örnek olarak Ebrehe hayatı bir oyun gibi görür ve hayata sınırsız bağlıdır. Ölümün gerçeğinden kaçmak ister. Kendine ve içinde yaşadığı zamana yabancılaşır ki bu durumda toplumdan da uzaklaşır. Fakat en sonunda ölümün kaçınılmaz olduğunu kabullenir. Diğer karakter olan İhsan Sait, ölmeden ölümü tadar. Nabzını durdurarak zamanda yolculuk yapar.

Roman kişileri ya hayattan ayrılmak istemez ya da hayatın bir an önce bitmesini ister. Nitekim *Suskunlar* romanında Asım'ın hayaleti görünür bir şekilde anlatılır. Hayalet insana ölümün gerilimini hissettirir. O sebeple hayaleti görmek bir nevi hayata dahil olmaya çalışmak demektir. Yaşamı anlamlı kılan bir gün biteceğinin bilinmesidir. Fakat Cüce Efendi bu duruma ters düşecek bir tavır takınarak, hayaletin insanlara musallat olmasına neden olur. O öldürmeyi bir zevk olarak görür. *Amat*'ta ise Fitilli Daniyal ilk cinayetinde Emilio Santos adında birini öldürmüştür. İşlediği ilk cinayet onun benliğini yutmuştur. Ölüm döşeginde bile Emilio Santos'un ölümünden vicdani acı hissetmiştir. Fakat ondan sonra binlerce kişiyi öldürmüş ve bu cinayetlerde vicdani hiçbir suçluluk duygusu hissetmemiştir. Yani öldürme duygusu ilk cinayetinde belirginken onu ölüme de yabancılaştırmıştır. İlk cinayeti onun kendisiyle hesaplaşmasına neden olmuştur.

Yedinci Gün romanında ise İhsan Sait önceleri cinayet işleyen ve vicdani bir suçluluk hissetmeyen biri olarak kaşımıza çıkar. Fakat daha sonra aşkı için çıktığı yolculukta kendi nabzını durdurur. Dolayısıyla Anar'ın romanlarında ölüm bir bitiş değil yaşamla olan bağın çözülmeye başladığı ve bireyin hem kendisiyle hem dünyayla yabancılaştığı kırılma anıdır.

SONUÇ

Başlangıçtan günümüze birey yaşam ile ölüm arasında hayat mücadelesi verirken çeşitli acılara ve üzüntülere maruz kalmıştır. Psikanaliz çalışmaları hem bireylerin hem toplumların kendilerini hem de başkalarını anlama süreçlerini inceleyerek onların daha sağlıklı bir yapıya kavuşmalarına ve toplumsal düzene katkı sağlamalarına yardımcı olur. Kişilerin iç dünyalarını anlamlandırarak onların topluma ve kendilerine yabancılaşma yollarını belirlemeye yardımcı olan bir disiplindir. Bu anlamda edebiyat araştırmalarında psikanaliz önemli bir noktadadır.

Edebiyat, merkezine insanı alan bir sanat dalıdır. Edebiyat, bireylerin duygu, düşünce ve deneyimlerini yansıtan bir alan olduğu için geniş bir kapsama sahiptir. Gerek yazarın gerekse bireyin içinde yaşadığı toplumun etkisinde kalması olağandır. Bu etki edebi eserlerde bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kullanılır. Okuyucu olaylara uzaktan bakarak algılar. Çalışmada ise insanı da yakından ilgilendiren psikolojik sıkıntıların kaynakları yabancılaşma kavramı üzerinden çalışılmıştır. Anar'ın eserleri incelenerek yabancılaşma üzerine yorumlar ve saptamalar yapılmıştır. Eserlerdeki karakterler postmodern insanın tarihi dönemler üzerinden bir değerlendirmesi niteliğinde olup dönemin toplumsal sorunlarını, ahlaki değerlerini ve çatışmalarını ortaya koyar. Anar eserlerinde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çeşitli unsurları inceler.

Puslu Kıtalar Atlası romanında, karakterler ve onların sergilediği davranışlar, insanın doğasındaki ahlaki çöküşün bir tezahürüdür. Buradaki anlatı kişilerinin yabancılaşma temayülleri kimi zaman kötülüğü eyleme dönüştürmek suretiyle gerçekleşirken kimi zaman ise içsel bir düşünceyle ilerlemektedir. Karakterler felsefi ve psikolojik bir bakış açısıyla incelendiğinde yazarın Ebrehe karakteri üzerinden insan kibri üzerindeki yıkıcı etkiyi, Bünyamin karakteriyle ise insan saflığını vurguladığını tespit edilir. Ebrehe'nin ölümü hissetmesi onu içinde yaşadığı mekâna ve zamana karşı bir savaşa yönlendirmiştir. Kişiler isteklerinden kibirlerinden ahlaki olarak bozulmuş; topluma, mekâna, ölüme ve kendine yabancılaşmışlardır.

Kitab-ül Hiyel romanında ise yabancılaşma, insanın isteklerine ulaşmak için insani değerlerden uzaklaşması ve ahlaki ikilemler arasında kalması üzerine işlenir.

Bireysel ve toplumsal açıdan yabancılaşma düzleminde esere yaklaşıldığında insanın arzuları ve bu arzuların getirdiği hırsların olduğu görülür. Roman karakterlerinin güç elde etme arzuları, yabancılaşmanın ortaya çıkmasında oldukça önemlidir. Yafes Çelebi ve devamında Calud hedeflerine ulaşmak için doğayı yabancılaştırarak onu çeşitli makinelere dönüştürür. Bunu yapmalarındaki amaç güç elde etme arzusudur. Bu davranışlar onların içindeki karanlık yönlerini ortaya çıkarır. Bunun sonucunda vicdani olandan uzaklaşırlar. Bu anlatı kişilerinde insanın doğa ile arasındaki ilişkileri gözler önüne serilir. Doğaya hükmetmeye çalışarak çaresiz kalırlar. Calud doğaya hükmedemez. Yafes Çelebi ise kendi yaptığı icat neticesinde ölümle burun buruna gelir. Bunun sonucunda ise yabancılaşma ve hayatı yeniden anlamlandırma süreçleri görülür.

Amat romanında ise kendine ve topluma yabancılaşma baskın olarak öne çıkar. Romandaki karakterler ahlaki yönden zayıftır. Buradaki anlatı kişileri toplumun genel çerçevede kabul ettiği ahlaki kurallara ayak uyduramaz ya da uydurmak istemez ve dolayısıyla toplumdan uzaklaşır. Onlar maddiyata önem verir ve bundan dolayı hemen hepsinin işlediği bir suç vardır. Bir gemi ve bu geminin denize açılmasıyla yön kazanan romanda mürettebat birbirleriyle ve hatta kendileriyle olan ilişkilerinde yabancı tavırlar sergiler. *Amat* romanındaki karakterler içlerindeki kötülüğün ortaya çıkmasına engel olamaz. Zaten bu amaçla Diyavol Paşa tarafından özel olarak seçilmişlerdir. Diyavol Paşa bu anlamda şeytan olarak kurgulanır. Diyavol Paşa insanın içindeki şeytan yani insanın içinde beslediği kötü düşüncelerdir. Anar bu durumu şeytanın yeni bir dünya yaratma fikri üzerinden ele almıştır. Bu anlamda *Amat* gemisi dünyaya yani mekâna yabancılaşmış, toplumdan kopmuş, vicdani değerlere duyarsızlaşmış insanların dünyasıdır.

Suskunlar romanında karakterlerin bireysel çatışmaları ve topluma uymayan yönleri ve adaletten sapan kişilikleri sembolik olarak işlenmiştir. *Suskunlar* romanında Asım'ın Neva için yaptığı bir beste vardır. Cüce Efendi Asım'ı öldürür ve bu bestenin perde ve makamını değiştirir. Bundan rahatsız olan Asım hayalet olarak geri döner. Asım'ı öldüren cüce toplumun ahlaki kurallarına, gelenek ve göreneklerine yabancılaşmış ve vicdani hiçbir şey hissetmemesi yönüyle kendine de yabancılaşmıştır. Roman sembolik olarak Mevlevilik düşüncesi etrafında

gelişmiştir. Musiki aracılığıyla, insanın ruhunun derinliklerinde dile getiremediği ve anlamlandıramadığı düşünceler aydınlığa çıkarılmaya çalışılmıştır. İnsanı rahatsız eden hayalettir. Bu hayalet insanın içinde boğumlanan ve çözülmeyi bekleyen karamsarlık duygusudur. Bu karamsarlık yok olup olgunluğa erişildiğinde yazarın deyimiyle suskunluğa varılmış olunur. Bu suskunluk ile anlatılmak istenen ise hayatın anlamının her zaman insanın içinde olduğudur. Bu suskunluğa ulaşamayan her karakter yabancılaşmış olarak karşımıza çıkar.

Yedinci Gün romanında; İhsan Sait'in istek ve arzuları zamanı ve mekânı aşan bir boyuttadır. O aşk duygusuyla kendi içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşır. Diğer roman karakterlerinin kibirleri, arzuları ve hırsları; onları hem içsel dünyalarında hem de topluma karşı duyarsızlaştırır. Özellikle Fitilli Daniyal ilk öldürdüğü kişinin vicdan azabını hayatı boyunca çekerken öldürdüğü binlerce insan için herhangi bir acı duygusu hissetmez. Bu yönüyle ölüm duygusuna yabancılaşmıştır. Romanda karakterler kendi kültürüne yabancı, gelenekten kopmuş olarak karşımıza çıkarlar. Yazar, Osmanlı'nın son dönemlerini anlattığı için çöken devleti karakterler üzerinden yansıttığını tespit ederiz.

Galiz Kahraman adlı romanı yazar, mizahi ve ironik bir kurguyla anlatır. İdris Amil; sıradan bir insan olarak tasvir edilir. Onun sıradan kişiliğinde toplumdaki çoğu bireyde görülen yabancılaşma durumları gözlemlenir. Bunlardan bazıları ahlaki zayıflık ve küçük hesaplar peşinde olmasıdır. İdris Amil'in iç çatışmaları sıkça görülür. Yazar onun aldığı yanlış kararların insan hayatına nasıl darbe vurduğunu belirtir. Kendi çıkarları için ufak tefek hileler ve düzenbazlıklar yaptığı görülür. Anar bunların günlük yaşamın bir parçası olabileceğini gösterir. İdris Amil bu süreçte topluma ve kendine yabancılaşma eğilimi gösterir. Toplumda görülen adaletsizlikler ve toplumun yozlaşmış, bozulmuş, yabancılaşmış halini eleştiren roman; toplumdaki güç yapılarının da bir hicveder. Bireylerin çıkar çatışmaları ve ahlaki olmayan davranışları toplumsal yabancılaşmayı gözler önüne serer. Anar, bu eserinde ironik bir üslupla, bireylerin iç dünyalarındaki çöküşü ve toplumsal normların aydınlanmamış yönlerini ele almıştır.

Tiamat adlı romanda, yazarın diğer romanlarında olduğu gibi tarihsel ve fantastik unsurların bir arada kullanıldığı görülür. Bu çerçevede toplumdan kopuşun ve ahlaki değerlerin çöküşünün izleri aktarılmıştır. Romandaki

karakterlerin maddiyat için yapamayacağı şey yoktur. Karakterlerin hırsları doğrultusunda yaşadığı ahlaki çatışmaları ve bunun sonucunda toplumsal değerlerden ve vicdani duygulardan uzaklaştıkları görülür. Bu anlamda yazar kötülüğün kaynağına kadar tasvir ederek yabancılaşma sebeplerini de gözler önüne serer. Romanda mitolojik unsurların da yer alması, yabancılaşmanın geniş bir bakış açısıyla görülmesine olanak sağlar.

İhsan Oktay Anar'ın eserlerinde yabancılaşma teması, önemli düşünürlerin kuramları çerçevesinde ele alınmıştır. Yabancılaşma; sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi alanlarda görülen süreç ve değişimler ekseninde incelenmiştir ancak çalışmaya konu olan romanlarda psikolojik yabancılaşma ön plandadır. İhsan Oktay Anar'ın romanları yabancılaşma bağlamında ele alındığında roman kahramanlarında yabancılaşmanın yer yer çok boyutlu ve derin bir şekilde işlendiği görülür. Din, ahlak, vicdan, ölüm, zaman ve mekân gibi kavramlar karakterlerin anlam dünyasından geçerek yeni anlamlar kazanır. Bireyler bu anlamsızlığın içinde hayatı yaşanılabilir kılacak yeni anlam arayışlarına yönelir. Bunun devamında ise kendilerine ve topluma yabancılaşırlar. Eserlerde yabancılaşma eğilimleri nefis mücadelesi, içsel hesaplaşma, varoluşsal bunalı gibi sorgulamalarla ortaya çıkar. Kişilerin karmaşık düşünceleri ve vicdani ikilemlerle karşılaşmaları onların karanlık taraflarının açığa çıkmasına yol açar. Bazen bununla yüzleşmeye çalışırlar. Bazen de kaçmaya çalışırlar. Her iki durumda da yabancılaşma sürecinden geçerler. İnsan doğası gereği sorgulama yeteneğine sahiptir ve bu sorgulama insanı hayatın amacı hakkında düşündürmeye ve bazı anlamlara yabancılaşmalarına sebep olan şeydir.

KAYNAKÇA

- Akış, E. (2007). *Albert Camus ve Jean- Paul Sartre ' da Saçmanın Karşılaştırılması*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anar, İ. O. (2014). *Galiz Kahraman* (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020a). *Puslu Kıtalar Atlası* (70.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020b). *Kitab-ül Hiyel* (32.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020c). *Amat* (19. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020d). *Suskunlar* (22. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020e). *Yedinci Gün* (5.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2020f). *Efrasiyab'ın Hikayeleri* (35. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ. O. (2022). *Tiamat* (1. baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ateşoğlu, G. (2013). *Alman İdealizmi II - Hegel*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(54), 273-282.
- Ayverdi, İ. & Topaloğlu, A. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1 A-G* (2.baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık.
- Baş, S. (2003). *Türk Hikayeciliğinde Yabancılaşma (1950-1980)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (2.baskı). (S. Güres, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Camus, A. (2010). *Sisifos Söyleni* (15. baskı). (T. Yücel., Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2018). *Yabancı* (63. Baskı). (S. Tiryakioğlu, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Castanet, H. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. (B. Aslan, Çev.) İstanbul: Encore yayınları.
- Cengiz, M. (2014). *İmge Nedir?* (3.baskı). İstanbul: Şiirden Yayınları.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Sözlüğü* (7. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Compte-sponville, A. (2019). *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*. (C. Özatalay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çığ, M. İ. (2002). *Gilgamesh - Tarihte İlk Kral Kahraman* (3. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çokluk, N. (2009). *İhsan Oktay Anar ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çomaklı, S. (2019). *Albert Camus Düşüncesinde Yabancılaşma Sorunu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çorak, A. (2022). 'Öteki'nin 'Ben' Üzerine Düşen Gölgesi: Yabancılaşma. *Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 5(1), 1-40.
- Çoşkunoglu, A. (2006). Yusuf Atılgan'ın Romanlarında Yabancılaşma. *Türk Dili Dergisi*, (658), 341-348
- Dayanç, M. (2012). Milli Edebiyat Dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Milli Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 91-103.
- Demirci, M. (2000). Dünyaya Borcum Var. *Aksiyon Dergisi*, (294), 56-58.
- Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatı Bilime Giriş* (2.baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Doğan, İ. (Ed.). (1998). *İletişim ve Yabancılaşma* (3.baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u Okumak*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Yabancılaşma ve Siyasal Katılma*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Erkan, Ü. (2019). Lacan'da Öznenin Kurulumu ve Ötekinin İnşası: Psikanaliz ve Oryantalizm. *Turkish Studies*, 14(3), 1425-1440.
- Evans, D. (2019). *Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü*. (U. Y. Kara, & T. Sivrikaya, Çev.) İstanbul: Işık Yayınları.
- Faraji, H., Bat, İ. A., & Özen, Z. (2022). Yaşam ve Ölüm Dürtüsü ile Haz ve Gerçeklik İlkesi Ekseninde Yan, Ahit Filmi Üzerine Psikanalitik bir İnceleme. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(2), 443-465.
- Fink, B. (2020a). *Lacan'da Aşk*. (E. O. Gezmiş, & Z. Oğuz, Çev.) İstanbul: kolektif Kitap.
- Fink, B. (2020b). *Lacancı Özne*. (K. Güleç, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu II*. (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel yayınları.

- Freud, S. (2012). *Narsizm Üzerine ve Scherber Vakası*. (B. Büyükkal, & S. M. Tura, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. (B. Güvenç, Çev.) Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- Fromm, E. (1978). *Psikanaliz ve Zen Budizm*. (İ. Güngören, Çev.) İstanbul: Er Matbaası.
- Fromm, E. (1981). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say Kitap.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı Toplum*. (Y. Salman, & Z. Tanrısever, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da olmak*. (A. Arıtan, Çev.) İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Çağdaş Toplumların Geleceği*. (A. Arıtan, & K. H. Ökten, Çev.) İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2019). *Kendini Savunan İnsan* (12. baskı). (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2020). *İnsan Olmak Üzerine* (3.baskı). (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Gruen, A. (2006). *Empatinin Yitimi - Kayıtsızlık Politikası Üzerine*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gündüz, O. (2012). *İhsan Oktay Anar'ın Kurgu Dünyası / Anar'ın Kurgu Evreninde Postmodern Bir Gezinti*. Ankara: Grafiker yayınları.
- Gündüz, Ş. (2003). Gnostik Antropoloji. *Ekev Akademi Dergisi*, 7(14), 1-13.
- Gürel, E., & Mutur, C. (2007). Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 537-569.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. (K. H. Ökten, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M., & Fink, E. (2006). *Herakleitos Üzerine Dersler*. (İ. Görener, Çev.) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Homer, S. (2022). *Jacques Lacan*. (A. Aydın, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kaçmaz, Z. (2023). Lacan Bağlamında Resim ve Psikanaliz (Salvador Dali'nin Narcissus'un Metamorfozu, Michelangelo Merisi Da Caravaggio'nun İshak'ın Kurban Edilişi, Jackson Pollock'un - Bir (Numara 31) isimli yapıtları üzerinden bir analiz). *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 13(1), 134-150.

- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yedigecekitapları Yayınları.
- Kaufmann, W. (1997). *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*. (A. Göktürk Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Keser, E. (2022). Mazoşist Kişilik Özelliklerinin Freud ve Fairbairn'in Kuramları Açısından İncelenmesi: Mazoşizm Tanımı ve Klinik Görünümü. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(3), 466-488.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 2*. Konya: Emre Yayıncılık.
- Kızıltan, G. S. (1986). *Kişinin Silinen Yüzü Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kiraz, S. (2015). Kitle, Kültür ve Yabancılaşma. *Mavi Atlas* (5), 126-147.
- Kiraz, S. (2011). *Yabancılaşma Sorunu ve Hegel*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul üniversitesi. Sosyal Bilimler Entitüsü.
- Klein, M. (2011). *Haset ve Şükran* (3.baskı). (O. Koçak, & Y. Erten, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Klein, M. (2012). *Sevgi, Suçluluk ve Onarım* (2. Baskı). İstanbul: Kanat Yayınları.
- Koçakoğlu, A. (2008). *İhsan Oktay Anar, Hayatı-Eserleri-Sanatı*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kohut, H. (1998). *Kendiliğin Çözümlemesi*. (C. İşcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kök, M. (2016). Nurettin Topçu'nun İdealizmi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 37(4), 38-48.
- Kuşçu, E. (2010). Gnostik Bilginin Varoluşçu Yorumu. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 163-185.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı (Seminer 11. Kitap)*. (N. Erdem, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Leader, D. (2016). *Delilik Nedir?* (2. baskı). (B. E. Aksoy, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Leader, D. (2018). *Depresyon, Yas ve Melankoli*. (A. Göçmen, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Lukacs, G. (2008). Tinin Fenomenolojisi'nin Merkezindeki Felsefi Kavram Olarak Entausserung (Dışsallaşma). *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, (2), 127-161.
- MacIntyre, A. (2001). *Varoluşçuluk*. (H. Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Marx, K. (1998). *Artı-Değer Teorileri -Birinci Kitap* (1. baskı). (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma* (5. baskı). (K. Somer, A. Kardam, S. Belli, A. Gelen, Y. Fincancı, & A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Menteşe, O. B. (1992). Sanat'ta Modernizm'den Postmodernizm'e. *Litteta Edebiyat Yazıları*, (3), 236-240.
- Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (7. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, Mehmet (2007). *Roman Ne Anlatır*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Ofluoğlu, G., & Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri. *Kamu-iş Dergisi*, 10(1), 113-144.
- Özdemir, E. (1999). *Türk ve Dünya Edebiyatında DÖNEMLER- YÖNELİMLER* (3. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, G. (2013). *İhsan Oktay Anar'ın Romanları*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgün, E. (2014). İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında İktidarın İnşası ve Muhafazası Aşamasında Korkunun İşlevleri. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Korku Kitabı* İçinde (s.193-220). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilgiler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 37-58.
- Parla, J. (2006). Türk Romanında Tarih ve Üstkurmaca. *Virgöl Dergisi*, (100), 6-10.
- Sartre, J. P. (2019). *Bulantı* (2. Baskı). (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (1968). *Sanat, Felsefe ve Politika Üzerine Konuşmalar*. (F. Edgü, Çev.) İstanbul: Çan Yayınları.
- Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve Hiçlik* (3.baskı). (T. Ilgaz, & G. Ç. Eksen, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J. P. (1998). *Yöntem Araştırmaları*. (S. Kırkoğlu, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sazyek, H. (2003). Türk Romanında Protagonistin Serüveni I. Adam Sanat (214), 75-81.

- Sazyek, H. (2008). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sazyek, H. (2010). Yusuf Atılgan'ın Aylak Adamı C. *Kitap-lık Dergisi*, (142), 64-78.
- Seeman, M. (1959). On The Meaning Of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791; aktaran: Kiraz S. (2015). Kitle, Kültür, Bunalım ve Yabancılaşma. *Mavi Atlas Dergisi*, (5), 126-147
- Sezer, Ö. (2001). Bireysel – Toplumsal ve Siyasal Boyutlarıyla Yabancılaşma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 1-19.
- Şahin, S. (2011). *Ahmet Hamdi Tanpınar Romanlarında Yabancılaşma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeker, O. (2021). Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım. *İzmir Sosyal Bilimler dergisi*, 3(2), 125-131.
- Şen, C. (2024). Ömer Seyfettin'in "Bahar ve Kelebekler" ile Yusuf Atılgan'ın "Evdeki" Hikayelerinin Okuma Alışkanlığı Bağlamında Karşılaştırılması. Merve Akbaş (Ed.), *Doğumunun 140. Yılında Ömer Seyfettin* (1. Baskı) içinde (s.63-70). İstanbul: İhlamur Akademi
- Şen, C. (2023). Türk Romanında Sapkınlığın Fenomeni (Görüngüsü); Mecdi Sadreddin'in Cennet Hanım Romanı Üzerinden Bir Okuma Denemesi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları dergisi*, 15(30), 59-84.
- Taşdelen, V. (2011). Varoluş Felsefelerinde Varoluşun Özden Önceliği Sorunu. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1(1), 26-54.
- Tolan, B. (1983). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Topdaş, F. (2016). *Suat Derviş'in 'Aksayaray'dan Bir Perihan' Adlı Romanında Yabancılaşma Problemi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Bilimler dergisi*, 2(1), 26-38.
- Uslu, F. (2012). Agnostisizm. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(21), 5-28.
- Uzunkaya, F. (2020). *1980 Sonrası Türk Romanında Yabancılaşma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ünaldı, H. (2011). Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yakut, S. (2020). *Yabancılaşma (Psiko-Sosyal Bir Bakış)*. Ankara: İksad Yayınları.

- Yalçın, Ö. & Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: Dean'ın yabancılaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 150-175
- Yavuz, Y. Ş. (1998). Heyula. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Kasım 19, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/heyula#2-kelam> adresinden alındı.
- Yürek, H. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S., & Sarpkaya, P. (2009). Eğitim Örgütlerinde Yabancılaşma ve Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 314-333.
- Zizek, S. (2015). *Hiçten Az, Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi* (2. baskı). (E. Ünal, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Emreca KILIÇ

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (Başlangıç Seviye)

Aldığı Sertifikalar : Bağlama Eğitimi (Bağlama Düzeni), Bilgisayar İşletmenliği (Operatörlüğü)

Uzmanlık Alanı :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Dokuz Eylül Üniversitesi	2021
Y. Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Bülent Ecevit Üniversitesi	2025

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Usta Öğretici	Zonguldak, Gökçebey Halk Eğitim Merkezi	2024
Aktivite Lideri	Bursa, Gemlik, Karacaali Gençlik Kampı	2024

Eserler :

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. KILIÇ, E. (2023). Edebi Metinlerde Suyun İmgesel Çağrışımları Üzerine. *I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi, 16-19 Kasım 2023* içinde (s.101). Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.

B2. KILIÇ, E. (2025). İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* Adlı Romanında Yabancılaşma. O. ÇAĞLAYAN, A. AMANZHOLOVA (Ed.), *I Uluslararası Yıldırım Bayezid Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Sempozyumu 9-10 Mayıs 2025* içinde (s.93, 94) Bursa: İKSAD Yayınevi.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

C1.1.

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C2.1.

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

D1.

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

E1.

F. Sanat ve tasarım etkinlikleri:

F1.....

G. Diğer yayınlar: *(Yukarıdaki maddelerde yer alan başlıklardaki kategorilere girmeyen ve belirtilmek istenen tüm eserler bu maddenin altında belirtilecektir.)*

G1.....

